PAŽINTIS

JOHN W. BALDWIN

VIDURAMŽIŲ KULTŪRA

John W. Baldwin

VIDURAMŽIŲ KULTŪRA 1000-1300

John W. Baldwin

VIDURAMŽIŲ KULTŪRA 1000-1300

Iš anglų kalbos vertė SOLVEIGA DAUGIRDAITĖ

Aidai

Vilnius, 1996

Knygos leidimą parėmė
Atviros Lietuvos Fondas

Versta iš:
John W. Baldwin. *The Scholastic Culture of the Middle Ages, 1000-1300.* -
D. C. Heath and Company, 1971.

ISBN 9986-590-21-3

Turinys

Mano Motinai
ir Tėvui

Įžanga

Rašant mažą knygą plačia tema reikia paaiškinti. Skaitytojai, jau susipažinę su knygos gale siūlomos literatūros sąrašu, naujos informacijos ras nedaug. Žinoma, tikiuosi ir viliuosi pateikęs parankią perspektyvą, iš kurios skaitytojai galėtų žvelgti į šią temą. Per tuos metus, kai dėsčiau Michigano ir Johns Hopkins universitetuose, vis labiau ir labiau įsitikindavau, kad pagrindinė paprastai pasitaikanti kultūros istorijos yda yra centrinės ašies nebuvimas. Kultūros istorija apima tokią plačią žmogaus veiklą - dailę, literatūrą, filosofiją, moralę, papročius, - kad istorikas dažnai pasijunta priverstas sudarinėti padrikų duomenų katalogus. Kompensuodami vienovės trūkumą, intelektualūs istorikai yra žvelgę į Viduramžius kaip į realistų ir normalistų ginčų produktą arba į antikinės klasikos apskritai ir ypač Aristotelio pritaikymą. Dailės istorikai į Viduramžius yra žiūrėję kaip į kontrastą tarp romaninio ir gotikos stiliaus, o kiti yra svarstę platesniais laisvės ir tvarkos suderinimo terminais. Būdamas istorikas, nesu specialiai pasirengęs nagrinėti šias kultūros disciplinas. Savo indėlį į Viduramžių kultūros vieningumą įdedu pabrėždamas bendras jų institucijas. Kertinis žodis ir vyraujanti šios esės tema - *scholastika*. Kalbant specialiais terminais, scholastika yra tiesiog mąstymo, mokymo bei rašymo būdas, susiformavęs Viduramžių mokyklose ir joms būdingas.

Temos vienybę geriausiai galima išlaikyti ignoruojant tai,

kas jos neliečia. Koncentruodamas jėgas, savo dėmesį chronologiškai apribojau XI-XIII a., o geografiškai - Prancūzija ir Italija, kada ir kur, mano įsitikinimu, buvo pasiektas scholastinės kultūros apogėjus. Esu tikras, jog sudėtinga civilizacija, kurią apskritai vadiname Viduramžiais, turi ir kitų kultūros formų, kurios šioje esė neminimos. Pavyzdžiui, Karolingai ankstyvaisiais Viduramžiais ir burgundai XV a. sukūrė savitą civlizacijos stilių. Skandinavijos šiaurės kultūra skyrėsi nuo Viduržemio jūros pietinės pakrantės kultūros. Nuo XII a. pasauliečiai rašė gimtąja kalba literatūrą, besiskiriančią nuo lotyniškųjų dvasininkijos veikalų. Intelektinis Viduramžių indėlis į gamtos mokslus bei politikos teoriją toks pat svarbus, kaip ir į dailę, teisę bei teologiją. Tačiau būgštavau, kad ėmęsis nagrinėti šias temas galiu pasiduoti dažnai kultūros istorikų ydai ir parašyti esė, pernelyg nekoncentruotą esminio Viduramžių civilizacijos charakterio prasmei išreikšti.

Viliuosi, kad, nepaisant temos apribojimo, scholastinė kultūra vis dėlto atvers platesnę perspektyvą Viduramžių apžvalgai. Šiam plačiam tikslui pasiekti nusikaliau susijusių istorinių veiksnių grandinę. Iki XIII a. Šv. Sosto ir Prancūzijos monarchijos bendradarbiavimas laidavo priemones politiniam stabilumui bent jau Prancūzijoje pasiekti. Tuo pat metu gerokai padaugėjo gyventojų, įvyko revoliucija žemės ūkyje, prekybos pagyvėjimas nulėmė miestų suklestėjimą, o visa tai savo ruožtu parengė ekonominį ir socialinį kontekstą mokykloms bei universitetams. Atsiradus šioms švietimo įstaigoms, čia dirbą dėstytojai išplėtojo bendrąjį mokymo bei intelektinio tyrinėjimo metodą, taikomą humanitariniams mokslams, medicinai, teisei ir teologijai. Šis scholastinis metodas ne tik rado sau vietą tradicinėse akademinėse disciplinose, bet ir buvo meniškai įprasmintas go-

tikos paminkluose. Viduramžiais, kaip ir dabar, kiekvienoje akademinėje srityje didelę dalį sudarė abstraktus bei specialusis mokslas. Tokios apimties esėje nuodugniai išnagrinėti šias disciplinas neįmanoma. Kiekvienos humanitarinės disciplinos bei teologijos nagrinėjami dalykai yra pakankamai platūs, tad nemėginsime gilintis į specialiuosius medicinos bei teisės terminus. Apsiribojau šių akademinių disciplinų bendru nagrinėjimu ir mėginau paaiškinti scholastinį metodą, tyrinėdamas vieną doktrininę teologijos ir filosofijos problemą - tikėjimo ir proto ryšį. Nors ir esmingas viduramžiškam mąstymui, šis klausimas nesusumuoja teologijos ir filosofijos problemų, bet pasitarnauja atskleisti metodui, grindžiančiam scholastinę Viduramžių kultūrą. Pavyzdžius bei medžiagą galima daugsyk praplėsti, tačiau tikiu, jog tai, ką pasirinkau, esmingai iliustruoja mano teginius ir sykiu yra pakankamai glausta, kad būtų galima perprasti vieną ar porą kartų perskaičius. Du pirmi skyriai apie politiką, ekonomiką ir socialinę santvarką skirti ne aprėpti šioms temoms, o tik parengti skaitytoją, kuris dažniausiai nėra susipažinęs su Viduramžių istorija.

Tarp tų, kurie padėjo parašyti šią knygą, norėčiau pagerbti bičiulį ir kolegą, nūnai velionį Adolfą Katzenellenbogeną, skaičiusį skyrių apie gotikos meną.

John W. Baldwin

1. Politinis prologas

1257 metų rugpjūčio 12 dieną du elgetaujantys vienuoliai - pranciškonas Bonaventūras ir dominikonas Tomas Akvinietis - buvo priimti dėstyti į Paryžiaus universiteto Teologijos fakultetą. Prieš keturiolika metų Bonaventūras įstojo į pranciškonų, vadinamųjų kordiljerų, vienuolyną studijuoti pas įžymųjį anglų teologą Aleksandrą Hališkį. Po poros metų Tomas Akvinietis atvyko į Paryžių klausytis mokslingojo vokiečio Alberto Didžiojo dominikonų Šv. Jokūbo vienuolyne. Tuo metu, kai šiedu vienuoliai buvo bepradedą profesoriauti, jaunesnis už juos dvasininkas iš Lježo (*Liège*) Sigeras Brabantietis jau buvo bebaigiąs studijas menų fakultete ir tuoj turėjo pradėti jame dėstyti. Tais pačiais 1257 metais turtingas karaliaus Liudviko IX kapelionas Robertas Sorbonietis užrašė palikimą neturtingų studentų kolegijai Paryžiuje, ir vėliau ši, o paskui ir teologijos fakultetas bei pagaliau visas universitetas gavo jo vardą - *Sorbonne*. Tą patį dešimtmetį architektūros meistro Jono iš *Chelles* dėmesį patraukė gotikinės Dievo Motinos katedros užbaigimo projektas. Vakarinio fasado, dviejų bokštų, o ką tik ir navos rekonstrukcija buvo užbaigta, tad Jonas dėmesį nukreipė į šiaurės ir pietų skersinių navų dekoravimą. Atvykę į Paryžių iš šiaurės, rytų ir pietų lotyniškojo krikščionių pasaulio, Aleksandras, Albertas, Bonaventūras ir Sigeras suformavo esmingiausią scholastinės minties išraišką. Jie bei jų kolegos iš menų ir teologijos fakulte-

to padarė Paryžių garsiausiu universitetiniu miestu visoje Vakarų Europoje. Dievo Motinos katedra tapo tikru gotikos stiliaus triumfu dailėje. Intelekto bei dailės istorijos metraščiuose kultūra suspindi tokiame ribotame laike ir erdvėje. Liudviko IX Paryžius, Periklio Atėnai, Augusto Roma bei Medici Florencija yra panašūs išskirtiniai tokio suklestėjimo pavyzdžiai.

Kadangi Liudvikas IX buvo neabejingas elgetaujantiems vienuoliams, ypač pranciškonams ir dominikonams, Bonaventūras ir Tomas Akvinietis buvo asmeniškai pristatyti karaliui ir retsykiais mėgavosi jo stalo vaišingumu. Tačiau asmeninis favoritizmas bei globa nebuvo svarbiausias Liudviko įnašas į XIII a. Paryžiaus kultūrinį klestėjimą; pirmasis karaliaus rūpestis veikiau buvo politika. Tad koks gi Liudviko indėlis, padarant Paryžių intelektiniu ir meniniu Viduramžių pasaulio centru? Kokios yra politinės kultūros prielaidos? Viduramžiais vyriausybės stengėsi laiduoti teisingumą ir apsirūpinti kareiviais: teisingumą, kuris apėmė teisinę socialinių žmonių santykių priežiūrą, ir kareiviais, kurie palaikytų dvaro sprendimus šalies viduje ir saugotų valdinius nuo išorės priešų. Mokyklos negali funkcionuoti, o menininkai - kurti, jei stinga minimalaus reguliavimo ir palaikymo. Kultūros pasiekimams turbūt labiau negu bet kokiam kitam civilizuotos visuomenės aspektui reikalingas bent nedidelis politinis stabilumas. Matysime, kad ši esminė sąlyga Viduriniais amžiais buvo garantuota tik vargais negalais. Net taip vėlai - XIII a. - didžioji Vakarų Europos dalis negalėjo remtis tvarkingos visuomenės pagrindais. Aleksandras Hališkis buvo gimęs *Shropshire*, Anglijoje, istoriniame Velso pasienyje, kur kova dėl sienų buvo endemiška. Albertas Didysis buvo švabų grafų iš *Bollstädt*, regėjusių politinį Vokietijos smukimą po imperatoriaus Henriko IV mirties 1197 m., sūnus. Bonaventūras kilęs iš

mažo *Bagnorea* miestelio netoli *Orvieto*, popiežiaus valdų, bet ten popiežius neturėjo pakankamai galios politinei padėčiai tvarkyti. O Tomas Akvinietis buvo sūnus Akvino (*Aquino*) grafų - "kančių žemės", nusidriekusios į pietus nuo Romos, kurios taikai nuolat grėsė konfliktai tarp popiežių ir imperatorių.

Prancūzų karaliaus valdos, priešingai, džiaugėsi ramybe ir tvarka, neįprasta tam metui. 1259 m., porai metų praėjus po to, kai Bonaventūras ir Tomas tapo profesoriais, Liudvikas išsiderėjo sutartį, iš naujo apibrėžusią Anglijos ir Prancūzijos valdas bei pašalinusią pagrindinį dviejų karalių ginčų šaltinį. Politinę ramybę, kuri buvo garantuota karaliaus žemėse iki XIII a. vidurio, geriausiai turbūt gali pailiustruoti *Montlhéri* pilies istorija. Ją, pastatytą prie pagrindinio kelio, jungusio Paryžių ir Orleaną, smulkūs baronai naudojo ryšiams tarp dviejų svarbiausių karaliaus valdų miestų žlugdyti. Laimė nusišypsojo karaliui Pilypui I, ir XI a. gale jis gavo valdyti šią tvirtovę. "Klausyk, sūnau, - patarė jis būsimajam Liudvikui VI, - pasirūpink niekuomet neišleisti iš rankų *Montlhéri*. Ji suteikė man nenusakomų vargų. Tiesą sakant, ši pilis mane be laiko pasendino." Pusantro amžiaus praėjus Liudvikas IX rado progą - galbūt tai nutiko per kuriuos nors pietus, kuriuose dalyvavo Bonaventūras ir Tomas - smulkiai papasakoti anekdotą apie teologą, kamuojamą abejonių dėl šv. Eucharistijos. Šiame pasakojime *La Rochelle* pilis, praskynusi kelią pagrindiniam anglų smūgiui *Poitou*, pasitarnavo kaip teologą apnikusio netikėjimo simbolis, o *Montlhéri* pilis "Prancūzijos širdyje ir taikos žemėje", kaip ją apibūdino Liudvikas, buvo tarsi politinio Prancūzijos karalystės stabilumo simbolis.

Norint įvertinti šio pasiekimo didybę, reikia trumpai pažvelgti į politinę Vidurinių amžių Europos patirtį. Krikščioniš-

kosios eros pradžioje Romos imperija suteikė politinę santvarką Viduržemio jūrą supantiems kraštams. Nuo Augusto triumfo (31 m. pr. Kr.) iki Marko Aurelijaus mirties (180 m. po Kr.) daugiau niekada europiečiams nėra tekę mėgautis tokia ilga ir netrikdoma taika. Tačiau III a. ėmė ryškėti vidiniai įtrūkiai, o IV a. barbarai ėmė spausti sienas. Romėnų civilizacijos žavesio ir pastovumo patrauktos, germanų gentys *en masse* užplūdo vakarines provincijas. Tikėdamiesi įamžinti romėnų santvarką, jie pagreitino imperinio administravimo žlugimą Vakaruose. Viena germanų genčių - frankai - VIII ir IX a. stengėsi suvienyti žemes Europos širdyje, palenkdami jas stipriai vyriausybei. Atgaivindamas imperinį Romos idealą, Karolis Didysis mėgino sukurti kontinentinę valstybę, remdamasis vien kariniu sumanumu ir asmenine energija. Kentėdama dėl vidinio šalies silpnumo ir smūgiuojama iš išorės atsinaujinusių slavų, saracėnų ir vikingų antpuolių, Karolingų imperija, kaip ji buvo vadinama, negalėjo ilgai išlikti po savo įkūrėjo mirties. IX a. pabaigoje Europa buvo politiškai užspeista kampan, ir tai išties galime pavadinti Vakarų civilizacijos "tamsiaisiais amžiais". Degraduojant centrinei valdžiai, vietinės bendruomenės buvo priverstos kliautis savo pačių išgalėmis būtiniausiai tvarkai ir apsaugai palaikyti. Šitaip iškilo politinė santvarka, vadinama feodalizmu, kuris tiesiogiai susijęs su pilių atsiradimu. Tas, kuris vadovavo piliai, galėjo terorizuoti aplinkinius kaimus, kad šie pasiduotų jo vadovavimui ir apsaugai. Taip jis kontroliavo teisėtvarkos procesus ir užsiėmė regiono gynyba. Kadangi jo autoritetas siekė tiek, kiek karinė galia - paprastai atstumą, kuriame jis galėjo rengti išpuolius ir grįžti į saugią vietą, - feodalinis režimas buvo pasmerktas vietinei kontrolei bei vietiniams karams. Taigi nuo Romos imperijos žlugimo pagrindinė Vakarų Europos sąlyga buvo centrinė val-

džia, pakankamai stipri, kad plačioje karalystėje galėtų įgyvendinti politinį stabilumą.

Romos imperijos pavadinimo ir visuotinės valdžios siekių paveldėtojai Viduramžiais buvo germanai. Po to, kai Karolis Didysis susigrąžino Romos imperatoriaus titulą, šis buvo perduodamas jo įpėdiniams rytinėje imperijos dalyje, o galiausiai - vėlesnėms Saksų ir Salijų dinastijoms. Vėliau, valdant Hohenstaufenų dinastijai, Frydrichas Barbarosa prie Romos vardo pridūrė pažyminį "Šventoji". Nors Hohenstaufenai skelbėsi valdą visus karalius lotyniškajame krikščionių pasaulyje, praktiškai jų užmojai niekuomet nebuvo įgyvendinti. Faktiškai Šventosios Romos imperatoriai per visus Viduramžius buvo ne daugiau kaip germanų karaliai, kartkartėmis mėginantys neilgam užvaldyti Šiaurės Italiją.

Netvarka, įsigalėjusi po Karolio Didžiojo mirties IX a. , paveikė visą Karolingų imperiją, bet ji nebuvo tokia sunki kaip rytuose. Saksų ir Salijų įpėdiniai stengėsi įamžinti Karolingų valdymo formas VIII ir IX a., bet įvedė vieną svarbų pasikeitimą. Norėdami sustiprinti savo padėtį, jie pirmiausia kliovėsi tų žemių vyskupais, suteikdami jiems administracinę ir karinę atsakomybę; savo ruožtu tai kėlė reikalavimą, kad šie Bažnyčios tarnai būtų skiriami tik pritariant imperatoriui. X a. ir XI a. pradžioje ši imperatorių ir vyskupų sąjunga veikė gana gerai, ir Vokietija buvo tikrai geriausiai valdoma šalis Vakarų Europoje. Bet XI a. antroje pusėje ir XII a. Bažnyčios reformuotojų grupė panoro atsikratyti imperatoriaus priežiūra skiriant vyskupus. Kai šią reformą ėmė ginti popiežius Grigalius VII, imperatoriaus ir Šv. Sosto bendradarbiavimą nutraukė atvira kova, žinoma kaip Investitūros konfliktas. Jo rezultatas buvo pilietinis karas Vokietijoje, kuriame galiausiai laimėjo vietos aristo-

kratija. Iki XII a. pradžios feodalizmas, lydimas pilių paplitimo, pasirodė Vokietijos arenoje.

XII a. viduryje Frydrichas Barbarosa iš Hohenstaufenų dinastijos vėl ėmėsi žygių sustiprinti imperatoriaus galią Vokietijoje, feodalizmo elementus priderindamas ir palenkdamas imperatoriaus kontrolei. Dar svarbiau, kad jis sustiprino Hohenstaufenų protėvių žemes Švabijoje, vesdamas Burgundijos paveldėtoją (plėtimasis į vakarus) ir kišdamasis pietuose į Italijos reikalus. Jo sūnus Henrikas VI sėkmingai tęsė šią politiką, ypač imperijos skverbimąsi Italijon, vedęs Konstanciją, pietų Italijos ir Sicilijos paveldėtoją. Tačiau imperinės viltys darsyk smarkiai žlugo, šįkart - 1197 m. staiga mirus pačiam Henrikui ir palikus įpėdiniu trejų metų sūnų. Vokietiją darsyk nuniokojo pilietinis karas tarp besivaržančių tarpusavyje konkurentų, drąsinamų anglų bei prancūzų ir svarbiausia Šv. Sosto. Popiežiai nerimavo dėl imperijos intervencijų į Šiaurės Italiją ir dėl neseno pietų Italijos įsigijimo, nes tai grėsė apsuptimi. Kiršindamas vieną grupuotę su kita, popiežius Inocentas III (1198-1216) metodiškai griovė imperinės valdžios Vokietijoje pamatus. Galiausiai XIII a. imperatoriumi karūnuotas jaunasis Frydrichas II atsisakė pretenzijų į Šiaurės Alpes ir visiškai įsitraukė į Sicilijos reikalus. Jam mirus 1250 m. ir nepalikus teisėto įpėdinio, trim imperijos dinastijoms nepavyko laiduoti politinio tęstinumo ir sutelkti pakankamai galios Italijai ir Prancūzijai valdyti. Romos imperijos atkūrimo svajonė išsisklaidė, susidūrusi su kunigaikščių karų ir anarchijos realybe.

Nepaisant to, X a. pabaigoje Saksų dinastijos užmojai ir pasiekimai paskatino kultūros atbudimą. Imperatoriaus Otono dvaras, pavyzdžiui, patraukė didelį to meto matematikos ir mokslo autoritetą Gerbertą iš *Aurillac* bei Hildesheimo vyskupą

Bernvaldą, savo vyskupiją pavertusį ypatingu meno centru, ypač išgarsėjusiu rankraščių iliuminacija, auksakalyste, vario skulptūra ir architektūra. Tačiau šis "Otono Renesansas", kaip jis kartais vadinamas, nepergyveno Investitūros konflikto XI a. Visą tolesnį amžių vokiečių studentai mokslo siekė Prancūzijoje ir Italijoje, o imperijos žemėse neatsirado nė vieno universiteto iki XIV a. vidurio, ir tai be žodžių liudija politinį Viduramžių Vokietijos nestabilumą.

Pačiame Romos mieste viduramžiškas imperatoriaus valdžios paveldėtojas buvo popiežius. Imperatoriams apleidus miestą ir imperinei valdžiai Vakaruose žlugus V a., vienintelė figūra, galėjusi užpildyti politinį vakuumą, buvo Romos vyskupas. Todėl popiežiai susitarė su barbarais ir valdė miestą ankstyvaisiais Viduramžiais. Norėdami sustiprinti savo valdžią, Karolingų imperatoriai dovanojo žemes centrinėje Italijoje, kurios vėliau buvo žinomos kaip popiežiaus valstybė. Nors popiežiai rengėsi valdyti šias žemes kaip bet kuris politinis valdovas, faktiškai jie turėjo tik nedidelę valdžią iki Inocento III laikų, kai Šv. Sostas pasinaudojo sutrikimu po Henriko VI mirties ir užpildė politinį vakuumą. XIII a. antroje pusėje Romanijos įsigijimas, įskaitant svarbų Bolonijos miestą, išplėtė popiežiaus teritorijas įstrižai Italijos pusiasalio. Popiežiai, pradedant Inocentu III, stengėsi sukurti administraciją, pagrįstą vietos rektoriais, iždininkais, teisėjais ir keliaujančiais inspektoriais, tačiau efektyvaus valdymo priešų buvo pernelyg gausu. Vaidingi Romos piliečiai, nepriklausomos bendruomenės, karinga aukštuomenė ir didžiosios šeimos, kurios kovojo, norėdamos savo kandidatus pasodinti į popiežiaus sostą, - visi gynė savo vietinius interesus nuo popiežiaus valdžios. Vokiečių imperatoriams pradėjus kištis į Italijos reikalus, jų įtakai atsverti popiežiai buvo

priversti sudaryti sąjungą su Siciliją valdžiusiais normanų karaliais. Hohenstaufenų imperatoriams įsigijus Siciliją, popiežiai griežtai reagavo į tokią imperijos apsuptį. Galutinis šių jėgų tikslas buvo iš esmės sužlugdyti popiežių pastangas XII ir XIII a. sukurti stiprų valdymą savo žemėse. Laiške, rašytame vienu ryškiausių periodų, net Inocentas III smerkė "vaidus ir karus... miestų siaubimus, pilių griovimus, kaimų deginimus, vargšų priespaudą, bažnyčių niokojimą, žmonių žudymą ir ėmimą nelaisvėn, nuostolius, smurtą ir plėšimą". Popiežiams retai būdavo leidžiama ilgai reziduoti Romoje. Dauguma jų reikalų buvo tvarkomi iš Toskanos, Orvieto, Spoleto ar Benevento - enklavo, giliai įsiterpusio į normanų teritoriją. Popiežiai tikėjosi apsirūpinsią pinigais ir kareiviais iš savo valdomų žemių kaip ir kiti Viduramžių valdovai, tačiau patyrė savo valdas esant iš esmės beveik nekontroliuojamas ir nepajėgiančias suteikti finansinės ir karinės pagalbos.

Viduramžiais popiežiams nesisekė politika namie, tačiau sekėsi daryti įtaką, jaučiamą net viso lotyniškojo krikščionių pasaulio politikoje. Matėme, kad XI a. popiežiai reformatoriai kišosi į imperijos reikalus, norėdami išvaduoti Bažnyčią iš pasauliečių globos. Per Investitūros konfliktą popiežius Grigalius VI formaliai nuvertė nuo sosto imperatorių Henriką IV ir atleido jo valdinius nuo pavaldumo. Baigiantis amžiui, Šv. Sostas inicijavo kryžiaus žygių judėjimą prieš musulmonus ir per visą XII ir XIII a. į juos šaukė Europos valdovus. XII a. viduryje popiežius Aleksandas III, susidūręs su opozicija ir skilimais Italijoje, išvyko tremtin į Prancūziją ir suteikė paramą bei prestižą Prancūzijos karaliui Liudvikui VII. Popiežius Inocentas III ekskomunikavo Anglijos karalių Joną ir jo karalystei uždėjo interdiktą, norėdamas priversti jį priimti popiežiaus kandidatą Kenterbe-

rio (*Canterbury*) arkivyskupo vieton. Panaši prievarta buvo taikyta Prancūzijos karaliui Pilypui Augustui, norint priversti jį grįžti pas paliktą žmoną, ir, kaip pamename, Inocentas III įsivėlė į tuo metu vykusį ginčą dėl vokiečių imperatoriaus sosto. Per XIII a. popiežiai užsitikrino plačią paramą kovoje prieš Hohenstaufenus.

Išplėtę įtaką Vakarų Europoje, popiežiai ištobulino valdymo organus savo centriniame dvare. Jie ištobulino kanceliariją korespondencijai tvarkyti ir *Camera* finansams laikyti. Popiežiaus legatai su visais įgaliojimais vykdyti popiežiaus įsakymus ir spręsti vietos ginčus buvo išsiuntinėti po visą krikščioniškąjį pasaulį. Svarbiausia buvo įvesta bažnytinio teismo sistema, kurioje skundai galėjo būti nagrinėjami vietos tribunoluose ir galiausiai net patekti į popiežiaus *curia*. Kaip Bažnyčios galva, popiežius buvo krikščioniškojo pasaulio vyriausiasis teisėjas, ir kurijoje paskelbti jo sprendimai tapdavo aukščiausia Bažnyčios teise. Dėl šių teisinių pareigų kardinolai vis dažniau rinkdavo popiežiais pasirengusius teisininkus. Popiežius Aleksandras III iki išrinkimo buvo teisės studentas ir profesorius, o Inocentas III irgi buvo studijavęs teisę Bolonijoje. XIII a. jų pavyzdžiu sekė tokie popiežiai kaip Grigalius IX, Inocentas IV ir Bonifacas VI. Kaip buvę teisės studentai ir profesoriai, o vėliau aktyvūs teisėjai, šie popiežiai buvo natūraliai susiję su teisės kodifikavimu ir kanonų teisės vystymusi. Inocentas III išleido pirmą oficialų popiežiaus sprendimų rinkinį, skirtą naudoti teismuose ir mokyklose. Grigalius IX 1234 m. paskelbė galutinį rinkinį, žinomą kaip *Decretales*, o Bonifacas VIII amžiaus pabaigoje prie jo pridūrė naują skyrių. Popiežiai skatino ir globojo Bolonijos romėnų bei kanonų teisės specialistus, studijuojančius šiuos dekretus ir formuojančius teisės mokslą.

Išmanydami teisę ir linkę kištis į politiką visoje Vakarų Europoje, popiežiai reikalavo apibrėžti savo popiežiškąją valdžią. Henriko IV pašalinimu Grigalius VII davė suprasti, kad popiežius turi jurisdikciją valdyti imperatorius ir karalius. Pirma palaikydamas vieną, paskui kitą kandidatą į imperatoriaus sostą, Inocentas III paskelbė teisę spręsti apie jų tinkamumą šioms pareigoms. Nors šie veiksmai turėjo teigti, kad popiežius turi aukščiausią ir visuotinę politinę valdžią, Inocentas nesiryžo reikšti šios nuostatos nedviprasmiškai. XIII a. viduryje popiežius Inocentas IV be išlygų paskelbė, kad popiežius turi visuotinę pasaulietinę valdžią, o amžiaus pabaigoje Bonifacas VI išleido dekretą, pagal kurį visi krikščionys yra dėkingi, galutinai paklusdami popiežiui tiek politiniuose, tiek religiniuose reikaluose. Taip XIII a. popiežiai teoriškai pripažino save visuotiniais monarchais, valdančiais pasaulį. Popiežių pretenzijoms tapus kategoriškesnėms, plyšys tarp teorijos ir praktikos pagilėjo. Nesaugūs savo valdose Italijoje ir grasinami imperijos apsupties, popiežiai prarado politines priemones įgyvendinti savo svajones tapti visuotiniais monarchais, valdančiais pasaulį. XIII a. pabaigoje, susidūrę su nacionalinėmis Prancūzijos ir Anglijos karalystėmis, kaip matysime, jie buvo bejėgiai prieš prievartines monarchijos jėgas. Rezultatas buvo jų pasidavimas Prancūzijos įtakai ir dvaro perkėlimas iš Italijos į Avinjoną (*Avignon*) prie pat Prancūzijos sienos. Avinjono tremtis buvo žiaurus nubudimas iš romėniško sapno.

Tuo tarpu, kai imperatoriai ir popiežiai nepajėgė laiduoti politinio stabilumo savo valdiniams, Anglijos ir Prancūzijos karaliai XII ir XIII a. žengė pirmus žingsnius šio tikslo link. Sėkmingai užkariavęs Angliją ir gavęs jos karūną, Normandijos hercogas Vilhelmas ir jo sekėjai atsinešė karines bei politines

institucijas, kurios buvo įprastos Prancūzijoje. Vienu mostu Vilhelmas uždėjo Anglijai feodalinę santvarką, kurioje politinė jurisdikcija, kaip ir žemė, buvo paskirstyta baronams. Darsyk pilių atsiradimas pažymėjo kitos karalystės feodalizaciją. Bet anglosaksų karalystė, kurią gavo Vilhelmas, turėjo keletą pranašumų, kurių nebuvo žemyne. Izoliuota nuo žemyno Anglija išgyveno vikingų invazijas taikiau ir saugiau negu Karolingų imperija. Iš anglosaksų protėvių Vilhelmas paveldėjo nacionalinę administracinę grafysčių sistemą, nacionalinį mokestį, grindžiamą žeme, ir pareigą visiems laisviems vyrams prisiekti ištikimai tarnauti karaliui. Šios politinės priemonės, taikomos visiems laisviesiems salos gyventojams, stiprino karaliaus valdžią.

Per kitus du šimtmečius anglų karaliai, pasinaudodami savo padėtimi, įtvirtino anglosaksų pradėtą centralizacijos procesą. Grafysčių sistema išliko, o karaliaus atstovai visuomet vaidino svarbų vaidmenį vietos reikaluose. Norint patenkinti nuolat augantį pinigų poreikį, iš ankstesnių anglosaksiškų mokesčių buvo perimtos naujos valstybės pajamų formos, pagrįstos žeme ir kilnojamuoju turtu. Centriniame karaliaus dvare monarchai sukūrė valdymo komitetus, kurie specializavosi svarbiausiose politinėse funkcijose. Iždas užsiėmė finansų tvarkymu, turėjo savą apskaitos ir protokolų sistemą. Svarbiausia, karalius Henrikas II (1154-1189) sukūrė karališkųjų teismų sistemą, išplėtusią karališkąją teisę (vadinamą visuotine teise) visoje karalystėje. Apylinkę apvažiuojantys teisininkai, išklausydami skundus, važinėjo po karalystę. Karaliaus teismas buvo veiksmingiausias ir greičiausias, tad sėkmingai rungėsi su feodaliniais baronų teismais. Negana to, iki XIII a. karaliai sukūrė atstovaujamąjį organą, vėliau žinomą kaip parlamentą, kuris įgalino įvesti naujus mokesčius ir palenkti savo politikos naudai viešąją

nuomonę. Tačiau kiekvienai karaliaus valdžios pastangai stiprinti centrinės valdžios funkcijas priešinosi baronai, gynę savo vietinius interesus. Anglijos istorija per XII ir XIII a. patyrė dviejų fazių - karaliaus veiksmų ir baronų reakcijos - ritmą. Pvz., Karaliaus Jono politika sukėlė baronų sukilimą, atvedusį į *Magna Carta* 1215 m., o karaliaus Henriko III administracija vėliau kurstė sukilusius baronus, vadovaujamus Simono iš *Monfort*.

Nepaisant baronų reakcijų, Anglija buvo palyginti gerai valdoma ir XIII a. gyveno gana taikiai. Valdyti mažą, kompaktišką šalį su mažiau negu keturiais milijonais gyventojų reikia mažiau įgūdžių, negu valdyti didelę, išsiplėtusią teritoriją su daug didesniu gyventojų skaičiumi žemyne. 1154 m. įžengęs į sostą Henrikas II paveldėjo ne tik Angliją ir Normandiją iš savo motinos, bet taip pat Anžu (*Anjou*), Meną (*Maine*) ir Tureną (*Touraine*) iš savo tėvo. Vedybos su Eleonora atvedė Anglijos valdžion ir Akvitaniją. Ši Anžujiečių imperija, susidedanti iš žemių, dydžiu daug kartų pranokstančių Angliją, nusidriekė nuo Lamanšo iki Pirėnų ir apėmė didžiumą Vakarų Prancūzijos. Be anglosaksiškos centrinės monarchijos tradicijos įnašo, priverstiems pasikliauti egzistuojančiu feodaliniu režimu anglų karaliams toli gražu nesisekė vadovauti savo valdoms žemyne. Matysime, kad iki XIII a. pradžios jie prarado viską, išskyrus pietvakarius, ir visa tai atiteko Prancūzijos karaliams. Žinoma, anglų monarchai įkūrė savo valdžios institucijas Normandijoje, tad įsigiję šią kunigaikštystę prancūzai turėjo naują politinį modelį, kuriuo galėjo sekti. Daugeliu atžvilgiu Anžu karaliai iš Anglijos XIII a. buvo Kapetingų dinastijos karalių Prancūzijoje mokytojai.

Nuo Karolingų imperijos nykimo IX a. prancūzų žemės

kentėjo labiau negu bet koks kitas Europos regionas. Valdymo funkcijos buvo išsisklaidžiusios tarp begalės vietinių savininkų, kurių valdžia siekė ne daugiau negu tiesioginiai pilies kaimynai. Nauja karalių dinastija Kapetingai, X a. Prancūzijoje pakeitusi Karolingus, buvo tik karalių vardas; jie iš esmės neturėjo įtakos už savo protėvių valdų *Île-de-France* - siauros teritorijos, susitelkusios aplink Paryžių ir Orleaną. Nepaisant to, XII a. pirmoje pusėje mažesnių dvarų, tokių kaip Flandrija, Anžu ir Šampanė (*Champagne*), savininkai šiaurės Prancūzijoje pradėjo siausti nereikšmingų savo vasalų pilis ir koncentruoti politinę bei karinę galią savo rankose. Kapetingų karaliai taip pat dalyvavo šiame konsolidacijos judėjime. Malšinant neramius kilminguosius ir įsigyjant tokias strategines pilis kaip *Monthléri*, jiems pavyko savo valdose įvesti tokią tvarką, kokios nesugebėjo įvesti popiežiai Italijoje. Nepaisant to, už *Île-de-France* ribų jie bijojo karinės kaimyninių feodalų jėgos, o XII a. antroje pusėje susidūrė su gausiomis Anglijos karalių valdomis žemyne. Tokių kliūčių akivaizdoje atsargumas ir kantrybė buvo vienintelė galima XII a. Prancūzijos monarchijos politika.

Iki XIII a. Prancūzijoje nebuvo stiprios ir veiksmingos valdžios; jos sukūrimas - didžiulis trijų Kapetingų dinastijos karalių pastangų vaisius. Pilypas Augustas (1180-1223) to amžiaus pradžioje padėjo karaliaus valdžios pamatus. Liudvikas IX (1226-1270) per savo ilgą ir taikingą viešpatavimo laiką įtvirtino karaliaus valdžią, o Pilypas Gražusis (1285-1314) amžiaus pabaigoje pasiekė ryškią ir sėkmingą šio proceso kulminaciją. Viena prasme tai buvo griežtai dinastinis pasiekimas. Iki XIV a. pradžios Kapetingų dinastijai pavyko užsitikrinti vyriškos lyties paveldėtoją. Neginčytinų sosto įpėdinių nebuvimas nekamavo Prancūzijos monarchijos atgyjančios anarchijos pavidalu, kamavusiu

Vokietijos imperatorius ir Anglijos karalius. Tik sykį XIII a. - kai Liudvikas IX buvo nepilnametis - Kapetingų dinastijos paveldimumui buvo iškilusi rimta grėsmė, bet motinos karalienės ryžtingumo ir neklusnių baronų neryžtingumo dėka Prancūzijos karūna išliko. Be šios mažos išimties, teisėta Kapetingų namų valdžia liko neginčijama per visą šimtmetį.

Matėme, kad XII a. antroje pusėje rimčiausią iššūkį Kapetingų valdžiai Prancūzijoje metė Anglijos karaliai. Pretenduodami kone į pusę Prancūzijos, Anglijos monarchai pakirto prancūzų feodalinės aukštuomenės lojalumą. Keletą dešimtmečių saugojęs netvirtą užnugarį, Pilypas Augustas pirmas ėmė pulti anglus. Tarp 1203 ir 1205 m. jis iš anglų rankų išplėšė turtingą Normandijos provinciją, o garsi pergalė *Bouvines* mūšyje (1214) prieš jungtinę vokiečių ir anglų kariuomenę laidavo jam šiaurinės Prancūzijos valdymą. Nuo tada anglų valdos ribojosi Akvitanija, bet jie, vargindami prancūzus, atkakliai laikėsi tokiuose nuolat niokojamuose regionuose kaip *Poitou*. Laimėjimai prieš anglus atnešė Pilypui Augustui pirmą didelį priedą prie jo domeno žemių (t.y. žemių, tiesiogiai pavaldžių karaliui), o Normandijos įsigijimas turbūt padvigubino karaliaus įplaukas. Sėkmė lydėjo karalius, prisijungusius mažesnes teritorijas, ir iki amžiaus pabaigos Pilypas Gražusis aneksavo du didesnius lenus - Tulūzą (*Toulouse*) ir Šampanę (*Champagne*). XIII a. Kapetingai naudojosi žeme ir pajamomis taip, kaip jų pirmtakai nė nesapnavo.

Greita karaliaus valdų ekspansija reikalavo, kad karaliaus administracija veiktų efektyviai. Anglijos monarchija ir naujai prijungta Normandija teikė tinkamą modelį, kaip sustiprinti karaliaus valdžią. Paveiktas Henriko II teisėtvarkos, Pilypas Augustas sukūrė vietinių pareigūnų klasę, vadinamuosius *bailli*,

kurie iš pradžių svarstydavo bylas, bet vėliau ėmė rinkti pajamas ir prižiūrėti karaliaus žemes. Tiesiogiai skiriami karaliaus ir apmokami iš jo iždo, šie žmonės buvo tikri karaliaus agentai, laisvi nuo feodalinių įsipareigojimų. Iki Liudviko IX laikų jie ne tik buvo svarbiausi vietos pareigūnai domenuose, bet ir įsiskverbdavo į kaimyninius lenus, kur vietiniai baronai nebuvo tiek stiprūs, kad išvengtų jų įsikišimo. Poreikis koordinuoti šių pareigūnų veiklą paskatino centralizuotų valdymo organų plėtojimąsi. Pilypas Augustas savo archyvus ir revizijos valdybą įkurdino Paryžiuje. *Parlement*, arba vyriausiasis karališkasis teismas (nepainioti su anglų parlamentu), jau buvo atskirtas nuo karaliaus dvaro ir įkurtas Paryžiuje valdant Liudvikui IX. Sekdamas Anglijos parlamento pavyzdžiu ir norėdamas užsitikrinti paramą prieš Šv. Sostą, Angliją ir kitus priešus, Pilypas Gražusis sušaukė atstovaujamąjį organą, žinomą kaip Generaliniai luomai, sudarytą iš pagrindinių karalystės luomų. Šiuos valdymo organus - tiek vietos, tiek centrinius - vis dažniau sudarė žmonės, išmanantys romėnų teisę. Veikli biurokratija padėjo Prancūzijai sukurti stabilų ir efektyvų valdymą.

Aiškų Kapetingų dinastijos triumfo liudijimą galime įžvelgti Paryžiaus pavertime karališkąja sostine. Iš *Île-de-France* miestų Paryžius pasirinktas dėl to, kad arti ėjo normanų siena, taip pat dėl jį supusių miškų, puikiai tinkamų medžioklei. Arti miesto buvo karališkoji Šv. Dionyzo abatija, kur saugotos Prancūzijos šventojo globėjo relikvijos. Šios simbolinės tradicijos ir geografiniai pranašumai smarkiai veikė Kapetingų protus, jiems paverčiant Paryžių administraciniu karalystės centru. Pilypas Augustas apjuosė jį siena, išgrindė pagrindines gatves, įvedė akvedukus ir suprojektavo turgaus aikštę. Pilypas Gražusis atnaujino karaliaus rūmus, išplėsdamas iki didingų proporcijų. Didžiau-

sias Europos Šiaurės miestas Paryžius išreiškė visą Kapetingų aspiracijų mastą.

XIII a. prancūzų pasiekimai daugiausia sąlygoti bendradarbiavimo su Bažnyčia. V a. apsikrikštijęs ir perėjęs katalikybėn frankų karalius Chlodvigas atskyrė savo žmones nuo kitų germanų genčių, priėmusių eretiškas krikščionybės formas. Frankų valdovų ortodoksija paskatino artimo bendradarbiavimo su popiežiais politiką. Būdami šios frankų tradicijos įpėdiniai, Kapetingai išgarsėjo kaip mylimi Romos Bažnyčios sūnūs. Kviesdamas į Pirmąjį kryžiaus žygį, popiežius Urbonas II karių verbuoti atvyko į Prancūziją. Pabėgęs iš Italijos gelbėdamasis nuo priešų, Aleksandras III ieškojo prieglobsčio pas Kapetingus ir Prancūzijos karaliui Liudvikui VII, turinčiam savų rūpesčių namie, atsiuntė aukso rožę, kaip pagarbos ženklą. Karalius Liudvikas IX visada buvo pasirengęs atsiliepti į popiežių raginimus kryžiaus žygin. Ne taip, kaip imperatoriai ir net Anglijos karaliai, Kapetingai iki XIII a. pabaigos retai kada rimtai nesutardavo su popiežiais. Šios prancūzų ir popiežiaus santarvės padarinys buvo tai, kad prancūzų dvasininkai aktyviai rėmė Kapetingų programą. Šv. Dionyzo abatijos abatas Sugeras tarnavo vyriausiuoju leitenantu dviems karaliams XII a. pradžioje. Priešingai negu Vokietijos episkopatas po Investitūros kovų, dauguma prancūzų vyskupų atidavė lojalumo ir sutarimo duoklę monarchijai. Liudvikas IX, kaip matėme, buvo draugiškai nusiteikęs vienuolių atžvilgiu ir dažnai įdarbindavo juos karališkojoje administracijoje. Kapetingų karūna daugeliu atžvilgių saugiai rėmėsi dvasininkų mitra.

Per savo ilgą valdymo laiką karalius Liudvikas IX buvo prancūzų kultūros kulminacijos Viduramžiais liudytojas. Jo indėlis į šį pasiekimą buvo įstabus asmenybės patrauklumas,

įkvėpdavęs valdiniams lojalumą ir atsidavimą. Didžiausią įspūdį to meto žmonėms dariusi savybė buvo jo nuoširdus pamaldumas. Liudviko tyri ketinimai ir asmeninis šventumas siekė daug toliau už įprastą pasiaukojimą. Jis buvo vienas XIII a. kryžiuočių, kurio nuoširdumas nenuginčijamas, todėl jo mirtį gaubė autentiška kankinystės aura. Iki amžiaus pabaigos užbaigus jo kanonizaciją, Kapetingų dinastija turėjo vieną saviškį šventųjų draugijoje. Tačiau asmeninė Liudviko veikla neapsiribojo religija. Laikydamas šios karalystės nuodėmes asmeniniu rūpesčiu, su viską po kojom paminančia aistra jis ėmėsi su šaknimis rauti neteisybę. Išgirdęs pranešimus, jog vietiniai karaliaus pareigūnai plėšia žmones, jis per visą šalį siųsdavo tardytojus skundams išklausyti ir skriaudoms ištaisyti. Ir ne tik moralinė prievarta jaudindavo karalių, nes jam valdant karališkieji teismai veikė puikiai. Liudviko rūpinimąsi teisėtumu aiškiausiai apčiuopė jo biografas, pavaizdavęs karalių, sėdintį po ąžuolu *Vincennes* miestelyje netoli Paryžiaus ir skelbiantį teisingumą visiems ateinantiems.

Liudviko nuopelnai Prancūzijai buvo taika ir prestižas; jo rūpinimasis taika buvo didesnis, negu įprasta. Jis realistiškai išsprendė nesutarimus su Aragonu ir Anglija, šitaip pašalindamas rimtus nesantaikos taškus. Anglijos karalius ir jo maištingi baronai priėmė jį kaip pasitikėjimo vertą nesutarimų sprendėją. Jis atsisakė pelnytis sau naudos iš karų tarp Hohenstaufenų ir Šv. Sosto, o Prancūzijos viduje ėmėsi priemonių sutramdyti ilgalaikei nesantaikai aukštuomenės viduje, taikiai spręsdamas baronų ginčus. Jis uždraudė teismines dvikovas ir ginklų nešiojimąsi, tad įsitraukti į privačius karus karaliaus valdų viduje darėsi vis sunkiau bei nenaudingiau. Nors tai, ko jis imdavosi, ne visada pasisekdavo, Liudviko karaliavimas dovanojo Pran-

cūzijai beprecedentę harmonijos erą, paskatinusią ekonomikos klestėjimą ir kultūros žydėjimą. Šventojo Liudviko Prancūzija išpuoselėjo scholastinę mintį bei gotikos meną, ir šiedu atspindėjo aukščiausius Viduramžių kultūros pasiekimus. Iki pat XVII a. Liudviko XIV Prancūzijos kultūra įstengė vėl įsiviešpatauti Europos civilizacijoje.

Stiprybė namie natūraliai vedė prie įtakos užsienyje. Augančio prancūzų prestižo rezultatas buvo tai, kad kardinolai išrinko keturis prancūzus į popiežiaus sostą antroje XIII a. pusėje. Vienas jų - Urbonas IV - pabandė taisyti popiežių pozicijas Italijoje, siūlydamas Sicilijos karūną Karoliui Anžu, jaunesniajam Liudviko IX broliui. Liudvikas priešindavosi pagundai veltis į reikalus už Prancūzijos sienų savo paties labui, tačiau sutiko rizikuoti. Karolis karūną priėmė, ir prancūzai ateinančiais amžiais vis labiau ir labiau įsitraukė į Viduržemio jūros reikalus. Ne tik prancūzų kultūra dominavo Vakarų Europoje, bet ir prancūzų karaliai buvo prisiėmę didesnę atsakomybę tarptautiniuose reikaluose.

Praktiniai Prancūzijos ir Anglijos karalių pasiekimai iš esmės turėjo atitikti teorines popiežiaus monarchijos pretenzijas. Ar popiežiai galėjo įtikinti sėkmės lydimus valdovus paklusti jų autoritetui pasaulietiniuose reikaluose? Popiežiaus viršenybės vardu uždraudęs Prancūzijos karaliui Pilypui Gražiajam ir Anglijos karaliui Edvardui I apmokestinti dvasininkus be savo sutikimo, Bonifacas VIII išprovokavo tiesioginę dvasinių ir pasaulietinių jėgų konfrontaciją. Šio konflikto metu Pilypo biurokratiniai agentai išvystė propagandos kampaniją prieš popiežiaus neliečiamybę ir organizavo grupę jam pagrobti. Šokui dėl tokio neprilygstamo išniekinimo pagreitinus senyvo Bonifaco mirtį, kardinolai pripažino brutalios jėgos pranašumą ir

išrinko popiežiumi prancūzą. Po to ėję popiežiai prancūzai suinstitucino politines realijas, perkeldami popiežiaus dvarą iš Italijos į Avinjoną (*Avignon*) už Prancūzijos sienos. Ankstesnis bendradarbiavimas tarp Kapetingų ir Šv. Sosto virto didėjančia Prancūzijos karaliaus įtaka popiežiui. Po Avinjono popiežystės, trukusios per 70 metų (1305-1378), prasidėjo Didysis skilimas (1378-1409), kurio metu buvo dedamos pastangos grąžinti popiežių į Romą. Dvi popiežių linijos - viena Romos, kita Prancūzijos - užbaigė Šv. Sosto, kaip nepriklausomo ir neginčijamo lotyniškojo krikščionių pasaulio lyderio, degradaciją. Šiems liūdniems įvykiams veikiant Bažnyčią, Prancūzijos ir Anglijos valdovai buvo įsitraukę į Šimtametį karą, XIV ir XV a. nuniokojusį Prancūzijos kaimą. Tartum šių politinių ligų dar būtų maža, Vakarų Europą ištiko maras, beprecedentis badas ir katastrofiškas gyventojų skaičiaus sumažėjimas. XIV ir XV a. prancūzams, iškankintiems karų, ligų, bado ir mirčių, XIII amžius, "seni geri šventojo Liudviko laikai", negalėjo padėti, bet atrodė kaip aukso amžius.

2. Miestų suklestėjimas

Kaimas

Priartėjus 1003-iesiems, žmonės visame pasaulyje, ypač Prancūzijoje ir Italijoje, pradėjo atstatinėti bažnyčias. Nors dauguma jų buvo gerai pastatytos ir mažai reikalingos pakeitimų, krikščioniškosios tautos varžėsi tarpusavyje, kurios pastatai bus gražiausi. Kas nors galėtų pasakyti, kad pasaulis tuomet susipurtė, numesdamas senus drabužius, ir apsisiautė balta bažnyčių mantija. Tuomet kone visas katedras, vienuolynus, dedikuotus įvairiems šventiesiems, ir net mažas kaimo koplytėles tikintieji rekonstravo gražiau.[1]

Šiame gerai žinomame Burgundijos kronikininko Rudolfo Beplaukio pasaže bunda naujas amžius, pasižymėjęs akmeninių bažnyčių rekonstrukcija ir daugėjimu. Moderniam istorikui bažnyčių statybos augimas yra tikras išaugusio tikinčiųjų skaičiaus rodiklis. Nuo XI a. pradžios, kai rašė Rudolfas Beplaukis, iki pat XIII a. pabaigos Vakarų Europos gyventojų skaičius laipsniškai augo. Normandų laikais Anglijoje gyveno 1 100 000 žmonių 1086 metais ir 3 700 000 - 1346 metais. Nors tikslių skaičių apie žemyną rasti sunku, neabejotina, kad per tą patį laiką gyventojų bent padvigubėjo; labiausiai jų padaugėjo apie 1200 m. Toks įspūdingas demografinis sprogimas tęsėsi iki XIV a. pra-

[1] Raoul Glaber. *Les cinq livres de ses histories* / Red. Maurice Prou. - Paris, 1886. - P. 62.

džios, kai katastrofiškas badas, maras ir karai nusinešė milijonus. 1377 m. Anglijoje gyventojų buvo tik 2 200 000, ir daugelis šalių iki pat XVI a. nebepasiekė buvusio skaičiaus. Tačiau per XII ir XIII a. Vakarų europiečių daugėjo vis greičiau.

Kadangi didžioji dalis žmonių Viduramžiais gyveno kaime, demografinė revoliucija buvo artimai susijusi su žemės ūkio revoliucija. Žmonių gausėjimas aiškiausiai atsispindi ariamosios žemės daugėjime. Prieš 1000 m. Vakarų Europą daugiausiai dengė miškai ir tuščios žemės, bet iki 1300 m. daugiau negu kada nors anksčiau iškirsta medžių, nusausinta pelkių, suarta dirvų. Valstiečiai ir žemių savininkai taip pat turėjo didžiulį rūpestį suarti dirvas žemės ūkio kultūroms. Iki XI a. valstiečiai valė žemę aplink kaimus savo iniciatyva. Iki XII a. antros pusės savininkai suprato, kad kultivuojamus plotus plėšti naudinga, ir pradėjo skatinti kolonizaciją. Naujieji kaimai (*villeneuves*) buvo kuriami laukiniuose miškuose, viliojusiuose pirmuosius gyventojus (*hôtes*) palankiomis privilegijomis ir laisvėmis. Galų gale geriausios žemės reikalavo plūgo, tad iki XIII a. pabaigos derlingos žemės trūkumas beveik atvedė į eksploatuojamos žemės sumažėjimą. Išorinį žemės užkariavimą lydėjo vidinės pastangos, leidusios valstiečiams kultivuoti laukus intensyviau. Pasėlių laukai gausėjo taikant sėjomainą, pūdymus reguliuojant pagal trilaukę sistemą ir naudojant trąšas. Negana to, davė rezultatų įnagių tobulėjimas, kaip antai geležies plūgų ir darbinių arklių panaudojimas, o kinkomasis jungas didino žmogaus darbo našumą įdirbant žemę. Artojas su arklių kinkiniu, daug efektyvesnis už būrį rankų darbininkų, tapo nauja žemės ūkio revoliucijos figūra. Ekstensyvi kultivacija ir žemės ūkio technikos tobulėjimas aprūpino maisto ištekliais, reikalingais daugėjant gyventojų.

Ankstyvųjų Viduramžių žemės ūkis buvo orientuotas į save aprūpinantį dvarą. Jo vietos valstiečių bendruomenė gamino, ko reikėjo jiems patiems bei jų šeimininkui, ir šiek tiek daugiau. Nepaisant to, matysime, kad prekyba bei miestų gyvenimas taip pat atgijo XI a., ir tai irgi gerokai paveikė kaimą. Svarbiausias buvo pinigų ekonomikos įdiegimas į kaimo gyvenimą. Produkciją dabar buvo galima mainyti į pinigus, o javus parduoti tolimesniuose turguose. Kadangi duona buvo pagrin-

dinis Viduramžių valgiaraščio produktas, javai liko svarbiausiu Vakarų Europos pasėliu, bet dabar jie galėjo būti auginami siekiant brangiai parduoti tolimesniems miestuose gyvenantiems vartotojams. Nors nepastovios vietinės sąlygos lėmė smarkų ir greitą grūdų kainų svyravimą, vėliau kainos vis augo dėl nuolatinio poreikio, kylančio daugėjant gyventojų. Javams išliekant pelningiausia kultūra, tolimesni vartotojai skatino žemės savininkus tiekti ir kitus produktus. Besikeičiantis skonis ir auganti aukštuomenės bei miestiečių prabanga reikalavo geresnių rūšių vyno, kuris galėjo būti gaminamas tam tikruose Prancūzijos regionuose. Panašiai prabangesnių vilnonių rūbų poreikis skatino miesto audėjus. Vilnos pramonės reikmės, kaip ir pergamento poreikis knygoms bei mėsos poreikis maistui, labai paskatino avių auginimą. Vynuogynų ir avių ganyklų didėjimas - tik du pavyzdžiai, kaip miestai ir prekyba veikė kaimą.

Žemės savininkai neberibojo produkcijos tik savo pačių tiesioginiais poreikiais, bet pradėjo tvarkyti savo valdas atsižvelgdami į derlių, kurį galėjo pelningai parduoti turguje. Vilnos gamybai padidinti buvo įvedamos naujos avių auginimo technikos. Labai kvalifikuotas darbas buvo reikalingas vynuogynų dirvai vynuogėms parengti ir kekėms rinkti. Raštingų tarnautojų reikėjo įrašams ir ataskaitoms tvarkyti, idant būtų racionaliau išnaudojamos valdos. Organizacija, specializacija ir profesionalizacija uždarus dvarus pavertė verslo įmonėmis. Darbo prievolė, kurios anksčiau valdovas reikalavo iš savo nelaisvųjų valstiečių, nebebuvo pakankamai kvalifikuota ir efektyvi naujam tvarkymui. Dabar, kai derliai davė pajamų, už pinigus buvo galima samdytis kvalifikuotų pagalbininkų. Per XII ir ypač XIII a. valstiečių darbo prievoles ir baudžiavą vis dažniau pakeisdavo pinigai. Nereikalinga žemė dažnai nuomota. Iš šių papil-

domų pajamų žemės savininkai samdydavo valstiečius kaip padienius darbininkus, mokėdami sutartą atlyginimą. Augantis gyventojų skaičius įgalino kelti grūdų kainas, taip pat skatino išlaikyti stabilius atlyginimus. Apie XIII a. antrą pusę atsiranda konkrečių ženklų, kad kaime per daug gyventojų, o tai leido žemės savininkams apsčiai apsirūpinti pigia darbo jėga. Nors gyventojų daugėjimas laidavo žemės savininkų gerovę, atsiradusi pinigais pagrįsta ekonomika sąlygojo ir pastebimą valstiečių padėties pagerėjimą. Laisvi nuo darbo prievolių bei asmeninės baudžiavos ir palaikomi užmokesčių, jie galėjo laisviau rūpintis savo asmeniniais reikalais. Kvalifikuotas artojas dabar galėjo nustatyti užmokestį, atitinkantį jo darbą. Kai kurie valstiečiai praturtėdavo iš esmės, tad galėdavo visiškai išsipirkti ir papildydavo laisvųjų žemės savininkų gretas. Kiti turtingieji valstiečiai, ypač Pietų Prancūzijoje ir Italijoje, skverbdavosi į miestus ir per vedybas išsiveržsaid į turtingus miestiečius bei aukštuomenę. Visais atvejais vis daugiau judrių gyventojų iš kaimo plaukė į miestus ir ėmėsi rankų darbo naujoje prekyboje ir pramonėje.

Valstiečių gyvenimas įvairiuose regionuose buvo gana skirtingas, tad sunku daryti apibendrinimus, tinkančius visai Vakarų Europai. Apskritai valstiečių gyvenimas keičiasi lėtai, beveik nepastebimai, tad chronologinį vystymąsi sunku įžvelgti, juo labiau kad dviejuose regionuose, Šiaurės Italijoje ir *Île-de-France,* pokyčiai radosi greičiau ir lenkė kitus kraštus. Pavyzdžiui, darbo baudžiava pirmiausia pradėjo irti Italijoje, o žemės nuoma įsiskverbė į Italijos žemes bent šimtmetį anksčiau negu kitur Europoje. *Île-de-France* buvo palanki ankstyvajam *villeneuves* skleidimuisi ir pažangiai trilaukei sėjomainos sistemai. Neabejotina, kad ankstyvas žemės ūkio išsivystymas Šiaurės Italijoje

ir *Île-de-France* buvo susiję s su miestų centrais. Taigi Milanas, Genuja, Venecija ir Paryžius stimuliavo žemės ūkio revoliuciją kaime.

Komercijos revoliucija

Nors priežastinis ryšys nėra visiškai aiškus, demografinė ir žemės ūkio revoliucija neabejotinai susijusios tarpusavyje. Taip pat nėra jokios abejonės, kad jiedvi artimai susijusios su trečiu išvien einančiu judėjimu - komercijos revoliucija, prikėlusia miestų civilizaciją Vakarų Europoje. Lokalizuota, save aprūpinanti ir inertiška ankstyvųjų Viduramžių ekonomika teikė mažai erdvės komercijai, bet XI a., pradėjus daugėti gyventojų ir plėstis žemės ūkiui, prekyba irgi suaktyvėjo. Ji aiškiai kilo iki XIV a. pradžios ir tada vienuose regionuose nusistovėjo, o kituose nusmuko. Tolimųjų kelių prekyba susikoncentravo dviejose pagrindinėse vietose: viena buvo pietinė prekybos zona aplink Viduržemio jūrą, kita - šiaurinė, išsidėsčiusi aplink Šiaurės jūrą. Kadangi šiose dviejose zonose jūrų transportas buvo svarbiausias, sausumos keliai iš esmės nutiesti taip, kad juos sujungtų. Dažniausiai keliauta per Šampanės lygumą nusidriekusiu Ronos slėniu, po to - šiaurės rytų link, į Flandriją. Pradžioje tolimųjų kelių prekybą sudarė daugiausia brangios prabangos prekės - prieskoniai, puošnūs drabužiai ir vynai, - bet vėliau pirklių kroviniuose atsirado ir javų, medienos bei druskos.

Komercijos revoliucija nulėmė ne tik sparčiai augančią prekybos apimtį, bet ir verslo technikos tobulėjimą. Pastarojoje srityje Šiaurės Italijos pirkliai būdavo tikri novatoriai ir imdavosi komercijos praktikos, vėliau priimtos visoje Vakarų Eu-

ropoje. Šiuo ankstyvuoju laikotarpiu pirkliai paprastai lydėdavo savo prekes ir tiesiogiai derėdavosi su pardavėjais bei pirkėjais. Mugė būdavo sutartinė keliaujančių pirklių susitikimų vieta. Pavyzdžiui, sausumos kelio tarp Viduržemio ir Šiaurės jūros pusiaukelėje Italijos pirkliai susitikdavo su flamandų kolegomis garsiosiose Šampanės mugėse ir ten apsikeisdavo drabužiais, odomis ir kitomis prekėmis. Šiems mainams finansuoti Italijos prekybininkai su investitoriais užmezgė paprastą partnerystę, kurioje vienas narys tiekdavo kapitalą, kitas - darbą (tikriausiai ir dalį kapitalo), šitaip proporcingai pasidalydami sandėrio riziką. Drauge Italijos verslo žmonės pamažu išplėtojo metodus, kurie leisdavo jiems pasilikti namie ir platesnei veiklai vadovauti per agentus. Dalykine korespondencija, sąskaityba, draudimu, akredityvais, vekseliais, bankų paslaugų supaprastinimais ir kitomis komercijos priemonėmis jie nuvedė į modernų verslo praktikos amžių. Šampanės mugių nykimas XIII a. pabaigoje rodė, kad tuo metu naujas sėslus pirklys jau buvo beišstumiąs savo keliaujantį pirmtaką.

Miestų atgijimas

XI a. Vakarų Europoje prasidėjusį komercijos pakilimą lydėjo miestų gyvenimo atgijimas. Paprastai samprotaujama taip: prekyba ir miestai - tai dvi to paties medalio pusės. Antiteziški vietinei, save patenkinančiai ekonomikai, juodu apėmė gamybos ir paslaugų specializaciją bei abipusius mainus. Vienas negali išgyventi be kito. Miestas buvo antikinės Viduržemio jūros civilizacijos sudedamoji dalis nuo pat jos ištakų. Mesopotamijos gyventojų gyvenamoji vieta buvo miestų konglomeratai, graikų

- *poleis*, romėnų - *civitates*. Klasikinėje eroje civilizacijos suvokimas ir pats jos vardas buvo artimai susijęs su miestu. Tačiau III mūsų eros amžiuje klasikinė miestų civilizacija ėmė irti. Germanų antpuoliai IV ir V a. toliau naikino miestų gyvenimą, o musulmonų dominavimas Viduržemio jūros šalyse VII ir VIII a. sudarė rimčiausią smūgį antikiniams miestams. Net kompleksiškai aiškinant, lemiamas veiksnys buvo prekybos aktyvumo sumenkinimas. Tad XI a. prekybos gyvenimui atkutus, senieji miestai, užspeisti į antikinių sienų pakampes, sunkiais ankstyvaisiais Viduramžiais pradėjo nebeišsitekti savo pirminėse teritorijose, o nauji miestai ėmė rastis ten, kur anksčiau jų nebuvo. Natūralu, kad Viduramžiais miestai didžiausiu gyvybingumu pasižymėjo ten, kur prekyba buvo gyviausia. Pietų prekybos zona paskatino miestų susitelkimą Šiaurės Italijoje, kur dominavo Genuja, Piza, Milanas, Florencija ir Venecija. Šiaurėje miestai susiformavo Flamandų žemumoje, atsigręžusioje į Angliją; tarp jų išsiskyrė Sent Omė (*Saint-Omer*), Gentas, Duė (*Douai*), Brugė (*Brugge*) ir Arasas (*Arras*). Šiuose dviejuose miestų telkiniuose žmonių skaičius pasiekė maksimalų tankumą, bent trečdalis flamandų gyveno miestuose, bet miestų atsirado ir daug kur Vakarų Europoje.

Stimuliuojami gyventojų daugėjimo, žemės ūkio ir komercijos, miestai nuolat plėtė savo sienas, kad galėtų apimti vis gausėjantį gyventojų skaičių. Italija galėjo girtis penkiais šešiais miestais (Milanas, Genuja, Venecija, Neapolis, Florencija ir Palermas), gyventojų skaičiumi viršijusiais 50 000, o Florencija XIV a. pabaigoje tikriausiai pasiekė 100 000; didžiuma Europos miestų turėjo tik po keletą tūkstančių. Nors Viduramžiais miestai nebuvo dideli šiuolaikiniais masteliais matuojant ir niekada neprašoko 10 % visų gyventojų, jie suformavo greičiausiai be-

siplečiančią Viduramžių visuomenės dalį. Sienų plėtimas ir parapijų daugėjimas rodo, kad XIII a. miestas augo greičiau negu kaimas. Miestų gyvybingumą tiksliausiai atspindėjo jų statybos programos. Be naujų įtvirtinimų, miestiečiai kėlė municipaliteto pastatus, karūnuotus varpinių bokštais. Ypač Šiaurės Europoje pilietinis orumas skatino biurgerius perstatinėti katedras, keliant jų bokštus bei skliautus vis aukščiau ir aukščiau, idant pranoktų kaimynus. Tačiau, kaip ir kaimuose, šis proveržis XIV a. negalėjo pergyventi užkrečiamųjų ligų, bado ir karo nelaimių. Florencijoje, pavyzdžiui, po maro gyventojų sumažėjo perpus, ir savo buvusio didumo miestas neatgavo keletą amžių. Kiti miestai taip ir nebeatsikūrė po nelaimių vėlyvaisiais Viduramžiais. Miesto gerovė XIII a. parengė ekonominį pamatą intelektiniams ir meniniams to meto pasiekimams. Didieji universitetai ir gotikiniai pastatai buvo Viduramžių miestų kūriniai. Jie maitino ir teikė pastogę tūkstančiams profesorių bei studentų; jie galėjo puoselėti prabangų meną ir monumentalią architektūrą.

Viduramžių miestai, kaip ir pilys bei dvarai, buvo labai skirtingi, ir niekur kitur ši įvairovė nebuvo akivaizdesnė negu jų valdymo formose. Tačiau reikšmingiausius miestus galima grupuoti pagal jų romėnišką kilmę: Viduržemio jūros baseino, ypač Italijos, miestai, kilę iš Romos imperijos miestų be urbanistinės tradicijos pertrūkio, ir miestai Reino bei Dunojaus slėniuose, ypač Šiaurės Prancūzijoje, įkurti romėnų, bet praradę Antikos tradicijas. Romos imperijos administravimas buvo pagrįstas miestu, ir kiekvienos provincijos valdančiosios klasės statėsi namus imperiniuose miestuose. Krikščionių Bažnyčia sekė romėnų pavyzdžiu, įkurdindama savo administracijos centrus miestuose. Kiekvienas *civitas* buvo vyskupo namai, o kiekvienas svarbus miestas buvo arkivyskupijos ar metropolitijos centras. Vidur-

žemio jūros regione, kur prekyba niekada nebuvo užgesusi, buvo tęsiamos romėniškos ir bažnytinės miesto tradicijos. Sekdama klasikinio pasaulio modeliu, italų aukštuomenė dažnai rinkdavosi gyvenimą mieste, tad Italijos miesto horizonte, ne taip kaip Šiaurėje, buvo prismaigstyta aukštų gynybinių bokštų, priklausančių garsioms regiono šeimoms. "Kiekvienas valdo namą su bokštu, - rašė XII a. Genujos stebėtojas, - ir kai įsiliepsnoja karas, bokštų papėdės tampa mūšio lauku." Turbūt išskyrus Romą, kur politinę viršenybę retkarčiais užsitikrindavo popiežius, Viduržemio jūros pakrančių miestuose valdžią į savo rankas siekė paimti ir miesto aukštuomenė, ir vyskupai.

Kitokia padėtis buvo Šiaurės Prancūzijoje, kur ankstyvaisiais Viduramžiais prekyba sunyko smarkiau, o miestų gyvenimas buvo beveik visiškai užgesęs. Miestus pamažu paliko Romos valdytojai, o naujieji feodalinės visuomenės lyderiai vengė miestų, verčiau pasilikdami pilyse ir kaimų dvaruose. Tačiau vyskupai pagal kanonų teisės reikalavimus pasiliko miestuose. Politinis vakuumas, nulemtas imperinės valdžios pasitraukimo ir feodalinės aristokratijos nebuvimo, privertė daugelį vyskupų prisiimti atsakomybę už miestų valdymą. XI a. miestų gyvenimui atgijus, daugelį jų tvirtai kontroliavo vyskupai, politinę jurisdikciją laikę savo bažnytinio paveldo dalimi. Šiuose Šiaurės miestuose vyskupas, o ne aukštuomenė turėjo pilį ir kontroliavo miesto sienas.

Kadangi miestai savo vidun traukė vis daugiau naujų žmonių, šie siekė didesnio balso tvarkant miesto reikalus. Jie stojo prieš mokesčius, neteikiančius paslaugų, prieš įstatymus, ignoruojančius jų interesus, ir prieš karus, keliančius grėsmę jų gerovei. Interesų susikirtimas tarp miestiečių ir valdytojų paskatino savito miesto valdymo tipo - miesto bendruomenės - atsi-

radimą. Iš esmės bendruomenę sudarė asociacija žmonių, prisiekusių įgyvendinti specifinį tikslą - neretai nuversti egzistuojantį valdovą ir jį pakeisti asociacijos išrinkta kolektyvine valdžia. Bendruomenių judėjimas kilo XI a. Šiaurės Italijoje, dalyvaujant tiek aukštuomenei, tiek paprastiems gyventojams, vėliau išplito Pietų Prancūzijoje ir iki XII a. pasiekė Šiaurės Prancūziją. Čia revoliucinio judėjimo tikslas buvo pakeisti vyskupą, kuriam atkakliai priešinosi miestiečiai. Pradžioje bendruomenės apėmė būdingus antikinės nepriklausomos valstybės organus: liaudies susirinkimą, renkamą tarybą ir vykdomąją valdžią. Iš tiesų susirinkimas nebuvo veiksmingas, ir tikrą galią turėjo taryba arba vykdomoji valdžia. Iki XIII a. kilmingųjų šeimų grupuotės Italijoje arba turtinga pirklių aristokratija Šiaurės Prancūzijoje vadovavo miesto reikalams, kontroliuodama tarybą. Kiti Italijos miestai kviesdavosi užsienietį būti jų *podestà*, arba miesto valdytoju, stengdamiesi nešališkai spręsti vidinius konfliktus. Bendruomenės, iš pradžių sukurtos plačiu liaudišku pagrindu, iki XIII a. pabaigos virto oligarchijomis, kurioms nepriklausė dauguma miesto gyventojų. Naujausi tyrinėjimai rodo, kad jų sėkmė savivaldoje priklausė nuo silpnumo karaliaus, kurio teritorijoje buvo įsikūrę miestai. Italijoje ir Vokietijoje, kur imperatoriaus valdžia buvo visiškai neveiksminga, miestų bendruomenės turėjo žymią politinę autonomiją, bet Prancūzijoje ir ypač Anglijoje, kur karaliaus administracija buvo gerai išvystyta, miestai išsikovojo tik menką savivaldą. Pavyzdžiui, Bolonijoje ilgai valdė bendruomenė, bet Prancūzijoje karalius niekuomet neleido Paryžiaus buržuazijai įgyti panašios politinės valdžios.

Lotyniškais terminais Viduramžių bendruomenė paprastai vadinta *communio*, *societas* arba *universitas*; apskritai tai reiškė

kolektyvų organą, veikiantį kaip atskirą asmenį. Juridinė korporacija būtų artimiausias šiuolaikinis ekvivalentas. Bet du pastarieji terminai tiko tiek ekonominei, tiek politinei organizacijai. Dar iki atsirandant bendruomenėms, *societas* ir ypač *universitas* tiko pavadinti Viduramžių gildijai, kuri buvo pagrindinė ekonominės veiklos korporacinė organizacija. Paprasčiausia forma buvo pirklių gildija, siekusi padėti didelei plačiai prekybininkų grupei, specialiai neatsižvelgiant į prekes ar sugebėjimus. Be pirklių gildijų, susiformavo labiau specializuotos amatininkų gildijos, atsižvelgdavusios į konkrečias veiklos sritis bei gamybos pobūdį, kaip antai pinigų keitimas ar vilnos audimas. Kai kurios amatų gildijos atsirado Italijoje XI a. pradžioje, bet Šiaurės Europoje pirmosios pasirodė pirklių gildijos, ir specializacija buvo tik ekonominio gyvenimo suklestėjimo padarinys. Pavyzdžiui, Paryžius iki XIII a. vidurio turėjo per 100 gildijų, organizuojančių smulkiausias prekybos ir pramonės formas.

Iš principo gildijos stengėsi reguliuoti savo sferą bendram savo narių labui. Sėkmės lydimi toli nukeliavę prekybininkai, pirmiausia sukūrę pirklių gildijas, buvo mažiau reikalingi gildijų globos. Pajėgdami neribotai plėsti savo verslą, jie pradėjo piktintis visomis jų reikalus ribojančiomis priemonėmis. Bet smulkūs prekybininkai ir amatininkai, varžomi rankų darbo galimybių ir nesunkiai prispaudžiami pirklių kapitalistų, įžvelgė jų bendrai globai įkurtų amatų gildijų pranašumą. Nors gildijų reguliavimas apėmė visus veiklos aspektus - produkcijos kiekybę ir kokybę, kainas, svorius ir darbo valandas, - gildijos geriausiai kontroliuodavo aprūpinimą kvalifikuotu darbu, reguliuodavo narystę. Kaip kiekvienas korporacinis organas, gildija gyvybiškai rūpinosi narių priėmimu. Paprastai visos teisės būdavo suteikiamos meistrais vadinamiems amatininkams, kurie

pademonstruodavo savo įgūdžius, pagamindami šedevrą, arba *chef d'oeuvre*, laikomą tam tikru galutiniu egzaminu. Reikėdavo ne tik darbo įgūdžių - meistras dar turėdavo pradėti verslą, kuris galėtų jį išlaikyti. Kitaip tariant, ekonominis savarankiškumas, kaip ir branda, suteikdavo tikrąją narystę. Žemesni už meistrus padieniai darbininkai gaudavo kasdienį užmokestį. Jie taip pat žinomi kaip viengungiai, nes, nepajėgdami patys įsitvirtinti versle, nesugebėdavo išlaikyti šeimos. Kadangi jų teisės buvo griežtai ribotos ar išvis praktiškai neegzistavo, tik viltis įkurti savo parduotuvę ar būti priimtam į meistrus laikė juos gildijos organizacijoje. Skalės apačioje buvo pameistriai - amato besimokantys jaunuoliai, išlaikomi ir vadovaujami meistro. Valdymo formos šių bendruomenių viduje plačiai įvairuodavo, bet lyderis dažnai būdavo vadinamas rektoriumi. Ši ekonominės veiklos organizacija gildijos sistemoje, kaip matysime, buvo artimai susijusi su intelektinės veiklos organizavimu XIII a. universitetuose.

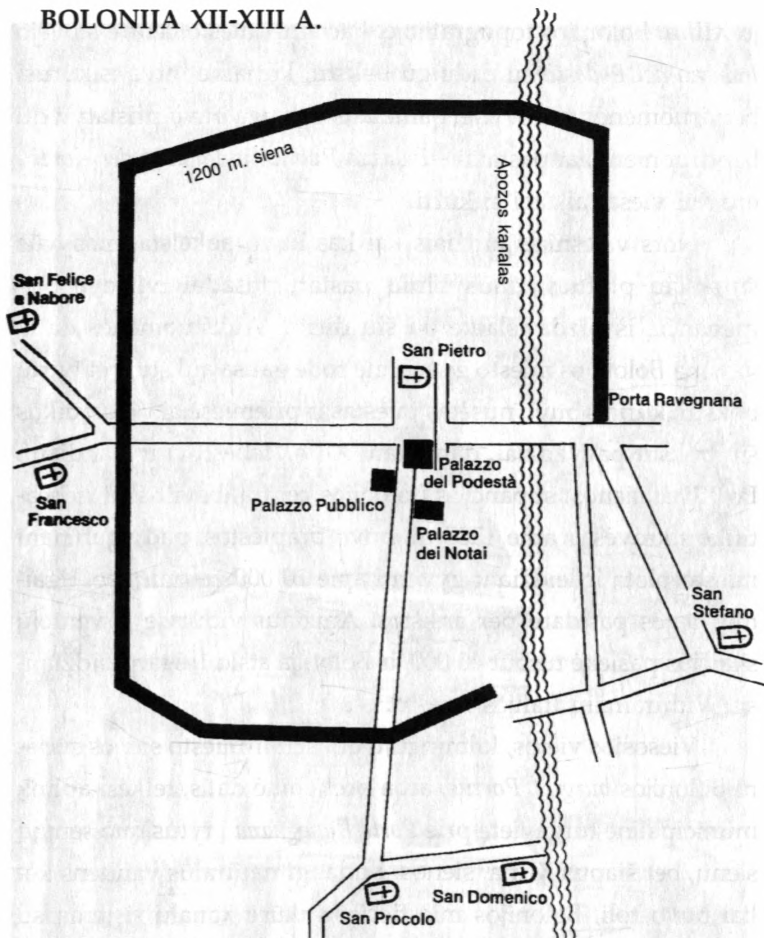
Glaustai apžvelgdami Viduramžių miestus, mes susitelkėme ties dviem svarbiausiomis funkcijomis: prekyba, laidavusia ekonomikos palaikymą, ir įvairuojančiomis valdymo formomis, teikusiomis apsaugą ir reguliavimą. Viduramžiais miesto topografija dažnai atspindėjo šiuos du veiksnius. Politinė apsaugos funkcija apėmė įtvirtintą plotą, bendrai žinomą lotynišku vardu *burgus*. Dažnai būdamas pilis, jis iš esmės formavo augančio miesto branduolį. Kas valdė pilį ir jos įtvirtinimus, tas buvo beveik politinis miesto šeimininkas. Miestui plečiantis, tolimesnės dalys buvo apjuosiamos koncentrinėmis sienomis, tad galima sakyti, jog *burgus* apėmė visą bendruomenę. Priemiesčių pastatai anapus sienų būdingai vadinti prancūziškai *faubourgs*, t.y. *burgus* išorė. Iš esmės tai galima įtraukti į visai kitokią forti-

fikacijos sistemą. Komercinę miesto funkciją atlikdavo *portus* ar *wik*, susidedantis iš nuolatinių turgaviečių arba miesto dalių, kur paprastai telkėsi prekyba ir pramonė. Saugumo dėlei ši prekybinė bendruomenė dažniausiai būdavo įsikūrusi arti *burgus* ar net šiapus miesto sienos. Kai tik šiedu elementai - *burgus* ir *portus* - susidurdavo vienoje vietoje, Viduramžių miestas įgydavo svarbiausias sudėtines dalis.

Bolonija ir Paryžius

Tarp miestų, kurių įsikūrimas susijęs su XIII a. intelektine istorija, ypač svarbūs buvo Bolonija ir Paryžius. Abu jie turėjo individualių savybių ir negali būti laikomi tipiškais Viduramžių miestais. Šie miestai tapo reikšmingiausių to amžiaus kultūros poslinkių vieta. Greitosiomis mestas žvilgsnis į jų topografiją paryškins ten atsitikusius įvykius.

Bolonija yra vienas iš Šiaurės Italijos miestų, kurių miestietišką gyvenimą pagreitino prekybos Viduržemio jūros pakrantėse suklestėjimas XI a. Įsikūręs Apeninų šiaurinėse prieškalnėse, beveik vienodai nutolęs nuo abiejų krantų, miestas išsidėstęs priešais Adrijos jūrą Po upės slėnio kryptimi. Bolonija neturėjo tiesioginio priėjimo prie jūros, tačiau užėmė svarbią vietą Šiaurės Italijos sausumos keliuose. Viduramžiais, kaip ir Naujaisiais laikais, susisiekimas tarp Šiaurės ir Pietų Italijos daugiausia buvo nukreiptas per Boloniją, ir tai darė ją prekybos centru. Bolonija turėjo ilgą bendruomenės valdymo istoriją, siekiančią X a. Nuo XII a. miestą sėkmingai valdė *podestà*, sprendimus priimdavęs tardamasis su iš miestiečių išrinktais tarybos nariais. Kaip daugelis kitų Šiaurės Italijos miestų, Bolonija buvo

įtraukta į imperatoriaus ir popiežiaus konfliktą, ir nors į ją pretendavo abi pusės, daugiausia ji palaikė Šv. Sostą. 1249 m. miestas laimėjo efektingą pergalę prieš imperatorių Frydrichą II ir paėmė nelaisvėn jo sūnų, o nuo 1276 m. formaliai priklausė popiežiaus globai.

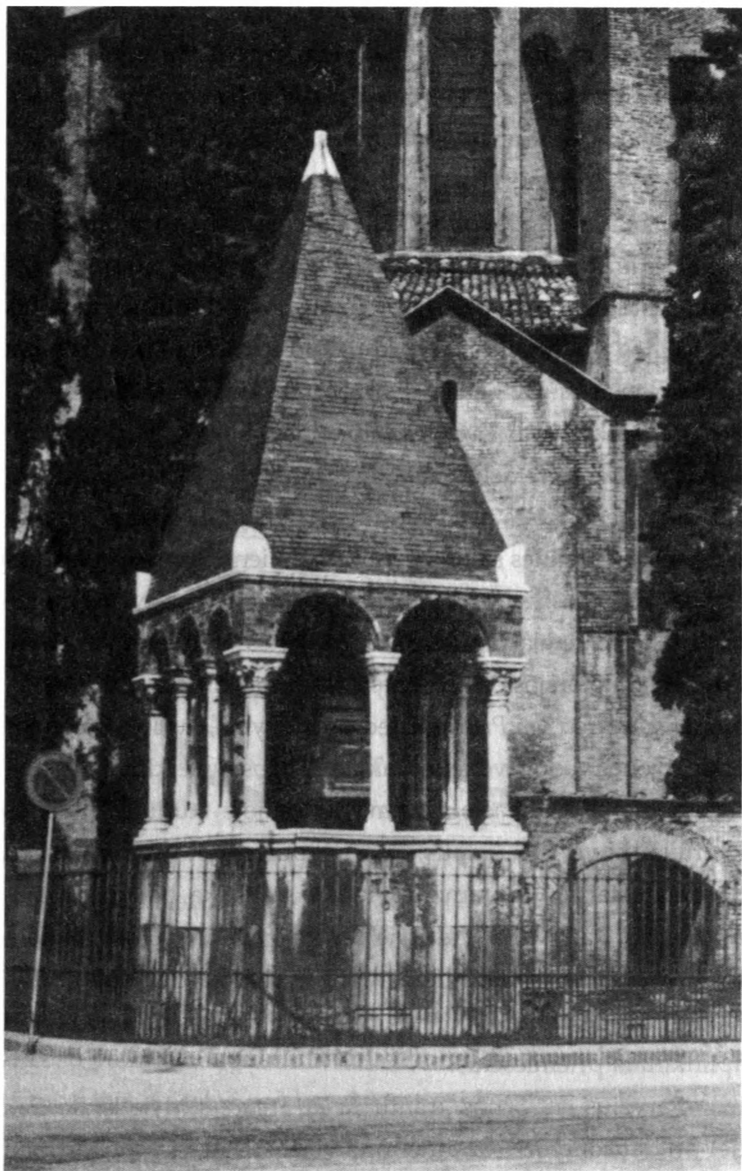
Ilga bendruomeninio valdymo istorija visiškai atsispindė-

jo XIII a. Bolonijos topografijoje. Pačiame miesto centre stovėjo *Palazzo del Podestà* su didingu bokštu, kuriame buvo įsikūrusi bendruomenės vadovybė. Į amžiaus pabaigą buvo pristatyti du bendruomeniniai pastatai - *Palazzo Publico* ir *Palazzo dei Notai* - erdviái viešai aikštei sukurti.

Nors vėlesniais amžiais kai kas buvo pakeista, masyvūs šiurkščių plytų vyriausybinių pastatų fasadai tvirtovę primenančią išvaizdą išlaikė iki šių dienų. Aukštuomenės dalyvavimą Bolonijos miesto gyvenime rodė gausa aukštų, bet tvirtų bokštų, kuriais buvo nusėtas miestas ir priemiesčiai. (Du puikūs šių bokštų pavyzdžiai, datuojami XII a., tebestovi ir šiandien.) Po XII a. sienos, supančios Bolonijos centrą, beviltiškai nebeatitiko tikrovės ir apie 1200 m. buvo praplėstos, padvigubinant miesto plotą ir leidžiant gyventi apie 20 000 žmonių, bet ilgainiui ir jos pasidarė per ankštos. Amžiaus viduryje gyventojų skaičius pasiekė turbūt 40 000, ir Bolonija atsidūrė tarp didžiausių Viduramžių Italijos miestų.

Viešosios vietos, kilmingųjų bokštai ir miesto sienos sudarė Bolonijos *burgus*. *Portus*, arba prekybinė dalis, telkėsi aplink municipalinę turgavietę prie *Porta Ravegnana* į rytus nuo senųjų sienų, bet šiapus XIII a. sienos. Kadangi natūralūs vandens keliai buvo toli, Bolonijos miestiečiai sukūrė kanalų sistemą su vandeniu, atvestu iš Reno ir Sareno upių. Turgus prie *Porta Ravegnana* vandeniu apsirūpino iš *Aposa* kanalo, kuris nusitiesęs per miestą iš šiaurės į pietus.

XIII a. Bolonija garsėjo ne tiek prekyba, kiek universiteto teisės studentais. Kadangi universitetas tuo metu nebuvo įsikūręs visuomeniniuose pastatuose, neįmanoma tiksliai nustatyti miesto akademinio kvartalo. Tačiau žinoma, kad profesoriai dažnai mokydavo savo namuose, tad identifikuodami parapi-

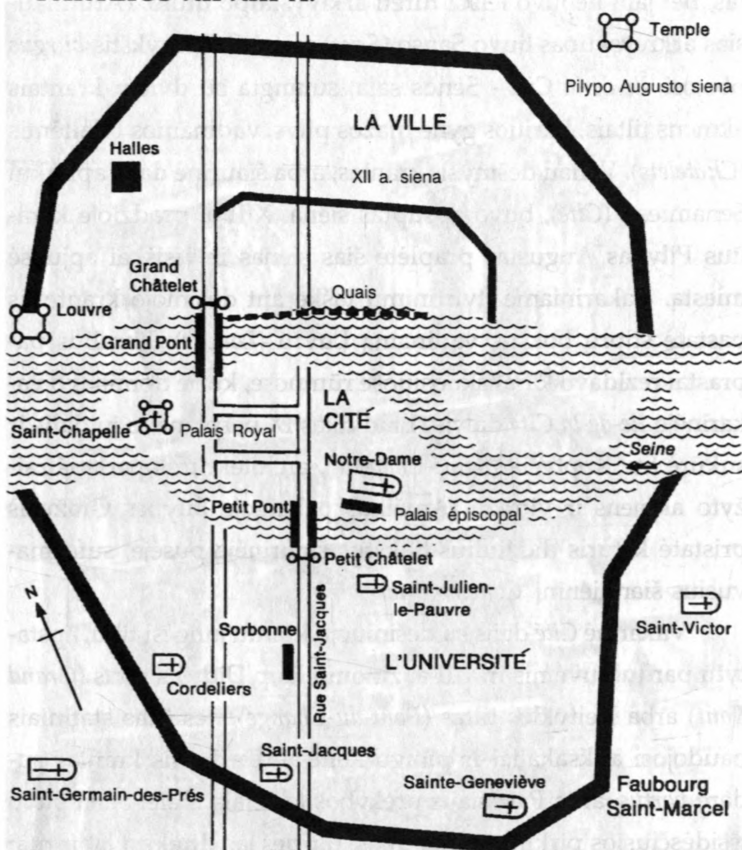

I. Glosatoriaus Akursijaus (*Accursius*) ir jo sūnaus Pranciškaus (*Francesco*) kapas Bolonijoje

jas, kur jie gyveno, bei bažnyčias, kur jie palaidoti, galime apytiksliai lokalizuoti universitetą. Pavyzdžiui, kanonų teisės specialistas Gracijonas gyveno Šv. Felikso ir Naboro (*San Felice e Nabore*) vienuolyne anapus vakarinės sienos (jis išlikęs kaip karo ligoninė). Kadangi jis buvo XII a. kanonų teisės studijų pradininkas, galime teigti, kad šis dalykas čia buvo ir dėstomas. Panašiai galima spręsti, kad romėnų teisė tikriausiai buvo dėstoma Šv. Stepono (*San Stefano*) bažnyčios komplekse, nes šios disciplinos pradininkas XII a. pradžioje Irnerijus buvo susijęs su šiuo kvartalu. Du garsiausi Irnerijaus pirmtakai palaidoti Šv. Proklo (*San Procolo*) bažnyčioje pietinėje miesto dalyje, o kitų kapus randame greta dominikonų vienuolyno. Tačiau žymiausių XIII a. romėnų teisės profesorių kapai yra pranciškonų vienuolyne, jau už pietinės sienos (I pav.). Šis vienuolynas, projektuotas apie amžiaus vidurį, buvo vienas pirmųjų bandymų importuoti į Italiją naują prancūzišką gotikinės architektūros stilių. Galiausiai Bolonijos centre, truputį šiauriau *Palazzo del Podestà*, buvo Šv. Petro (*San Pietro*) katedros mokykla, kurioje Bolonijos arkidiakonas vadovavo teisės fakulteto laipsnių teikimui. Atspindintys gyventojų pasiskirstymą Bolonijoje studentų veiklos kvartalai buvo tiek šiapus, tiek anapus miesto sienų. Sunku tiksliai nustatyti Viduramžių švietimo statistiką, bet yra pagrindo manyti, kad XIII a. viduryje Bolonijoje buvo 10 000 studentų. Universitetas sudarė didelę visų gyventojų dalį, tad neabejotinai prisidėjo prie Bolonijos plėtimosi anapus miesto sienų į aplinkinius priemiesčius.

Paryžius ant Senos krantų *Île-de-France* širdyje iškilo tiek dėl priklausomybės šiaurinei prekybos sričiai, tiek dėl artumo sausumos prekybos keliams, nusidriekusiems per Šampanę. Miestas pelnė šlovę ne dėl savo ekonominės vietos, bet dėl ky-

PARYŽIUS XII-XIII A.

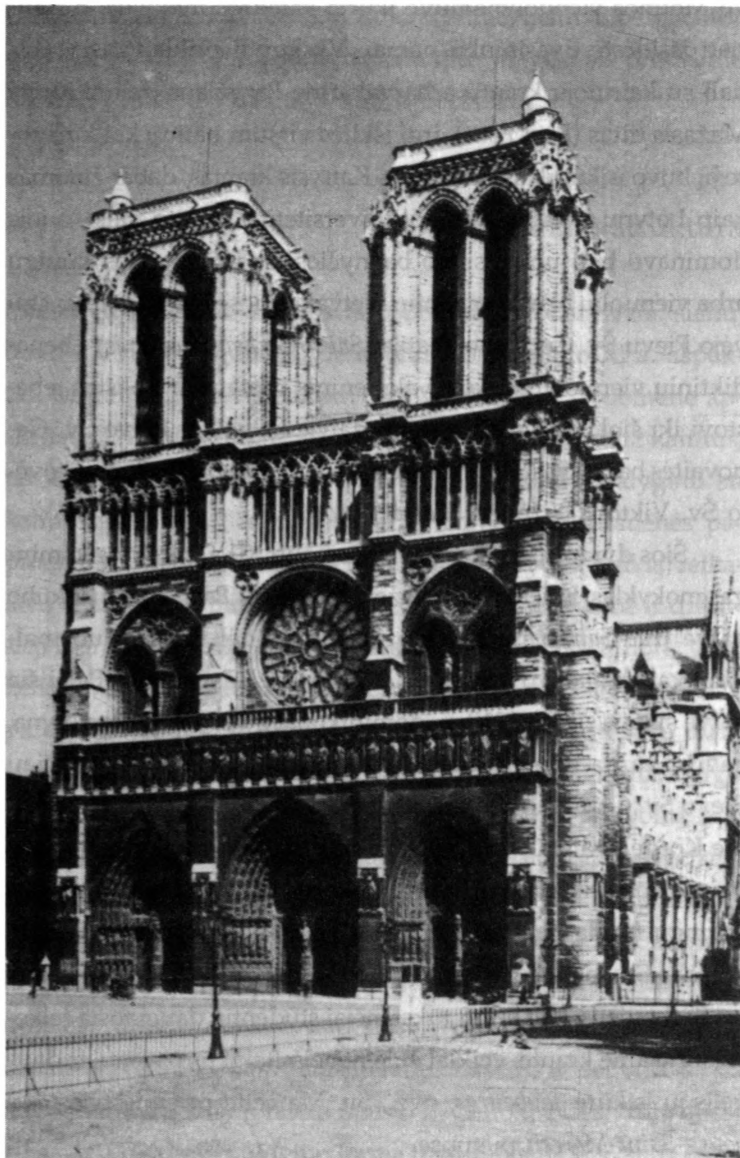
lančios Kapetingų dinastijos, XII a. paskelbusios šį miestą sostine, sėkmės. XIII a. būdamas didelis miestas su apie 80 000 gyventojų, Paryžius įgijo karališkojo miesto žymes. Bendruomenei su politinėmis teisėmis čia niekuomet nebuvo leista susiformuoti, nes miestas priklausė išimtinai karaliui, vadovavusiam jam per *prevot**. Nors Paryžiaus vyskupas buvo sostinės prela-

* Teisėjas.

tas, net jam nebuvo leista turėti arkivyskupo titulo. (Artimiausias arkivyskupas buvo Sanso (*Sens*) mieste.) Pirmykštis *burgus* ribojosi *Île-de-la Cité* - Senos sala, sujungta su dviem krantais akmens tiltais, kuriuos gynė mažos pilys, vadinamos Pilaitėmis (*Châtelets*). Vėliau dešinysis krantas, arba šiaurinė dalis aplinkui Senamiestį (*Cité*), buvo apsuptas siena. XIII a. pradžioje karalius Pilypas Augustas praplėtė šias sienas ir visiškai apjuosė miestą. Vakariniame įtvirtinimų taške ant dešiniojo kranto jis pastatė stiprų bokštą, vadinamą Luvru (*Louvre*). Karalius paprastai rezidavo karališkuosiuose rūmuose, kurie dominavo vakarinėje *Île-de-la Cité* dalyje. Liudvikas IX perplanavo jų dalis ir sukūrė Šv. Koplyčią (*Saint-Chapelle*), architektūros perlą iš raižyto akmens ir vitražų. Amžiaus pabaigoje Pilypas Gražusis pristatė keturis didžiulius bokštus šiaurinėje pusėje, suformavusius šiandieninį *Conciergerie*.

Vakarinė *Cité* dalis su dešiniuoju krantu jungėsi tiltu, apstatytu parduotuvėmis ir XIII a. žinomu kaip Didysis tiltas (*Grand Pont*) arba Keityklos tiltas (*Pont-au-Change*), nes šiais statiniais naudojosi auksakaliai ir pinigų keitėjai. Dešinysis krantas sudarė *portus*, arba Paryžiaus prekybos kvartalą. Palei Seną buvo išsidėsčiusios pirklių prieplaukos, o prieš jas driekėsi labirintai siaurų gatvelių, kurių pavadinimai rodė įvairias prekybos rūšis ir amatus. Šioje dalyje Pilypas Augustas pastatė *Halles*, arba centrinę Turgavietę, o priešais sienas stovėjo sutvirtintas vienuolių tamplierių riterių, tarnavusių karaliaus bankininkais, bokštas.

Rytinė *Île-de-la Cité* dalis, apimanti Vyskupų rūmus ir Dievo Motinos katedrą (*Notre-Dame*), priklausė vyskupui. Pradėtas 1163 m., bet nebaigtas iki XIII a. aštunto dešimtmečio, šis didingas gotikinis statinys buvo rekonstruojamas per visą XIII a. Die-

II. Paryžiaus Dievo Motinos katedra (*Notre-Dāme*)

vo Motinos vienuolyne buvo įkurta katedros mokykla, o šiauriau išsidėstė dvasininkų namai. Vyskupui priklausiusią *Cité* dalį su kairiuoju krantu arba vakarine Paryžiaus dalimi jungė Mažasis tiltas (*Petit Pont*), irgi iškilęs viršum namų; kai kuriuose jų buvo įsikūrusios mokyklos. Kairysis krantas, dabar žinomas kaip Lotynų kvartalas, buvo universitetinė miesto dalis, o joje dominavo trys universiteto bažnyčios, aptarnaujamos kunigų arba vienuolių bendruomenių. Pietvakariuose anapus sienų stovėjo Pievų Šv. Germano abatija (*Saint-Germain-des-Prés*) - benediktinių vienuolynas, kurio akmeninis pastatas ir bokštas tebestovi iki šiol. Piečiausioje sienų dalyje kalvą karūnavo Šv. Genovaitės bažnyčia (*Sainte-Geneviève*), o miesto pietryčiuose stovėjo Šv. Viktoro bažnyčia (*Saint-Victor*).

Šios dvi akademinės bažnyčios nuo XII a. turėjo reikšmingas mokyklas. Į pietus nuo Mažojo tilto (*Petit Pont*) ėjo Šv. Jokūbo gatvė (*rue Saint-Jacques*), taip pavadinta dėl to, kad juo maldininkai traukdavo į *Santiago de Compostela* Ispanijoje. Palei šią gatvę šiapus sienos 1218 m. dominikonai įkūrė savo vienuolyną, gavusį vardą nuo gatvės, o kiek vėliau kitame pastate arčiau Pievų Šv. Germano abatijos (*Saint-Germain-des-Prés*), vadinamame Kordeljerais (*Cordeliers*), įsikūrė pranciškonai. Iki XIII a. pabaigos kairysis krantas buvo lyg korys nusėtas kolegijų ir labdaringų fundacijų studentams, kurių garsiausią, buvusią kaip tik šalia Šv. Jokūbo gatvės, rėmė Liudviko IX kapelionas Robertas Sorbonietis. XIII a. 7-8 tūkstančiai studentų, daugiausia telkęsi kairiajame krante, veikiai ėmė nebeišsitekti tarp sienų, ir daugelis jų įsikūrė *faubourgs*, pvz., Šv. Marcelio priemiestyje (*faubourg Saint-Marcel*) pietuose.

Iki XIII a. Paryžiaus sala, kairysis ir dešinysis krantas paprastai vadinasi Senamiestis (*la Cité*), Naujamiestis (*la Ville*) ir

Universitetas (*l' Université*). Kaip matysime, nebuvo bereikšmis dalykas, kad karaliaus dalis *la Cité* tiltu jungėsi su prekybine dalimi *la Ville*, o vyskupo - su *l'Université*.

Socialinė struktūra

Miestiečių spaudimas, kilęs tarp Bolonijos ir Paryžiaus sienų, buvo tik vienas ilgalaikio demografinio pakilimo XI a. aspektas. Miestų augimas giliai paveikė Viduramžių visuomenę apskritai ir mokslą konkrečiai. Miestai plėtėsi greičiau už kaimus, tai lėmė proporcinį miesto gyventojų daugėjimą, palyginti su kaimo gyventojais, ir jų nebevaržė kaimo bendruomenės papročiai. Miestietis, pirmiausia įsitraukęs į prekybinę veiklą, reikalavo teisių, kurių paprastai neturėjo gyvenusieji kaime ir dirbusieji žemę. Jam reikėjo asmeninės laisvės daryti, ką nori, ypač keliauti, kur jam patinka. Jam reikėjo nuosavybės laisvės pirkti, parduoti, nuomoti, palikti testamentu ir disponuoti savo turtu taip, kaip jis nori. Jam pasisekė, kad jis buvo atleistas nuo varginančių mokesčių, monopolijų ir asmeninio darbo prievolių, nuo viso to, kas kilo iš žemės ūkio ekonomikos. Galiausiai jam reikėjo racionalios ir tvarkingos teisinės sistemos, kuri tokias įprastines procedūras kaip kankinimai arba teisingumo siekimas karo priemonėmis pakeistų liudytojų parodymais ir dokumentiniais įrodymais. Miestietis manė, kad šios sąlygos yra būtinos komerciniam gyvenimui kaip jo asmeninės laisvės, ir per XIII a. jos buvo įtvirtintos kaip įprastos miesto gyventojų teisės. Nors miestai smarkiai skyrėsi valdymo forma ir politinėmis laisvėmis (kaip Bolonija kontrastavo Paryžiui), visi miestiečiai skelbė šias socialines ir teisines laisves kaip savo savaime suprantamas. Priešin-

gai negu kaime, kur valstiečiai, be baudžiavos, dar buvo suvaržyti daugybės apribojimų, miestas buvo socialinės ir teisinės laisvės sala feodalinėje baudžiavos jūroje. Būtent miestiečio asmens judėjimo laisvė įkvėpė intelektinį gyvenimą. Ankstyvaisiais Viduramžiais mokslininkai nedrįsdavo rizikuoti, leisdamiesi toli nuo savo vienuolyno ar bažnyčios prieglobsčio. Bet naujasis miesto intelektualas, sekdamas miestiečio pirklio pavyzdžiu, daug keliavo mokslo tikslais. Miesto visuomenė iškėlė mobilumo, būtino mokymuisi skleistis, modelį.

Didelių miestiečių grupių atsiradimas padarė revoliucinių pokyčių ir visoje Viduramžių visuomenėje. Nuo ankstyvųjų Viduramžių visuomenė tradiciškai skirstėsi į tris grupes: dvasininkai, aukštuomenė ir valstiečiai. Taigi pagal paprasčiausią darbo pasidalijimą pasaulį sudarė tie, kurie meldėsi, tie, kurie kariavo, ir tie, kurie dirbo. Pirmieji du luomai buvo privilegijuoti ir laisvi, valstiečiai - ne. Tuo tarpu miesto gyventojai sudarė naują žymią klasę, neturėjusią apibrėžtos vietos tradicinėje schemoje. Nors miestiečiai dirbo kaip valstiečiai, jie naudojosi privilegijomis ir laisvėmis. Vakarų Europos miestai ištirpdė seną tripusį visuomenės vaizdą ir sukūrė naują klasę - vadinamuosius *burgenses, burgus* gyventojus, buržuaziją arba biurgerius, pergyvenusius Viduramžius. Negana to, miestiečiai paįvairino viduramžišką darbo pasidalijimo schemą. Kadangi amatininkai daugino savo gildijas pagal specializuotus interesus, miestiečiai pradėjo apibrėžti visuomenę ne trijų paprastų grupių sąvokomis, bet pagal daugybę specializuotų profesijų. Matysime, kad miestietis mokslininkas, sekdamas šiuo pavyzdžiu, pradėjo save suvokti kaip intelektualų amatininką, o mokyklą - kaip savo parduotuvę. Miesto visuomenės specializacija ir profesionalizacija sukūrė naują erdvę ir įteisino intelektinę veiklą.

Buržuazijos atsiradimas davė svarbų impulsą ir švietimui. Bažnyčios požiūriu, terminas *clericus*, arba dvasininkas, reiškė gebėjimą skaityti ir rašyti. Neraštingas dvasininkas, pasak paplitusio posakio, tai lyg nepajėgiantis kariauti riteris. Priešingai, terminas *laicus*, arba pasaulietis, nesvarbu, ar taikomas valstiečiams, ar aukštuomenei, paprastai žymėjo neraštingumą. Nors miestiečiai irgi buvo laikomi pasauliečių dalimi, kaimo sąlygų skatinamas neraštingumas jiems buvo nepriimtinas. Sėkminga prekyba reikalavo gebėjimo skaityti, rašyti ir skaičiuoti, tad miestai, būdami prekybos centrai, buvo priversti pasirūpinti to išmokyti. Kažin ar nuo klasikos laikų pasaulietinės municipalinės mokyklos Viduržemio pajūrio miestuose per ankstyvuosius Viduramžius buvo visiškai išnykusios, bet iki XIII a. daugelis Italijos bendruomenių tikrai pasirūpino pasauliečių švietimu. Šiose visuomeninėse mokyklose pasauliečiai mokytojai mokė skaityti, rašyti, gramatikos pradmenų, užsienio kalbų, aritmetikos, darbo su skaitytuvais, retorikos ir turbūt kai kurių teisės elementų, trumpai tariant, prekyboje pravarčių dalykų. Maža to, Viduržemio jūros pakrantės miestuose atsirado notaro profesija, kurios atstovai prižiūrėjo teisinę verslo pusę, perrašinėjo dokumentus, saugojo protokolus ir tvirtino sandėrius. Notarų vietą Bolonijoje XIII a. pabaigoje liudija jų rūmai miesto centre. Iki šio laiko atsirado speciali notarystės mokykla ir mokymo programa, kuria garsėjo Bolonija. Šių visuomeninių ir notarystės mokyklų rezultatas - sukurta maža, bet įtakinga raštingų pasauliečių klasė, kuri anksčiau būtų buvusi anomalija. Sąjūdis prasidėjo Italijoje, bet iki XIII a. jo poveikį pajuto visa Vakarų Europa.

Pagaliau daugėjantys miesto gyventojai iškėlė naujų problemų Bažnyčiai. Bažnytinėje terminologijoje dvasininkai, pirmiau-

sia rūpinęsi pasauliečių dvasios reikalais, buvo vadinami pasaulietine dvasininkija, tai yra dvasininkais pasaulyje (*saeculum*). Jie buvo skiriami nuo vienuolių arba regulinės dvasininkijos, gyvenusios izoliuotai nuo pasaulio, kaip reikalavo *regula*, ir siekusios dvasios tobulumo. Ankstyvaisiais Viduramžiais dvasininkija buvo organizuota teritorijomis, vadinamomis parapijomis, kurių kiekviena turėjo kunigą, aptarnaujantį gyventojus. Pradžioje šios parapijos buvo pasiskirsčiusios pagal negausias kaimo bendruomenes. XI a. atgijus miestų gyvenimui, parapijų organizavimo modelis nebetiko tankiai gyvenamiems miestams. Atsižvelgiant į naujas sąlygas, senosios parapijos buvo dalijamos ir perdalijamos, o miestuose daugėjo naujų bažnyčių. Pavyzdžiui, ankštame Paryžiaus *Île-de-la-Citè* XII a. įkurta keturiolika parapijų. Kitas sprendimo būdas buvo kapitulinės bažnyčios, kurias kūrė kanauninkais vadinamų dvasininkų kapitulos, gausias parapijas aptarnaudavusios geriau negu pavienis parapijos kunigas. Prie vyskupijų katedrų tokios kapitulos veikė nuo seno, bet XI a. kapitulinę formą įgavo kitos miestų bažnyčios, pvz., Šv. Genovaitės (*Sainte-Geneviève*) ir Šv. Viktoro (*Saint-Victor*) Paryžiuje. Miesto parapijų daugėjimas ir kapitulinių bažnyčių atsiradimas reikalavo pasaulietinės dvasininkijos papildymo. Matysime, kad gausėjanti pasaulietinė dvasininkija, užpildžiusi miestus, XII a. buvo pasirengusi perimti vadovavimą mokykloms, ypač Šiaurės Prancūzijoje.

Net pasaulietinės dvasininkijos gausėjimas neįstengė tenkinti gyventojų poreikių. XII a. pabaigoje miestuose išleido daigus populiarios erezijos, ir tai rodė, jog miestiečių masės vis labiau tolo nuo Bažnyčios. Prireikus naujų priemonių apaštalauti, tolesnių pastangų dėka XIII a. pradžioje atsirado nauja dvasininkijos rūšis - dominikonų ir pranciškonų vienuoliai. Nors

garsieji šių ordinų įkūrėjai šv. Dominykas ir šv. Pranciškus skyrėsi savo idealais ir asmenybėmis, būtent Dominykas ir jo sekėjai iš esmės sukūrė viso judėjimo modelį. Vienuoliai buvo laikomi dalimi regulinės dvasininkijos, kadangi gyveno pagal regulą ir laikėsi tradicinių įžadų, ypač neturto, bet buvo nutolę nuo ankstesnių vienuolystės idealų, atsisakydami užsidaryti vienuolyne ir likti nuošalyje nuo pasaulio. Priešingai, jie pabrėždavo judėjimo laisvę sekti paskui žmones ir tarnavimą jiems visur, kur tik šie gyveno, o asmeninio neturto reikalavimas atpalaiduodavo juos nuo bažnytinių mokesčių, per kuriuos pasaulietinė dvasininkija įklimpdavo į žemiškuosius rūpesčius. Taigi tada atsiranda būdingas paveikslas vienuolių, dėvinčių skarmalais, masiškai klajojančių liaudyje ir prašančių kasdienės duonos. Plačiai paplitę po visą Vakarų krikščioniją vienuoliai galutinai priklausė tik nuo popiežiaus, tad tapo popiežiaus politikos agentais visuose Vakaruose.

Svarbiausias dominikonų ir pranciškonų siekis buvo Kristaus sekimas Evangeliją skelbiant masėms ir savo misiją liudijant maldingu gyvenimu ir neturtu. Tačiau apaštalavimas reikalauja mokymo ir švietimo. Kaip sakydavo dominikonai, lankas įtempiamas mokantis, bet strėlė paleidžiama pamokslaujant. Kai tik jų ordiną oficialiai patvirtino popiežius, dominikonai ėmėsi vadovauti mokymo centrams, pavyzdžiui, įkurdami Šv. Dominyko (*San Domenico*) vienuolyną Bolonijoje ir Šv. Jokūbo (*Saint-Jacques*) Paryžiuje. Kiek vėliau jais pasekė pranciškonai su Bolonijos šv. Pranciškaus (*San Francesco*) ir Paryžiaus Kordeljerų (*Cordeliers*) vienuolynais. XIII a. padarę pažangą vienuoliai tapo vis mokytesniais dvasininkais, tad kai kurie kritikai galiausiai apkaltino juos pamiršus pirmykštį žinių siekimo tikslą. Sutapę su universitetų sąjūdžiu ankstyvuoju jo tarpsniu, jie greitai ėmė

varžytis su pasaulietine dvasininkija dėl vadovavimo švietimui Šiaurės Prancūzijoje. Paryžiuje šios varžybos peraugo į aštrų konfliktą, bet iki amžiaus vidurio tapo aišku, kad didžiausius to meto protus, bent teologijos ir filosofijos, galima rasti tarp dominikonų ir pranciškonų.

3. Mokyklos ir universitetai

Vienuolių rengimas

Teisėtumui, tvarkai ir stabilumui visuomenėje smunkant, mokyklos nukenčia pirmiausia ir sunkiausiai. Kartu su miesto institucijų žlugimu vėlyvojoje Romos imperijoje prasidėjo esminis antikinės viešosios ir municipalinės švietimo sistemos nykimas. Nors keletas mokyklų išliko žemėse, besiribojančiose su Viduržemio jūra, Galijoje bei šiaurės Europoje klasikinės švietimo institucijos išnyko. Chaotiškų ankstyvųjų Viduramžių epochoje mokymo pareigą prisiėmė vienuoliai. Iš tikrųjų vienuolynai puikiai tiko kultūrai saugoti nepastoviais laikais. Pavaldūs tik savo abatui, jie buvo nepriklausomi nuo politinės santvarkos. Įsikūrę kaime ir naudodamiesi laisvos žemės resursais, jie buvo ekonomiškai savarankiški. Atsiribojusi nuo laiko spaudimo vienuolių bendruomenė buvo lyg kokonas, apsaugojęs trapų švietimo kūną šaltą ankstyvųjų Viduramžių žiemą. Laikotarpį nuo VI iki XI a. istorikai dažnai vadina vienuolių švietimo amžiais.

Žinoma, pirmutinis vienuolio uždavinys buvo ne mokyti kitus ar puoselėti kultūrą, bet tarnauti Dievui malda, pamaldomis ir dvasiniu tobulėjimu. Benediktinų regula, VI a. sukūrusi modelį Vakarų vienuolijoms, neatsižvelgdama į nieką paskyrė konkrečias valandas šventiesiems skaitiniams (*lectio divina*). Skaitydamas Šv. Raštą, Bažnyčios Tėvus ir kitus šventuosius veika-

lus, vienuolis semdavosi dvasios peno savo meditacijoms. Todėl *lectio divina* įvedimas reikalavo, kad kiekvienas vienuolynas turėtų biblioteką ir kad kiekvienas vienuolis būtų raštingas. Antikinėms mokykloms nebeveikiant, vienuolynai laikė būtina įkurti mokyklas savo bendruomenei, ypač vis labiau įsigalint papročiui, kai tėvai paskirdavo savo vaikus kaip oblatus vienuolystės pašaukimui. Kadangi vienuolyno mokykla dažnai vienintelė toje vietovėje užsiimdavo švietimu, vienuoliai susidurdavo su spaudimu - priimti į savo klases aplinkinių gyventojų vaikus. Pašaliniai, neįsipareigoję vienuolystės idealams, savaime atitraukdavo oblatų dėmesį ir skatindavo pasauliečių brovimąsi į uždarą vienuolyną. Vienas šios problemos sprendimų buvo suskaidyti švietimą į vidaus mokyklą oblatams ir išorės, su vienuolynu susijusią, bet už jo ribų esančią mokyklą visiems kitiems. Nors toks sprendimas buvo prieinamas turtingesnėms institucijoms, vienuoliai laikėsi dvilypio požiūrio į deramą švietėjiškos pareigos atlikimą. Dievo meilė ir troškimas mokytis buvo akivaizdžiai susiję, bet galėjo ir kelti konfliktus. Kasiodoras VI a. buvo nurodęs kelią, įkurdamas mokyklą savo vienuolyne Vivariume ir parengdamas pedagogikos vadovėlį vienuoliams, tačiau didieji vienuolių sąjūdžio vyrai Benediktas Nursietis ir popiežius Grigalius Didysis laikėsi dviprasmiškesnės pozicijos. Abu buvo studijavę ir vėliau metę dėl aukštesnio pašaukimo. Šių pavyzdžių bei praktinių sunkumų dėka vienuoliai išvengė sąžinės priekaištų dėl savo, kaip švietėjų, vaidmens.

Per ilgus ankstyvųjų Viduramžių šimtmečius vienuoliai paveikė mokymosi pobūdį. Vienuolynai priglaudė elitinę bendruomenę, kuri ne tik siekė dvasios tobulumo atokiai nuo šiurkštaus netobulo pasaulio, bet ir buvo surinkta iš aukščiausių visuomenės sluoksnių. Nuo pat pradžių vienuoliai paprastai būda-

vo kilę iš laisvųjų klasių, ir vienuolynas, Viduramžių visuomenėje atsiradus aukštuomenės gradacijai, rinkdavosi narius iš aukštos kilmės šeimų. Tiek dvasiškai, tiek socialiai vienuolis buvo dvasininkijos aristokratas. Lyg angelų įpėdinis žemėje jis negailėjo išlaidų nei jėgų kuo geriausiai atsilyginti Dievui savo pašaukimu. Kurdamas laiškus, rengdamas pamokslus ir užrašinėdamas savo meditacijas, jis visuomet stengėsi, kad jie būtų gerai parašyti. Norėdamas laiduoti savo darbų literatūrinę kokybę, jis rinko ir skaitė klasikinės Antikos raštus. Pagonys Vergilijus, Ciceronas ir net Ovidijus savo iškalbingumu šlovino Dievą. Perrašinėdamas knygas savo bibliotekai, vienuolis vartodavo brangų pergamentą, spalvotą rašalą ir auksines sąsagas joms rūpestingai perrašyti, taisyti ir iliustruoti. Knygos gaminimas, kaip ir malda bei pasninkas, buvo autentiškas tarnavimas Dievui. Didelis vienuolių rankraščių grožis liudija jų kantrybę ir atsidavimą. Nepaliestas laiko tėkmės ir pasaulio konfliktų, saugus kaimo nuošalumoje, vienuolis mokėsi užsidaręs. Akiračiui praplėsti, užuot keliavęs, jis siuntė laiškus. Jo buveinę geriausiai pavaizdavo Antanas Atsiskyrėlis, IV a. krikščioniškosios vienuolystės tėvas: "Sėdėk šioje celėje, ir ši celė išmokys tave visko. Vienuolis be celės - lyg žuvis be vandens".

Nežiūrint šio idealo, chaotiškos ankstyvųjų Viduramžių visuomenės sąlygos įsiterpdavo į vienuolynų vienumą su savo reikalavimais. Iš vienuolių būdavo reikalaujama ne tik išlaikyti mokyklas, bet ir kurti ligonines, mažinti vargšų skurdą, laidoti mirusius, teikti sakramentus pasauliečiams. Tačiau pasaulietinė dvasininkija, XI a. atgavusi jėgas dėl demografinio augimo ir miestų atgimimo, pradėjo ginčyti vienuolių teisę apaštalauti ir teikti sakramentus pasauliečiams. Ypač ji siekė atgauti ankstesnę teisę tuokti, laidoti ir imti dešimtinę, nes tai teikė pajamų.

Kaip sąjūdžio, siekusio apriboti išorinę vienuolių veiklą, dalis, pasaulietinė dvasininkijá taip pat ginčijo vienuolių teisę vadovauti mokykloms. "Jei tu vienuolis, - rašoma XII a. miesto kronikoje, - tai ką veiki tarp minių? Aš noriu mokyti kitus, - sakai. Tai ne tavo darbas; tavo darbas - raudoti. Vengdamas pasaulio tu mokaisi labiau negu pasaulio ieškodamas." Vis labiau vienuolis buvo raginamas grįžti į savo vienuolyno vienumą. 1163 m. popiežius Aleksandras III formaliai uždraudė palikti vienuolynus vienuoliams, norintiems studijuoti teisę ir mediciną - du dalykus, tiesiogiai įtraukiančius į pasaulio reikalus. Medicina buvo itin nepatogi, nes leido vienuoliams sueiti į artimą sąlytį su moterimis, galinčiomis kelti grėsmę skaistumo įžadui.

Į pasaulietinės dvasininkijos iššūkį vienuoliai reagavo atsitraukdami ir net nusiteikdami prieš ankstesnius švietimo tikslus. Pavyzdžiui, Kliuni (*Cluny*) abatija, žymiausi to meto vienuolių namai, XII a. apleido savo išorės mokyklas. Gvibertas iš *Nogent*, parašęs XI a. pabaigoje retą autobiografiją, pasakoja įstojęs į *Saint-Germer-de-Fly* vienuolyną buvęs priverstas nutraukti studijas, nors ir jo mokytojas buvo šios bendruomenės narys. Mokslo poreikius jis turėjęs tenkinti skaitydamas naktimis, užsidaręs savo celėje ir vengdamas kolegų vienuolių nemalonės. Šią naująją reakciją prieš mokyklas geriausiai įkūnijo Cistersų ordinas, populiariausias ir energingiausias XII a. vienuolių reformavimo sąjūdis. Cistersai gelbėjosi nuo pasaulio izoliuodamiesi laukiniuose ir negyvenamuose regionuose. Pareigą dirbti rankų darbą iškėlę aukščiau už kitas tarnavimo formas, jie iš savo konstitucijų išbraukė išorės mokyklas ir susiaurino vidaus, priimdami tik tokio amžiaus kandidatus, kurie jau turėdavo būti gavę išsilavinimo pradmenis. Savo reformai pateisinti jie pasmerkė naująsias pasaulietinės dvasininkijos mokyklas mies-

tuose. Žymiausias cistersų lyderis ir išties dominuojanti XII a. pirmosios pusės figūra buvo Klervo (*Clairvaux)* abatas Bernardas (m. 1153). Vienas efektingų žygių atvedė jį į evangelizacijos misiją Paryžiun, stengiantis atversti studentus į šventą gyvenimą ir ypač pagausinti kandidatų į Cistersų ordiną. "Venkite šio Babilono, - maldavo jis savo klausytojų, - ir gelbėkite savo sielas. Burkitės į laukinės gamtos vienuolynus, kur vienišos uolos ir miškai moko daugiau pamaldumo negu mirtingieji mokytojai." Vėlesnius autorius vienuolius įkvėpusiais žodžiais vienuolyno mokyklos, kur Kristus buvo vienintelis mokytojas, harmoniją, tylą ir tikrumą jis priešpriešino miesto mokyklos, kur mokė klystantys mokytojai, nesantaikai, ginčams ir abejonėms. Bernardo reakcija aiškiai atspindėjo grįžimą prie senų Benedikto ir Grigaliaus dvejonių dėl švietimo, bet drauge skelbė naują priešiškumą augantiems miestams. Tuo pat metu gyvenęs *Deutz* abatas Rupertas pervertė Biblijos puslapius, ieškodamas Dievo nemalonės miestams pavyzdžių. Kainas, pirmasis žudikas, buvo miesto gyvenimo pradininkas, o Jerichą sugriovė Dievo žmonės. Babelis, Babilonas, Asuras ir Ninevė irgi buvo Dievo pykčio taikiniai, o dabarties miestai vaizduoją Sodomos ir Gomoros prisikėlimą.

Paskutinis didis vienuolių švietimo amžių intelektualas buvo Anzelmas, šventasis Beko (*Bec*) Normandijoje abatas, vėliau prieš savo norą tapęs Kenterberio arkivyskupu (m. 1109). Vienuolis, prioras ir savo vienuolynui trisdešimt metų vadovavęs abatas Anzelmas XI-XII a. sąvartoje dirbo ir mąstė palyginti atsiskyręs, apsuptas tik saujelės mokinių. Tiek rašydamas draugiškus laiškus, tiek kurdamas nuoširdžias maldas, tiek ieškodamas filosofinių argumentų Dievo buvimui įrodyti, jis rodė kūrybišką originalumą, besisemiantį peno iš vienuolyno saugu-

mo. Po pusės amžiaus Bernardas Klervietis atsisakė intelektualiojo Anzelmo Bekiečio vaidmens. Kad ir būdamas toks pat genialus žmogus, Bernardas yra XII a. vienuolių nusigręžimo nuo švietimo pavyzdys. Kita iškili scholastinės minties asmenybė po Anzelmo buvo Petras Abelaras, bet juos skiria švietimo revoliucija. Iš kaimo vienuolyno mokymasis persikėlė į miesto mokyklą.

Individualizmo amžius

Petro Abelaro ir jo studento Jono Solsberiečio akademinė karjera atskleidžia naująją būdingą XII a. atmosferą. Bretanės kunigaikščio sūnus Abelaras (m. 1142) aistringai studijavo filosofiją Loše (*Loches*) ir Paryžiuje bei teologiją Laone. Dėstydamas jis be paliovos kilnojo savo mokyklą: Dievo Motinos katedra ir Šv. Genovaitės bažnyčia Paryžiuje, Melenas (*Melun*) ir Korbėjus (*Corbeil*) *Île-de-France*, įvairios vietovės Šampanėje. Persekiojamas akademinių priešų ir pats atakuodamas kitus profesorius, bet visuomet supamas susižavėjusių studentų būrio, Abelaras tapo mokyklos kunigaikščiu, pelnęs akademinę šlovę kelionėse. Panašiai ir jo jaunesnis amžininkas anglas Jonas Solsberietis (m. 1180) yra vaizdžiai aprašęs savo studentavimą, kai dvylika metų Paryžiuje lankė net aštuonių dėstytojų įvairiausių dalykų paskaitas. Šiedu mokslininkai stovi ties naujos švietimo eros, išjudintos entuziazmo, neformalumo, improvizacijos ir nuolatinės kaitos, riba. Naujieji herojai buvo tokie individualūs mokytojai kaip Abelaras, kurio proto ir asmenybės žavesys sutraukdavo į paskaitas minias gerbėjų. Atmetę vienuolių uždarumą ir nejudrumą, naujieji mokytojai ir studentai mėgdžiojo keliaujan-

čių pirklių papročius, stengdamiesi siekti mokslo vaisių ir keistis jais.

Mokyklų plitimas aiškiai priklausė nuo miestų atgijimo Vakarų Europoje. Ieškodami platesnių auditorijų, mokytojai nuolat traukė į tirštai apgyventus centrus. Kaip matysime, dauguma dėstytojų ir studentų, bent jau Šiaurės Europoje, buvo pasaulietiniai dvasininkai, mokyklos dažnai veikdavo prie katedrų vienuolynų ir kitų miestų bažnyčių. Nors keletas katedrų mokyklų jau buvo įkurta ankstyvaisiais Viduramžiais, Šv. Sostas XII a. ėmėsi naujų pastangų joms skatinti. 1179 m. Laterano Susirinkime popiežius Aleksandras III paragino visas katedrų kanauninkų kapitulas laikyti po mokytoją, galintį nemokamai mokyti rašto neturtingus studentus. Kitame Laterano Susirinkime 1215 m. popiežius Inocentas III skundėsi, kad ankstesnis nutarimas nebuvo labai veiksmingas, bet atnaujino jį ir paprašė metropolijų kapitulas išlaikyti mokyklose ir po teologijos mokytoją. Popiežiaus nutarimai labiau išreiškė idealus negu tikrovę, tačiau liudijo katedrų mokyklų svarbą. Kaip ir dauguma XII a. miesto mokyklų, jos būrėsi aplink vieną mokytoją. Amžiaus pabaigoje Paryžiaus teologas Steponas Langtonas taip pavaizdavo šią padėtį. Evangelijos pasakojimą, kaip Kristus kviečiasi mokinius, Langtonas palygino su studentų įžengimu į mokyklas. Pirmiausia jie stengdavosi rasti mokytoją, kurio klasę norėtų lankyti, ir išgirsti vieną kitą jo paskaitą. Jeigu jiems patikdavo, jie įsijungdavo į jo grupę, o jei sekdavosi, užimdavo vietą mokykloje ir tapdavo tikraisiais mokiniais.

Kadangi mokyklą sudarydavo pavienis mokytojas, kiekviena mokykla specializuodavosi pagal mokytojo interesus. Tarp daugybės miesto mokyklų, nusėjusių Vakarų Europos žemėlapį, kiekvienas miestas būdavo žinomas savo akademine spe-

cializacija. XII a. pradžioje Šartras (*Chartres*) garsėjo laisvaisiais menais, vėliau prie jo prisidėjo Orleanas, bet kaip nepranokstamas šio dalyko centras Viduramžiais, be abejo, garsėjo Paryžius. Jis buvo ir žymus teologijos centras, bet XII a. pradžioje jį nukonkuravo Reimsas ir Laonas. Toledo katedros mokykla pasižymėjo graikų ir arabų mokslo veikalų vertimais. Medicina klestėjo Viduržemio jūros miestuose Salerne ir Monpeljė (*Montpellier*), o teisė, nors dėstoma Paryžiuje, Orleane bei Monpeljė, tapo pagrindine disciplina Bolonijoje. Šią studijų specializaciją aptarė XIII a. pradžios pamokslininkas, kiek sarkastiškai pastebėjęs: "Paryžiuje mokslininkai domisi menu, Orleane - klasikiniais autoriais, Bolonijoje - teisės kodeksais, Salerne - vaistų indais, Tolede - demonais, bet niekur - geromis manieromis".

Universitetų iškilimas

XII a. pabaigoje judriose mokslininkų miniose atsirado šiokio tokio panašumo į tvarką. Tam tikros sąlygos tiek studentus, tiek dėstytojus privertė susirūpinti veiksmingiau organizuotis. Ekonomikai stiprėjant, mokslininkų vis daugėjo, tad iki XIII a. pagrindinių universitetinių miestų akademinių gyventojų skaičius sudarė maždaug 10 procentų visų gyventojų. Didėjantis skaičius iškėlė reguliavimo poreikį. Be to, Bolonijos ir Paryžiaus mokyklų reputacija ėmė temdyti kitas. Į šiuos centrus iš visos Vakarų Europos plaukė dėstytojai ir studentai. Pavyzdžiui, XIII a. į Paryžių atvyko žymūs profesoriai iš Italijos, Anglijos ir Vokietijos; amžiaus viduryje fakultetuose buvo galima sutikti keletą prancūzų, kad ir ne didžiausios svarbos. Mokslininkai suplaukė iš skirtingomis kalbomis kalbančių kraštų, tačiau dėstomoji kalba

buvo lotynų. Jei kada ir egzistavo universali rašto respublika, tai tik Viduramžių mokyklose. Bet vietos miestiečiams šie mokslininkai buvo užsieniečiai be juridinių teisių, priklausą nuo žemės savininkų, krautuvininkų ir net policijos malonės. Dėstytojams ir studentams reikėjo abipusės apsaugos. Artimiausias pavyzdys, kaip tai pasiekti, Viduramžių mieste buvo gildija, tad mokslininkai turėjo lygiuotis į prekybininkus bei amatininkus ir organizuotis.

Gildijų sistema švietimui buvo pritaikyta XIII a. universitetuose. Terminai aiškiai rodo šaltinį. Universitetas buvo tiesiog *universitas*, arba prisiekusi studentų ir dėstytojų visuomenė, susibūrusi draugėn abipusei globai. Viduramžių supratimu, universitetas visada buvo ne vieta, o žmonių grupė. Juos valdė rektorius, kurio pareigų pavadinimas irgi pasiskolintas iš gildijų. Vienas būdingų šių juridinių užsiėmimų buvo reguliuoti priėmimą į narius, ir tam universitetas buvo padalytas į vienetus, vadinamus tautomis, kurie irgi padėjo tenkinti tarptautinio mokslininkų būrio poreikius. Poreikis ginti bendrąsias teises pavertė šias studentų ir dėstytojų bendruomenes tvirtomis ir veiksmingomis miesto politikoje. Viena jų tvirtumo priežasčių - materialių valdų skurdumas. Tai buvo vargšų sąjungos, neturinčios nekilnojamojo turto - žemių ar pastatų, kuriuos lengvai būtų galėjusi atimti miestų valdžia. Svarbiausias mokslininkų ginklas buvo boikotas ir streikas. Neatlyginus skriaudų, universitetas, nesaistomas materialių saitų, galėjo nutraukti paskaitas ir persikelti į kitą miestą. Iškilus grėsmei, jog miestą gali palikti žymus žmonių skaičius, o tai lydėtų ekonominai padariniai, miesto valdžia paprastai atsiliepdavo į mokslininkų reikalavimus. Laisvė streikuoti buvo tokia vertinga universitetams, kaip dabar - darbininkų profesinėms sąjungoms.

Korporacinė mokslininkų organizacija pirmiausiai atsirado XII ir XIII a. sąvartoje Bolonijoje ir Paryžiuje, dviejuose žymiausiuose Viduramžių universitetuose, kurių pavyzdžiu vėliau pasekė kiti Europos universitetai. Bet jų modeliai skyrėsi: Bolonija buvo studentų universitetas, o Paryžius priklausė dėstytojams.

Iki XII a. pabaigos Bolonijos pirmavimas teisės studijose buvo plačiai pripažintas. Universitetas atsirado teisės studentų terpėje, daugelis jų buvo ir užsieniečiai, ir pasauliečiai, taigi gyvybiškai reikalingi abipusės apsaugos. Didžioji dalis teisininkų profesūros buvo Bolonijos piliečiai ir dvasininkai, kuriems šie sunkumai nerūpėjo. Laipsniškai ir spontaniškai atsirado studentų korporacijos su išrinktais tarybų nariais ir joms vadovavusiais rektoriais. Sunerimusi dėl potencialios šių grupių jėgos, Bolonijos miestiečių bendruomenė paskelbė jų organizaciją esant neteisėtą, teigdami, kad studentai nėra nepriklausoma grupė, o tik teisės profesorių mokiniai. Studentai atsimokėjo streikų serija ir migracija į kaimyninę Paduvą. Galiausiai spaudžiant Šv. Sostui, palaikančiam studentus, ir gresiant prekybos smukimui, 1245 m. bendruomenė apskritai nusprendė esant pagrindą organizuoti gildiją ir iš dalies pripažino studentų teisę susisieti priesaika bei rinkti rektorių. Vienąsyk žengtas esminis žingsnis apipylė universitetą visų rūšių privilegijomis ir dovanomis, ir universitetas ėmė varžytis su kitais miestais, kas turės daugiau studentų. Bolonijos miestiečiams universitetas buvo geras verslas.

Bolonijos universiteto struktūra nusistovėjo XIII a. antroje pusėje. Teisės studentai būrėsi į du universitetus: vienas - italams, kitas - atvykusiems iš anapus Alpių, arba Užalpių. Kiek-

vienas universitetas vėlgi dalijosi į tautas, pavyzdžiui, Užalpių - į keletą atskirų grupių. Iš tiesų menų ir medicinos studentai suformavo savo atitinkamus universitetus, kurie esminiais klausimais kooperavosi su daug gausesniais teisės studentais. Aišku, amžiaus pradžioje ir teisės profesoriai sukūrė savo gildijas, bet kadangi jie atsirado vėliau ir poreikiai nebuvo tokie neatidėliotini, turėjo paklusti studentų jurisdikcijai. Pagrindinė studentų dominavimo dėstytojų atžvilgiu priežastis buvo ekonominė. Kadangi daugelis profesorių buvo pasauliečiai ir neišlaikomi beneficijų, jie priklausė nuo pajamų už savo paskaitas. Net amžiaus pabaigoje, įkūrus municipalines apmokamas vietas profesoriams, Bolonijoje juos balsavimu tvirtindavo studentai. Tad jie tiesiogiai reguliavo dėstytojo gyvenimą. Iš dėstytojo, pageidavusio bent dieną neskaityti paskaitų, buvo reikalaujama gauti leidimą iš studentų rektoriaus. Jei jis norėdavo išvykti iš miesto, turėdavo palikti piniginį užstatą. Jei kurią dieną jam pavykdavo surinkti ne daugiau kaip penkių žmonių auditoriją, jis būdavo laikomas nedalyvavusiu ir baudžiamas pinigine bauda. Jo punktualumas buvo griežtai prižiūrimas, skaitomos paskaitos turėjo neatsilikti nuo numatytų datų paskaitų plane. Vienintelė išimtinė teisė, Bolonijoje teikusi pirmenybę profesoriui prieš studentus, buvo, kaip matysime, kandidatų laipsniams gauti priėmimas.

Paryžius

Priešingai negu Bolonijoje, čia universiteto formavimo maždaug tuo pat metu ėmėsi dėstytojai. Šį skirtumą nulėmė tai, kad didžioji dėstytojų ir studentų dalis Paryžiuje buvo dvasininkai.

Nuo pat pradžių studentas, kaip ir dėstytojas, naudojosi esminėmis apsaugos teisėmis, kylančiomis iš jų bažnytinio statuso. Nuolatinės įplaukos iš bažnytinių beneficijų, labiau paplitusios tarp dėstytojų, nebuvo nežinomos ir tarp studentų. Kai kuriais atvejais dėstytojai reguliariai rinkdavo mokesčius iš studentų, tačiau daugelis žymesniųjų nepriklausė nuo Bažnyčios. Maža to, Paryžiuje profesoriai buvo dar labiau įvairiataučiai negu Bolonijoje, tad jiems, svetimšaliams, reikėjo paramos. Menų studentų ir dėstytojų skaičius toli pranoko kitas disciplinas. Kadangi menų studentai buvo jaunesni negu to meto Bolonijos teisės studentai, ir jų dėstytojų buvo daugiau, Paryžiaus universitetas įsikūrė kaip dėstytojų bendruomenė. Studentai įgijo savo teises tik per sąjungą su savo profesūra.

Dėstytojų korporacijos Paryžiuje siekia XII a. pabaigą, bet jų teisių įforminimas ir organizacija atsirado tik kitame amžiuje, diskutuojant su valdovais. Pagrindinis oponentas, kaip matysime, buvo *Notre-Dame* kancleris, išdavinėjęs licencijas mokyti, bet atsirado konfliktų ir su civiline valdžia. Beveik nuolat būdavo nesutariama dėl traktuotės mokslininkų, įsipynusių į miesto ir mantijos rietenas, periodiškai iškildavusias Paryžiaus scenoje. Pirmi aprašyti neramumai kilo 1200 m., karaliui Pilypui Augustui neapgalvotai patvirtinus mokslininkų bažnytines privilegijas iš baimės, kad šie gali palikti miestą. *Cause célèbre* atsirado 1229 m. prieš Gavėnios pradžią. Tai buvo didesnio *mêlée* tarp studentų ir miestiečių Šv. Marcelio (*Saint-Marcel*) priemiestyje padarinys, policijai užmušus keletą mokslininkų. Nesvarstydami, kuri pusė klydo, dėstytojai pareikalavo griežtai nubausti pareigūnus, kaltus dėl dvasininkų mirties. Karalienei, valdžiusiai tuo metu Prancūziją jaunojo Liudviko IX vardu, palaikius karališkąją policiją, dėstytojai nutraukė paskaitas ir vėliau

paliko Paryžių. Konfliktas ir universiteto pairimas truko iki 1231 m., kai galiausiai buržuazija bei Šv. Sostas įtikino karaliaus vyriausybę pritarti dėstytojų reikalavimams. Tuo metu popiežius Grigalius IX paskelbė bulę, kurioje buvo aiškiai apibrėžtos pagrindinės universiteto teisės. Dėstytojai pripažinti kaip korporacija, galinti sukurti statutą ir reikalauti jam paklusti, ir jiems garantuota boikoto teisė. Kadangi per visą XIII a. popiežius apskritai palaikė universitetą, kovojantį dėl pripažinimo, Paryžiaus universitetas tapo mylimu Šv. Sosto kūdikiu.

Amžiaus viduryje universiteto korporacija susidūrė su didžiausia grėsme savo privilegijoms. 1253 m. prieš Gavėnią vėl kilo riaušės, vėl žuvo mokslininkas, vėl buvo nutrauktos paskaitos. Šįsyk profesoriai dominikonai ir pranciškonai atsisakė prisidėti prie streiko. Naudodamiesi teise tvarkyti narystę, dėstytojai pasauliečiai pašalino vienuolius iš universiteto, nes šie naudojosi bendruomenės privilegijomis be vyresnybės pritarimo. Kadangi vienuoliai buvo ir pagrindiniai pretendentai vadovauti pasaulietinei dvasininkijai švietime, problema paaštrėjo. Po triukšmingo laikotarpio, kai Šv. Sostas blaškėsi tarp vienuolių ir pasauliečių dėstytojų palaikymo, galop viršų paėmė universitetas, ir vienuoliai su tuo sutiko. Įdomu pastebėti, kad šios kontroversijos įkarštyje į dėstytojų bendriją Paryžiuje buvo priimti du garsūs mokslininkai - pranciškonas Bonaventūras ir dominikonas Tomas Akvinietis.

Universitetą sudarė keturi fakultetai, sukurti Paryžiuje dėstančių profesorių. Tris aukštesnius fakultetus - Teologijos, Kanonų teisės ir Medicinos - sudarė saujelė profesorių, kiekvienam fakultetui vadovavo dekanas. Žemesnysis Laisvųjų menų fakultetas turėjo šimtus profesorių ir buvo suskirstytas į tautas, kurių kiekvieną kontroliavo proktorius. Visiems fakultetams

vadovavo rektorius. Iš pradžių menų dėstytojų išrinktas rektorius, įsakinėjęs daugeliui žmonių ir atsakingas už finansus, iš tiesų atstovavo visam universitetui. Kaip vargšų bendrija, universitetas skolinosi bažnyčias fakulteto susitikimams, dažniausiai - mažą Šv. Julijono Vargdienio (*Saint-Julien-le-Pauvre*) bažnytėlę, ir šiandien tebestovinčią Kairiajame krante priešais *Notre-Dame*, arba dominikonų vienuolyną Šv. Jokūbo (*Saint-Jacques*) gatvėje. Fakulteto sesija galėjo būti beveik tokia pat netvarkinga kaip studentų elgsena Lotynų kvartalo gatvėse.

Daugelis universitetų, įkurtų XIII a., vienaip ar kitaip mėgdžiojo Paryžių ir Boloniją. Anglijos Oksfordo ir Kembridžo universitetai, kuriuose klestėjo menai ir teologija, sekė Paryžiumi ir jo dėstytojų bendrija. Kiti universitetai Italijoje, kaip antai Paduvos, ir specializavęsi teisėje, kaip antai Orleano Prancūzijoje, sekė Bolonijos studentų organizacija. Jų mėgdžiojimas buvo nuoširdžiausia meilikavimo forma. Dera taip pat prisiminti, kad tuo metu Vokietijoje neatsirado nė vieno universiteto; tai liudija imperijos vokiškose žemėse viešpatavusią netvarką. XII ir XIII a. vokiečių studentai paprastai sėmėsi mokslo Italijoje ir Prancūzijoje. Iki pat vėlyvųjų Viduramžių jie neįkūrė savo universiteto.

Akademiniai laipsniai

Nors Evangelija įspėja krikščionį nesiekti mokytojo vardo dėl tuščios garbės, teoriškai kiekvienas Viduramžių studentas tai laikė savo akademinės karjeros tikslu. Kadangi magistras arba daktaras (XIII a. šios sąvokos dar nebuvo skiriamos) iš esmės buvo tas, kuris turėjo teisę dėstyti, akademiniai laipsniai ir dės-

tytojo profesija buvo tapatūs. Laipsnių teikimą reguliavo dvi skirtingos sąlygų nuostatos. Šiaurės Europoje, kur už švietimą dažnai buvo atsakinga pasaulietinė dvasininkija, teisę arba licenciją mokyti (*licentia docendi*) kontroliavo bažnytinė valdžia. Kiekviena katedra, akademinė ar parapinė bažnyčia turėjo galią licencijuoti mokytojus savo parapijos jurisdikcijos ribose. Iki XII a. šis reguliavimas buvo lokalinis ir atspindėjo to meto mokyklų gausybę ir įvairovę. Bažnyčios pareigūnas, atsakingas už mokytojų licencijavimą, buvo *écolâtre* (vyriausiasis bažnytinių mokyklų mokytojas), kancleris arba koks kitas kapitulos pareigūnas. Pavyzdžiui, Paryžiuje teisę mokyti suteikdavo Dievo Motinos katedros (*Notre-Dame*) kancleris, *Île-de-la-Cité* arba Šv. Genovaitės (*Sainte-Geneviève*) vienuolyno Kairiajame krante abatas. Daugelis Abelaro nelaimių kilo dėl sunkumų įsigyti tokią licenciją Paryžiuje ir Laone. XII a. pradėjęs rodyti ypatingą susidomėjimą švietimo reikalais Šv. Sostas stengėsi sykiu reguliuoti ir skatinti šias licencijas. Popiežius Aleksandras III patvirtino kiekvienam *écolâtre* ar atitinkamam Bažnyčios pareigūnui teisę suteikti *licentia docendi*, bet uždraudė atbaidyti kandidatą reikalaujant mokesčio. XIII a. pradžioje paskelbęs, kad Bolonijos laipsniai turi būti suteikiami sutikus Bolonijos arkidiakonui, popiežius Honorijus III išplėtė į pietus bažnytinio reguliavimo sistemą, panašią į paryžietišką.

Nors toks reguliavimas buvo žinomas Pietų Europoje, konkuruojanti laipsnių teikimo sistema tebebuvo įtakinga, ypač Bolonijoje. Teisės profesorių bendrijos išlaikė vieną pamatinę kvalifikuotų kandidatų priėmimo į savo gretas privilegiją. Magistro laipsnio suteikimas iš esmės buvo gildijos teisė kontroliuoti narystę. Net vėliau Bolonijos arkidiakonas, pats būdamas teisininkas, nedrįso kištis į šią pamatinę teisę. Pietinė sistema, kaip

galima ją pavadinti, atsirado Paryžiuje XIII a. pradžioje kartu su dėstytojų korporacijomis ir dėl vėlyvo atsiradimo susidūrė su geriau įsitvirtinusia bažnytinio reguliavimo sistema. Dėstytojų bendrijos ilgai ir aršiai ginčijosi su Dievo Motinos katedros kancleriu, kurio nuostatą kompromitavo alternatyvi Šv. Genovaitės abato nuostata. Iš esmės per Šv. Sosto, palaikančio universitetą, įsikišimą buvo pasiektas sprendimas, pagal kurį kancleris negalėjo atsisakyti patvirtinti jokio kandidato, kurį pasiūlė dėstytojų bendrija. Tačiau pirminis konfliktas tarp kanclerio ir universiteto dėl laipsnių teikimo liko ir toliau potencialus. Pavyzdžiui, krizės tarp dėstytojų vienuolių ir pasauliečių metu kancleris suteikė licencijas Bonaventūrui ir Tomui Akviniečiui, bet dėstytojai vis tiek atsisakė priimti juos į savo bendriją. Kol Šv. Sostas nesiėmė specialaus spaudimo, šiems iškiliems mokslininkams nebuvo suteikta universiteto narystė: XIII a. Bolonijos ir Paryžiaus prestižas buvo toks didelis, kad jų laipsniai be kalbų būdavo pripažįstami visame Vakarų krikščioniškame pasaulyje. Konkuruodami su šia privilegija, popiežiai ir imperatoriai teisę mokyti visur (*ius ubique docendi*) vėliau suteikė žemesnėms institucijoms.

Universitetų ir gildijų giminystę geriausiai iliustruoja akademinės karjeros pakopos ir laipsniai. Lygiavertė narystė bendrijoje buvo siejama su magistro vardu; šis pavadinimas pasiskolintas iš gildijų. Vardo suteikimo procedūra, vadinama *inceptio* arba iniciacija, apėmė keletą egzaminų ir ceremonijų. Nors ji įvairavo priklausomai nuo specialybės ir vietos, apskritai ją sudarė dalykiniai egzaminai, gebėjimo dėstyti ir diskutuoti demonstravimas, profesinės simbolikos suteikimo ceremonija bei banketas iš kandidato kišenės. Iš esmės *inceptio* įkūnijo gildijos įėjimo į bendriją principą, sėkmingai pademonstravus profesinius įgū-

džius. Tarpinė pakopa į magistro statusą buvo bakalauras. Bakalauras, tas profesorių padienis darbininkas, kuris dirbdavo, norėdamas įgyti įgūdžių, vis dėlto nebuvo laikomas visiškai brandžiu bei nepriklausomu ir dėstė bei diskutavo su tam tikrais apribojimais. Skalės apačioje buvo paprasti studentai, atitikę gildijų pameistrius. Laikas, reikalingas laipsniui įgyti, įvairavo, pavyzdžiui, XIII a. menų magistro laipsnis Paryžiuje buvo įgyjamas per penkerius metus, teologijos magistrui reikėjo dar apie dvylika metų po menų studijų. Bolonijoje kanonų teisės studijos galėjo užtrukti šešetą metų, o romėnų teisės - aštuonetą, jau įgijus menų magistrą; vėlyvaisiais Viduramžiais laipsnių įgijimo trukmė turėjo tendenciją ilgėti.

Studento elgsena

Kaip klasei, mokslininkams iki XIII a. pasisekė sukaupti įspūdingą sąrašą specifinių privilegijų, garantavusių esmines sąlygas akademiniam gyvenimui. Jų namų nuomos dydis buvo kontroliuojamas. Buvo tikrinamos jų rankraštinių knygų kainos ir darbo kruopštumas. Jų kilnojamasis turtas (dažnai tai buvo knygos) negalėjo būti konfiskuotas tuo atveju, kai mokslininkas nemokėjo nuomos. Nesugyvenami kaimynai, triukšmaudavę arba skleisdavę bjaurius kvapus, buvo tremiami iš mokslininkų apgyventų miesto dalių. Mokslininkai dažnai būdavo atleidžiami nuo mokesčių, rinkliavų, muitų ir karo tarnybos, reikalaujamos iš buržuazijos, ir neretai neprivalėdavo mokėti muitų, keliaudami iš mokyklų ir į jas. Svarbiausia mokslininkai naudojosi tokia teisine padėtimi, kuri jiems kaip grupei buvo naudinga. Šiaurės Europoje tiek studentai, tiek dėstytojai buvo dvasininkai,

ir tai laidavo jiems visas teises Bažnyčioje. Net tarp dvasininkų jie kartais užimdavo privilegijuotą padėtį. Studentai būdavo atleidžiami nuo priklausomybės vietinei bažnytinei valdžiai ir įstatymiškai paklusdavo tik savo dėstytojams. Maža to, Paryžiuje dėstytojus ir studentus specialiai globojo popiežius, taigi jie negalėjo būti vietos vyskupo ekskomunikuoti *en masse* be Šv. Sosto sutikimo. Nemaža mokslininkų Italijoje buvo dvasininkai, tačiau didžiąją dalį sudarė pasauliečiai. Miesto pasaulietinių mokyklų ištvermingumas, didelė raštingų pasauliečių dalis ir praktinė teisės bei medicinos prigimtis - būdingi Italijos švietimo bruožai (galbūt tuo jis skyrėsi nuo švietimo kitur), bet net čia dėstytojai ir studentai įgijo tokias pat privilegijas kaip ir klerikalesnėje Šiaurėje. Vokiečių imperatorius Frydrichas Barbarosa 1158 m. *Authentica habita* laidavo mokslininkams, studijuojantiems Šiaurės Italijoje, laisvą keliavimą per imperijos žemes, atleido nuo represijų ir svarbiausia suteikė teisę paklusti ne miestų teisinei jurisdikcijai, o tik dėstytojams arba vyskupams. Mokslininkas, tiek dvasininkas, tiek pasaulietis, naudojosi privilegijuota padėtimi, kuri buvo tokia pat, jei ne aukštesnė, kaip aukštuomenės, miestiečių ir net kitų dvasininkų.

Šiaurės Europoje dėstytojai ir studentai beveik visuomet reikalavo viso bažnytinio statuso. Tai nerodo, kad jiems reikėjo aukštesniųjų - kunigo, diakono ir subdiakono ar žemesniųjų - ostiarijaus, lektoriaus ar akolito šventimų; jie norėjo tik Bažnyčios jurisdikcijos ir globos. Bažnytinis statusas išoriškai buvo žymimas tonzūra - išskustu skrituliu viršugalvyje, kurį per šv. Mišias atlikdavo vyskupas. Apribojimai ir pareigos, plaukiantys iš šio akto, buvo labai nedideli. Celibato reikalauta tik iš kunigų bei diakonų, o iki XIII a. pradžios - ir iš subdiakonų. Žemesniųjų šventimų dvasininkams ir šventimų neturintiems buvo

leidžiama tuoktis, atsisakant bažnytinės karjeros. Taigi dėstytojai ir studentai galėjo vesti, ir vedybos buvo kliūtis daugiausia išlaikomiems beneficijų ar trokštantiems pasiekimų bažnytiniame gyvenime. Ryšį tarp dvasininkų celibato ir mokslininko karjeros dramatiškai iliustruoja Petro Abelaro asmeninės nesėkmės. Kaip rašo pats Abelaras, pasiekęs akademinės karjeros aukštumas, jis beprotiškai įsimylėjo Eloizą (*Héloise*), kanauninko Fulberto, kurio namuose jis nuomojo butą, dukterėčią. Įsimylėjėlių istorija tekėjo įprasta vaga: pagundos, meilės ryšys, demaskavimas ir nėštumas. Abelaro pastangos nuraminti dėdę slaptomis vedybomis tik įsiutino jį, ir, įtaręs klastą, Fulbertas nelaimingąjį mokslininką žiauriai suluošino. Istorijai tęsiantis ir vėliau susirašinėjant, Eloiza priešinosi vedyboms su idealistišku nuoseklumu. Tikra grynosios meilės šalininkė, ji tikėjo, kad vedybos ir šeima nesuderinami su jos mylimojo kaip mokslininko pašaukimu. Tad ji buvo patenkinta, likdama ištikima meiluže. Pametęs sveiką nuovoką, nors tai jam nebuvo būdinga, Abelaras siekė aukštos bažnytinės karjeros, tad nepajėgė sutikti su Eloizos siūlomu nemoralumu. Nesėkmingas slaptų vedybų kompromisas atvedė jį į asmeninę tragediją. Nepaisant to, per visą šią istoriją niekuomet nebuvo keliamas klausimas, kad Abelaro bažnytiniam statusui ar dėstytojo karjerai dėl vedybų gali grėsti pavojus. Viešos vedybos galėjo tik atskirti jį nuo beneficijų ir užkirsti galimybę ateities bažnytinei karjerai.

Bažnytinis statusas garantavo dvi svarbias teisinės apsaugos formas dėstytojams ir studentams. Pirmoji, pavadinta *privilegium canonis,* teikė įšventintiems dvasininkams padėties neliečiamybę. Griebtis smurto prieš dvasininką buvo šventvagystė, išsyk užtraukianti tokią sunkią ekskomuniką, kad ją galėjo panaikinti tik atgailos kelionės pas popiežių. Remdamiesi bažnyti-

ne teise, dvasininkai naudojosi asmenine neliečiamybe. Net Viduramžiais, kai žmonės negarsėjo švelnumu, reikėjo du kartus pagalvoti, prieš suerzinant ką nors, turintį tonzūrą. Galbūt tokia visiška apsauga galėjo būti patikimesnė, jei visi dvasininkai būtų buvę brandūs, atsakingi žmonės, bet nelabai prasminga buvo neliečiamybę taikyti moksleiviams iki puberteto. Per XII a. kanonų teisės specialistai buvo priversti daryti išimtis *privilegium canonis* bausmėms. Jeigu mokytojas pėrė rykšte savo mokinius arba kitus dvasininkus, jau pasiekusius pubertetą, jeigu kas nors veikė žaisdamas arba gindamasis arba jei pasaulietis pareigūnas vykdė tik savo pareigas, - visais šiais smurto prieš dvasininkus atvejais būdavo arba atleidžiama nuo ekskomunikos, arba ją galėdavo panaikinti vietos vyskupas. Nepaisant šių išlygų, *privilegium canonis* liko svarbi mokslininkų apsaugos priemonė. Po 1200 m. riaušių Paryžiuje karalius Pilypas Augustas pažadėjo suteikti karališkąją paramą šiai bažnytinei privilegijai. Buržuazija prisiekė susiprasti ir duoti parodymus prieš kiekvieną, įžeidžiantį dvasininką, ir *prévôt*, Paryžiui paskirtasis karališkasis pareigūnas, buvo atsakingas už prievartos tyrimą.

Artimai su *privilegium canonis* buvo susijusi kita teisinė apsauga - *privilegium fori*, dvasininkus atidavusi išimtinai bažnytinio teismo jurisdikcijai. *Authentica habita* dėka pasaulietis mokslininkas Italijoje, kaip ir dvasininkas Šiaurėje, turėjo teisę atsisakyti karališkųjų ir municipalinių teismų ir paklusti Bažnyčios jurisdikcijai visų nusikaltimų, net tokių didelių kriminalinių nusikaltimų kaip žmogžudystė, išprievartavimas, padegimas ir ginkluotas apiplėšimas, atvejais. Kadangi *privilegium canonis* draudė Bažnyčios teismui skirti kūno bausmes, bažnytinis teisėjas galėjo nuteisti už sunkius nusikaltimus tik ekskomunikos paskelbimu, atgailos paskyrimu ir bažnytinio statuso atė-

mimu. Ten, kur dvasininkų buvo daug, jų imunitetas teisminiam persekiojimui kėlė rimtą grėsmę viešajai tvarkai.

Tačiau nusikaltusių dvasininkų klausimą toliau komplikavo specifinis disputas tarp Anglijos karaliaus Henriko IV ir Kenterberio arkivyskupo Tomo Beketo. Stengdamasis garantuoti dvasininkų teises, bet ir veiksmingiau bausti jų nusikaltimus, karalius Henrikas 1164 m. Klarendono nutarimais pasiūlė nuodugniai parengtą procedūrą. Nusikaltęs dvasininkas turėjo būti sulaikytas, karališkasis teismas privalėjo pateikti jam kaltinimą ir perduoti jį bažnytiniam teismui, stengiantis suderinti su kanonų teise, bet dalyvaujant ir karaliaus pareigūnui. Nustatęs dvasininko kaltę, bažnytinis teismas turėjo atimti bažnytinį statusą ir atiduoti karališkajam teismui pelnytai nubausti. Kadangi pašalintasis iš luomo dvasininkas nebesinaudojo bažnytinėmis privilegijomis, jį buvo galima bausti kaip pasaulietį. Prieštaraudamas daugeliui šios procedūros aspektų, arkivyskupas atkakliausiai priešinosi dvasininko atidavimui karališkajam teismui po pašalinimo iš luomo. Beketo nuomone, pašalinimas iš luomo buvo pakankama bausmė už nusikaltimą, ir karališkojo teismo paskirta kūno bausmė būtų tolygi bausmės padvigubinimui ir dvigubai rizikai. Žinoma, pakartotinius nusikaltimus privalėjo teisti karališkieji teismai, bet iš esmės kiekvienas dvasininkas turėjo teisę padaryti vieną nusikaltimą, išvengdamas kūno bausmės. Konfliktas tarp karaliaus ir arkivyskupo šiuo klausimu iš esmės nulėmė Beketo kankinišką mirtį, o staigus visuomenės nuomonės pasikeitimas privertė Henriką priimti arkivyskupo požiūrį.

Panašiai ir po 1200 m. Paryžiaus neramumų Prancūzijos karalius Pilypas Augustas buvo priverstas priimti Beketo siūlytą nusikaltusių dvasininkų traktuotę. Nors *prévôt* galėjo su-

laikyti apkaltintą dvasininką, jis turėjo traktuoti jį ypač skrupulingai ir tučtuojau perduoti bažnytiniam teismui. (Jeigu bažnytinis teisėjas buvo neprieinamas naktį, dvasininką derėjo ne uždaryti kalėjiman su paprastais nusikaltėliais, bet laikyti atskirai studentų bursoje, kol bus prieinama bažnytinė vyresnybė.) Perdavus kaltinamą dvasininką bažnytiniam teismui, *prévôt* atsakomybė baigdavosi. Paryžiuje, kur jauni dvasininkai mokslininkai sudarė nemažą gyventojų dalį, ši procedūra nepajėgė išspręsti dvasininkų nusikalstamumo problemos. Galiausiai po penkerių metų karalius pasiūlė geresnį kompromisą su Bažnyčia. Nuo tada bažnytinis teisėjas neprivalėjo iš luomo pašalintą dvasininką perduoti tiesiog karaliaus pareigūnams, bet neturėjo teisės ir paleisti nusikaltusiojo bažnyčioje ar kapinėse, kur šis galėjo prašyti prieglobsčio. Toliau bažnytinis teismas pažadėjo paleisti nuteistą ir iš luomo pašalintą dvasininką tokioje vietoje, kur karaliaus teismo pareigūnai galėjo sugauti ir nubausti jį, nenusižengdami *privilegium canonis*. Henrikui II Anglijoje nepasisekė, Pilypui Augustui Prancūzijoje pavyko nustatyti procedūrą efektyviau tramdyti dvasininkų nusikalstamumą.

Šis įstatymas ypač reikšmingai veikė Paryžiuje, kur dėstytojų ir studentų buvo apstu. Be abejo, privilegijuota mokslininkų padėtis paliko žymę studentų elgsenoje. Ginami bažnytinės tonzūros bei paklusdami atskirai ir atlaidesnei jurisdikcijai, studentai keldavo keblumų norintiems juos disciplinuoti. Riaušės prieš Gavėnią Kairiajame krante kildavo pernelyg reguliariai, kad jas būtų galima aiškinti atsitiktinėmis priežastimis. Galima nuoširdžiai atjausti padorius Paryžiaus biurgerius, kurie skundėsi, kad jų moterų saugumui ir namų ramybei nuolat graso plėšikaujančių studentų gaujos. Iš tikrųjų karalius Pilypas Augustas sykį stebėjosi, kad agresyviais instinktais dvasininkai pranoksta net-

gi riterius. Riteriai kaudavosi tik šarvuoti, tuo tarpu dvasininkai veldavosi į peštynes be šalmų, saugančių jų švariai skustus pakaušius. Karalius išties turėjo ko stebėtis, nes žinojo, kaip ir kiekvienas, kad tonzūra, išorinis dvasininko padėties ženklas, buvo labiau saugotinas negu šalmas.

Nevaldomą elgesį dar labiau pabrėžė Paryžiaus mokslininkų brandos stoka. Vienas įprastinių to meto stebėtojų ir moralistų skundų buvo tas, kad dėstytojai pradeda mokyti dar neįgiję esminių žinių. Raudonskruosčiai jaunuoliai, sėdę į profesoriaus krėslą, demonstruoja buką neišmanymą. Tokia kritika piršo mintį, kad Dievo Motinos katedros kancleris ir Šv. Genovaitės vienuolyno abatas nebuvo pakankamai griežti, išduodami leidimus dėstyti. "Tikime tik barzdotu dėstytoju" tapo kritikų šūkiu. 1215 m. popiežiaus legatas paskelbė, kad menų magistro laipsnį galima gauti, sulaukus dvidešimt vienerių, po šešerių metų studijų, o teologijos magistras turi būti net trisdešimt penkerių, studijoms atidavęs aštuonetą metų.

Jokiu kitu metu Paryžiuje kunkuliuojanti jaunimo energija nebuvo tokia akivaizdi, kaip per bažnytines metų pabaigos šventes. Keletas švenčių iš eilės reiškė jaunesniems dvasininkams galimybę parodyti nekonvencionalų elgesį. Šv. Mikalojaus dieną (gruodžio 6 d.) jaunas dvasininkas būdavo renkamas mažuoju vyskupu, vadovavusiu kitoms šventėms. Šv. Nekaltųjų Vaikelių dieną (gruodžio 28 d.) berniukai choristai lydėdavo jį per triukšmingas iškilmes. Metų kulminacija būdavo pasiekiama Apipjaustymo dieną (sausio 1 d.), skirtą subdiakonams. Ją, vadinamą taip pat Kvailių švente, sudarė procesijos per miestą ir specialios pamaldos, vadovaujamos jaunų dvasininkų. Kadangi per šv. Mišias būdavo minimas bėgimas į Egiptą, dvasininkai vaidindavo Juozapą ir Mariją ir net įsivesdavo gyvą asilą

į bažnyčią, tad pamaldos vėliau buvo pramintos Asilo mišiomis. Vaidinimai tapo tokie tikroviški, kad naudotasi kardais ir liedavosi kraujas. Ši šventė taip pat teikė didžiules galimybes įžeidžiamai parodijuoti Dievo tarnybą, lygiai kaip ir rengti triukšmingas išgertuves, per kurias stebėtojus dažnai apkuldavo įsikarščiavę plevėsos. Kyla šiokia tokia abejonė, ar galėjo pramogose nedalyvauti studentai ir jauni dėstytojai. Šiaip ar taip, šv. Mikalojus buvo jų globėjas.

Įkvėpti jaunatviško džiugesio, apsaugoti nuo vietos policijos, laisvai galėdami tęsti savo studijas bet kur, šie jauni mokslininkai dažnai gyveno miesto nusikaltėlių pasaulio ir padorios visuomenės paribyje. Iki XII a. studentai, keliavę iš miesto į miestą, ieškodami garsių dėstytojų, sukūrė *ordo vagorum* - keliautojų ordiną, bedievišką to meto vienuolių ir kunigų ordinų parodiją. Jų įprastinės nuodėmės buvo gerai žinoma trilogija: kauliukai, vynas ir moterys. Versdamiesi kaip linksmintojai, žonglieriai ir net valkatos, jie kūrė eiliuotą literatūrą, apdainuojančią malonumus. Ši poezija, žinoma kaip goliardų (nuo *Golias*, mitinės šio klajojančio ordino galvos, vardo), įvairuoja nuo lyriškos meilės poezijos iki nešvankių eilių. Be abejo, daugelis vaizduojamų ištvirkėlių yra jaunuoliškas perlenkimas, bet Viduramžių studentai sukūrė bohemiško gyvenimo tradiciją, iki pat šių dienų susilaukiančią sekėjų. Šio nekonvencionalaus elgesio išpažinėjų padaugėjus tarp garsenybių, Bažnyčios vadovai nebegalėjo ilgiau nekreipti dėmesio į goliardus. XIII a. viduryje keletas Bažnyčios Susirinkimų Prancūzijoje pasmerkė sąjūdį ir pagrasino pašalinimu iš dvasininkų. Be bažnytinio statuso klajojančių mokslininkų egzistencija tapo rizikinga, ir goliardai galiausiai išnyko.

Viduramžiais, kaip ir kitais laikais, studentai už mokslą susimokėdavo iš šeimos resursų arba savo sumanumo bei darbštumo dėka. Dovanos ir paskolos studijoms tapo tokios vertingos, kad studentai sukūrė vadovėlius su pavyzdžiais laiškų, kaip prašyti pinigų iš tėvų, dėdžių, įtakingų Bažnyčios žmonių ir kitų potencialių globėjų. Stengiantis numatomam globėjui padaryti įspūdį rašančiojo išsimokslinimu, viename pavyzdiniame laiške šiam ypatingam tikslui pritaikyta Terencijaus eilutė: "Kadangi Jūs turite žinoti, kad be Cereros (duonos) ir Bakcho (vyno) Apolonas (mokslas) dreba šaltyje". (Ši citata vis dėlto galėjo būti pavojinga: jei adresatas buvo susipažinęs su eilių originalu, jis galėjo susirūpinti studento rimtumu. Į Venerą jos rodė labiau nei į Apoloną.) Jei studentui nusišypsojo laimė įsigyti turtingų geradarių, jis galėjo panaudoti savo talentus, tapdamas repetitoriumi, auklėtoju, choristu ar apmokamu linksmintoju. Tačiau Šiaurės Europoje dauguma studentų, kurie buvo dvasininkai, džiaugėsi turėdami aiškių pranašumų prieš kolegas pietuose. Bažnytinis statusas mokslininkui teikė nemaža ekonominės naudos.

Ne paskutinis tarp šių pranašumų buvo nemokama pastogė. Kadangi studentai priklausė dvasininkijai, XII a. pradžioje Dievo Motinos katedros mokyklos moksleiviai glaudėsi vienuolyne. Mokykla vis garsėjo ir mokinių gausėjo, todėl vis sunkiau buvo rasti jiems kambarių. Nuo 1127 m. studentai iš kitų vyskupijų nebebuvo priimami į vienuolyną. Nuo XII a. septinto dešimtmečio net Dievo Motinos katedros kanauninkams buvo uždrausta nuomoti savo namus mokslininkams, kaip kad Fulbertas nuomojo Abelarui. Apribojus šią galimybę, studentai nuomo-

josi pastogės privačiuose pastatuose, mokytojų namuose bei bursose *Île-de-la-Cité* ir pagaliau Kairiajame krante. *Cité* gyventojų sąlygos buvo tokios, kad vienas pamokslininkas sakė, jog mokslininkai ir prostitutės dažnai dalijasi tuo pačiu būstu. Kol dėstytojai skaito paskaitas viršutiniame aukšte, apačioje moterys riejasi su sąvadautojais ir užsiima savo lengvabūdiška profesija. Butų stygius Paryžiaus centre studentus padarė priklausomus nuo malonės žemės savininkų, gerai žinomų savo gobšumu. Kad būtų galima nuo to apsisaugoti, 1215 m. dėstytojams ir studentams buvo leista dalyvauti susitarimuose, kontroliuojančiuose nuomos mokestį bursose. Nors ši politika - universitetams kontroliuoti nuomos mokestį - stiprėjo per visą XIII a., prireikė ir kitų priemonių vargšams studentams sudaryti sąlygas Dievo Motinos vienuolyne. 1180 m. Miesto ligoninėje (*Hôtel-Dieu*) - skersai aikštę priešais Dievo Motinos katedrą - turtingas londonietis išnuomojo kambarį aštuoniolikai neturtingų studentų. Galiausiai įsigijusi visą pastatą, grupė tapo žinoma kaip *Collèges des Dix-huit*, pirmąja iš gausių Paryžiaus kolegijų. Kolegija iš esmės buvo bažnytinis ir labdaros fondas, neturtingus studentus šelpęs maistu ir kambariu. Dažnai jos formuotos, sekant dominikonų ir pranciškonų kolegijomis. Žymiausia Paryžiaus kolegija Sorbona (*Sorbonne*) buvo skirta šešiolikai vargšų studentų, pasiryžusių ilgam pasirengimui teologijos laipsniui gauti. Anglų koledžų sistema Oksforde ir Kembridže nuosekliai atspindi paryžietiškąją. Didelei daliai studentų tapus priklausomiems nuo kolegijos teikiamos paramos, universitetas įsigydavo naujų priemonių elgesiui disciplinuoti. Nepaklusimas taisyklėms grėsė išvarymu iš kolegijos, ir tai nulėmė, kad studentai vėlyvaisiais Viduramžiais ėmė paisyti disciplinos.

Bažnytinis statusas taip pat teikė studentams galimybę nau-

dotis Bažnyčios materialia parama, kuri buvo nuolat skiriama remti dvasininkams, tarnavusiems jai specifiniu būdu. Kadangi beneficijos retkarčiais buvo skiriamos administravimui didelėse bažnyčiose ar netgi mokymui katedrų mokyklose, kaip jau žinome, dauguma šių lėšų tekdavo kunigams, kaip pasauliečių ganytojams. Beneficija "sielų ganymui", kaip buvo vadinama, tiesiog reiškė, jog jos gavėjai turi pasilikti parapijoje, kaip sakramentų savo avelėms teikėjai. Tačiau iš tikrųjų būdavo priežasčių, dėl kurių ganytojas galėdavo legaliai palikti bažnyčią, vietoj savęs palikęs vikarą. Tarp tokių priežasčių buvo kelionės tvarkyti bažnytinių reikalų, į šventąsias vietas ir į studijas mokyklose. XII a. kanonų teisės specialistai ir Šv. Sostas ginčijosi: jei kunigas gali geriau dirbti, gavęs geresnį išsilavinimą, tai ar studijos negali pateisinti jo nebuvimo parapijoje? Iki XIII a. pabaigos popiežius Bonifacas VIII suderino šią programą, padrąsindamas visus kunigus penketą metų praleisti mokyklose. Studijų metu kunigą rėmė jo parapija. Žinoma, net toks skatinimas iš esmės neparėmė tūkstančių studentų, vykstančių į mokyklas bei universitetus Vakarų Europoje. Kadangi daugelis jų neketino imtis ganytojo veiklos, jie galėjo pretenduoti tik į labai nedidelę beneficiją be "sielų ganymo". Daugelis buvo priversti kliautis savo geradariais, labdaros fondais ir asmeniniais gabumais. Tačiau, būdami dvasininkai, jie turėjo vieną kraštutinę priemonę - teisę elgetauti, ir daugelis beturčių studentų rūpinosi išgyventi iš aplinkinių malonės.

Kaip ir studentai priklausydami Bažnyčiai, dėstytojai Šiaurės Europoje taip pat galėjo remtis bažnytinėmis beneficijomis. 1197 m. popiežius Aleksandras III įsakė kiekvienai katedros kapitulai skirti pinigų dėstytojui, kuris nemokamai beturčiams studentams dėstytų laisvųjų menų pradmenis. Pripažindamas,

jog ankstesnis dekretas iš esmės, kaip matėme, nedavė vaisių, popiežius Inocentas III vis dėlto stengėsi išplėsti jį visoms universitetų bažnyčioms ir pridūrė, kad kiekviena metropolinė bažnyčia turi išlaikyti teologijos mokytoją. Ši popiežiaus programa, pritaikyta Paryžiuje, visiškai neturėjo reikšmės. Pavienių Dievo Motinos katedros, Šv. Genovaitės ir Šv. Viktoro vienuolynų dėstytojų juokingai nepakako tūkstančiams menų studentų, o iš Dievo Motinos katedros kapitulos net nebuvo reikalaujama išlaikyti teologų, nes ši bažnyčia neturėjo metropolinės rango. Kai dėl studentų, tai realistiškesnis sprendimas buvo ieškoti kitų šaltinių. Juokinga logika: "nebūti parapijoje studijų tikslu" buvo taikytina tiek studentams, tiek dėstytojams, remiant juos sielų ganymui skirtomis lėšomis. Negana to, XII ir XIII a. popiežiai tiesiogiai suteikdavo vis didesnes sumas įžymiems mokytojams. Tačiau, kaip pamename, kainų augimas XIII a. atnešė infliaciją. Parapijų įplaukos paprastai būdavo pastovios, tad jos negalėjo paremti savo išlaikytinių, ir tai paskatino dvasininkus ieškoti daugiau negu vieno pragyvenimo šaltinio. Kadangi ši pliuralizmo praktika, kaip ji buvo vadinama, pabrėžė ankstesnes nebuvimo bažnyčioje blogybes, ją paprastai draudė kanonų teisė, bet ekonominiams dėstytojų vargams palengvinti buvo sukurta išimtis. 1215 m. Laterano Susirinkime popiežius Inocentas III paskelbė, kad mokytas vyras, kuris turi būti pagerbtas didesnėmis beneficijomis, gali būti popiežiaus atleistas nuo pliuralizmo apribojimų, jei tai būtina dėl svarbios priežasties. Nepaisant popiežiaus priemonių paramai mokytojams padidinti, ši parama niekada nepajėgė žengti koja kojon su augančiu naujų mokytojų poreikiu. Įžymieji aukštesniųjų fakultetų - Teologijos ir Kanonų teisės - nariai Paryžiuje galėjo džiaugtis Bažnyčios pagalba, bet šimtai menų dėstytojų niekada nesitikėjo tokios para-

mos; taip pat ir Italijoje, kur vyravo romėnų teisės ir medicinos dėstymas, pasauliečiai dėstytojai negalėjo tikėtis tokių lėšų. Be beneficijų, akivaizdžiai reikėjo tam tikro sprendimo besiplečiančiam švietimui finansuoti.

Abelaras po nemalonės pasitraukė į Šampanės tyrlaukius ir ten toliau mokė savo studentus. Kaip pats sakė, nebegalėjo dirbti rankomis, tad dirbo balsu, ir mokiniai jam mokėjo už paskaitas. Tai ankstyvas pavyzdys, kaip akademinį honorarą studentai mokėjo tiesiogiai savo dėstytojui. Akademinis honoraras, plačiai paplitęs XIII amžiuje, kai Paryžiaus ir Bolonijos universitetai ypač klestėjo, praplėtė ekonominį studijų pagrindą. Bolonijoje profesorius priimdavo studentą, kuris turėjo derėtis su kursu dėl mokesčio už paskaitas. Dar XII a. popiežius Aleksandras III buvo apibūdinęs piniginį mokestį už mokslą, kaip principą. Licencijos mokyti turėjo būti išduodamos nemokamai, vargšų mokyklose dėstyti pasirengusiems mokytojams beneficijos taip pat turėjo būti teikiamos nemokamai. Tad nelengva buvo įsisąmoninti, kad mokytojai priima honorarų sistemą. Prieš išieškant pinigus, būdavo svarstomos dvi sąlygų rūšys: ar mokytojas gauna beneficiją ir kokį dalyką jis dėsto? Jeigu jis gauna beneficiją mokymo tikslais (kaip katedrų mokyklų mokytojai), jam neleidžiama imti honorarų. Jeigu beneficiją gaunama ne mokymo tikslais, atvejis komplikuotesnis, bet jei beneficijos negauna, jis turi imti pinigus, nes yra beturtis. Jei beneficiją gaunantis mokytojas dėstė teologiją, honorarų imti negalėjo, bet jei beneficijos negaudavo, turėjo imti iš mokinių dovanas už teologijos pamokas, kol negaliojo pirmoji sąlyga. Tokių pasaulietinių disciplinų kaip laisvieji menai ir teisė nuostatų subtilybės buvo sudėtingesnės, tačiau, apskritai imant, jei mokytojas neturėjo beneficijos, jis ramia sąžine galėjo imti honorarus. Taigi

dauguma menų dėstytojų Paryžiuje ir teisės profesorių Bolonijoje užsitikrino šitokią pajamų formą. Akademinis honoraras kaip svarbiausias ekonominis mokymo pamatas universitete išstūmė beneficijas. Tačiau būtina priminti, kad honoraras įteisino dėstytojo priklausomybę nuo studento, ypač Italijoje, kur universitetai buvo gerai organizuoti. Siekdamos patraukti iškilius dėstytojus, bendruomenės, kaip antai Paduva, pradėjo kurti apmokamas vietas, kurias išlaikė visuomeniniai fondai, ir tai teikė profesoriui būdą išvengti studento dominavimo. Tačiau ši finansavimo forma Šiaurėje neprigijo, o Bolonijoje net apmokamos vietos buvo studentų įtakoje, nes pretendentus į jas kasmet rinkdavo studentai.

Nauji erudicijos įvaizdžiai

Perslinkis nuo beneficijų prie honorarų žymėjo svarbią mokslininko įvaizdžio Vakarų Europoje transformaciją. Klasikinėje Antikoje griežtas pasidalijimas tarp vergų ir laisvųjų sukūrė atitinkamus skirtumus tarp mechaninių ir laisvųjų menų. Mechaniniai menai, skirti vergams, apėmė žemės ūkį, amatus ir smulkiąją prekybą, kur lemiamas vaidmuo priklausė fiziniam darbui. Amatininkas turėjo būti samdomas pagal sutartį, jo darbas apmokamas alga. Laisvieji menai, priešingai, apėmė mokytojo, mediko ir teisininko profesijas, kurios pirmiausia rėmėsi proto darbu, tad tiko laisviesiems gyventojams. Kadangi laisvąjį klasikos laikų žmogų buvo priimta laikyti išauklėtu žmogumi, jam buvo nepriimtina parsisamdyti ir gauti algą; maža to, dalijimąsi savo įgūdžiais jis laikė draugiškumo aktu, su kuriuo atlyginimas tiesiog nesietas. Aukščiausias laisvųjų profesijų pavyzdys

Antikoje buvo filosofas, o filosofo idealas - Sokratas. Plačiai buvo paplitęs įsitikinimas, jog Sokratas nemokamai dėstė filosofiją savo draugų būreliui ir priekaištavo sofistams, pardavinėjantiems savo žinias lyg eiliniai pirkliai. Sokratas dovanas iš savo mokinių priimdavo tik tuomet, kai jos dovanotos reiškiant dėkingumą. Vėliau senovės Romos teisė leido filosofui priimti iš mokinių honorarus, bet niekuomet - reikalauti. Žinoma, antikinis požiūris į intelektualą sudėtingas ir prieštaringas, tačiau mokslininkas, kurį įkūnijo Sokratas, buvo laisvasis, dalijęsis išmintimi su savo draugais nepagalvodamas apie tiesioginį atlygį.

Antikinį idealą perėmė ankstyvųjų Viduramžių dvasininkai, ypač vienuoliai, rengęsi mokytojo ir mediko profesijai. Kaip dvasininkų elitas, vienuoliai buvo garbingi laisvųjų profesijų įpėdiniai, asmeniškai laisvi ir ekonomiškai saugūs savo vienuolynuose. Mokymas, pavyzdžiui, laikytas šventu pašaukimu, užmokestis už jį buvo nepriimtinas. Principą, jog žinios turi būti skleidžiamos be atlygio, vėliau, XII a., pakartojo Šv. Sostas. Uždraudęs apmokestinti mokymo licencijas ir įvedęs katedrų mokytojus, nemokamai dirbančius su vargšais, popiežius Aleksandras III pakartojo seną posakį: išsimokslinimas yra Dievo dovana, ir jos nevalia pardavinėti. Net XIII a. teologai laikėsi šio idealo. Kaip pamename, teologui, Klasikos laikų filosofo įpėdiniui, negaunančiam beneficijos, buvo leidžiama priimti dovanas, bet jokiu būdu ne reikalauti jų iš mokinių.

XI a. Vakarų Europoje atkutus miestų gyvenimui, atsirado naujas intelektualo modelis - miestietis su specializuotais įgūdžiais, daug keliaujantis ir pardavinėjantis savo gėrybes. Kaip matėme, dėstytojai ir studentai, organizuodami universitetus, sekė miestiečių gildijų modeliu, o dėstytojai dar ir pradėjo imti

honorarus iš studentų, kai senoji beneficijų sistema ėmė nebeatitikti tikrovės. Naujai pajamų formai įteisinti mokslininkai pradėjo savo profesiją tapatinti su mechaniniais menais. XIII a. pradžioje, pavyzdžiui, vienas teologas laisvųjų disciplinų - kalbos, geometrijos ir aritmetikos - dėstymą prilygino mechaniniams žemdirbio, amatininko ir dailidės įgūdžiams. Jei amatininkas gali savo dirbinį parduoti už sutartimi nustatomą kainą, kodėl to negalėtų daryti menų dėstytojas? Mokslų pradmenų dėstymas prilygo laukų arimui. Kaip ir žemdirbio, dėstytojo atlygį pateisina darbas, nes, kaip moko Šv. Raštas, darbininkas vertas atpildo. Tokie argumentai rodė permainas švietime. Nebūdamas tik kaime atsiskyrusių vienuolių nuosavybė, mokymą pasisavino miestietis dėstytojas, kūręs proto gėrybes savo mokyklos *atelier* ir pardavinėjęs jas už tam tikrą kainą, priklausomai nuo įdėto darbo ir kvalifikacijos. Mokslininko amatininko modelis išstūmė vienuolio mokslininko įvaizdį.

Mokslo desakralizaciją vizualiai geriausiai atspindi knygos pasikeitimas XII a. Ankstyvųjų Viduramžių vienuoliškoji knyga, troškimo atpirkti nuodėmes ir pasišventimo vaisius, puikavosi brangiu pergamentu, aukso puošyba, plačiomis paraštėmis, kruopščia rašysena, meniška iliustracija. Tokie įstabūs šedevrai buvo akivaizdžiai per brangūs ir sunkiai pasiekiami tūkstančiams dėstytojų bei studentų, XIII a. užplūdusiems mokyklas. Jų poreikiams patenkinti knygas ėmė masiškai tiekti leidėjai, vadinami *stationarii*, specialiai samdę greitai dirbančius perrašinėtojus. Išnyko iliustracijos, sumažėjo paraštės, atpigo pergamentas, o tekste atsirado sutrumpinimų. Net šrifto stilius pakito: Karolingų minuskulą, pabrėžusį vingiuotą liniją, pakeitė naujas gotiškas šriftas, pagrįstas trumpomis, tiesiomis linijomis ir parankesnis naudotis. Knyga, nebebūdama religinio pasišven-

timo objektas ir produktas, virto mokytojo amatininko instrumentu ar įrankiu miesto mokykloje.

Susiformavus Vakarų Europos universitetams, dėstytojai ir studentai pradėjo branginti savo indėlį į Viduramžių visuomenę. Teisėtai puikuodamiesi, jie ėmė išdidžiai lyginti save su tokiomis garbingomis institucijomis kaip Šv. Sostas ir imperija, ir pripažinimo troškimas paskatino tam tikras imitacijos formas. Žinoma, Šv. Sostas turėjo pašventintą dieviškosios institucijos tradiciją, per apaštališkąją įpėdinystę nusitęsusią nuo Kristaus iki tuometinio popiežiaus. Panašiai ir imperija skelbė *translatio imperii* tradiciją, tai yra imperinės šlovės perėmimą iš cezarių laikų Romos per Karolingus iki tuometinių Šventosios Romos imperijos valdovų. Šios imperinės tradicijos paakinti mokslininkai ėmė kurti savo *translatio studii* legendą. Iki XIII a. legenda įgavo įvairias formas, bet daugiausia dėmesio skirta Prancūzijai ir Paryžiaus universitetui. Pasak vieno jos variantų, mokslas kilęs iš hebrajų, paskui persikėlęs į Egiptą, Atėnus, Romą ir pagaliau įsikūręs Paryžiuje. Kitame variante figūravo šv. Dionyzas (*Saint Denis*), kurio vardą ir relikvijas saugojo karališkoji abatija į šiaurę nuo Paryžiaus. Šventasis Dionyzas, Prancūzijos dangiškasis globėjas, buvo vaizduojamas kaip Dionisas, arba Dionyzijus, garsus Antikos graikų filosofas, apaštalo Pauliaus atverstas į tikėjimą, atnešęs į Prancūziją ir Evangeliją, ir švietimą. Tad Paryžiaus universitetas buvo naujieji Atėnai, antikinės išminties paveldėtojas. XIII a. pabaigoje prancūzai gyrėsi: Italija turi Šv. Sostą, Vokietija - imperiją, o Prancūzija turi universitetą.

4. Pasaulietiniai mokslai: menai, medicina ir teisė

Paskaitos ir disputai

Iškalbingame laisvųjų menų apgynime, pavadintame *Metalogika*, Jonas Solsberietis skelbė:

Mūsų karta didžiuojasi palikimu, gautu iš tų, kurie buvo prieš mus. Dažnai mes žinome daugiau ne dėl to, kad būtume pasistūmėję į priekį savo prigimties jėgomis, bet dėl to, kad mus palaiko kitų proto jėga, ir mes valdome turtus, atėjusius iš tolimų protėvių. Bernardas Šartrietis mėgo lyginti mus su mažais nykštukais, įsitaisiusiais ant milžinų pečių. Jis pabrėžė, jog mes matome daugiau ir toliau už pirmtakus ne dėl to, kad skvarbiau įžiūrime ar aukščiau esame, bet dėl to, kad esame pakelti ir sėdime ant jų milžiniškų figūrų.[1]

Bernardo nykštukų, sėdinčių ant milžinų pečių, metafora, pasiskolinta iš gerai žinomo Antikos gramatiko Prisciano posakio, puikiai tiko XII a. ir pabrėžė pamatinę Viduramžių pagarbą praeities pasiekimams. Matysime, jog kiekviena disciplina turėjo autoritetų raštus: logika - Aristotelį, romėnų teisė - Justi-

[1] John of Salisbury. *The Metalogicon* / Transl. D. D. McGarry. - Berkeley and Los Angeles, 1955. - P. 167.

nianą, teologija - Bibliją. Kaip specialusis terminas, autoritetas buvo kilęs iš lotyniškojo *auctor*, reiškusio ieškovą teisme. Iš šios teisinės konotacijos aiškėja, kad autoritetai galėjo apkaltinti ar pradėti svarstymus, bet nebūtinai nulemdavo išvadas. "Autoritetai turi vaškines nosis; jos gali būti pasukamos į įvairias puses", - tokio būta populiaraus XII a. aforizmo. Kitaip sakant, nors autoritetai teikė pradinį impulsą diskusijoms, jie galėjo būti įvairiaprasmiškai interpretuojami. Šis būdingas autoritetingų tekstų vaidmuo turėjo įtakos formuojantis Viduramžių bruožams.

Pamename, jog kandidatui magistro laipsnis būdavo suteikiamas pademonstravus dėstymo įgūdžius. XII a. pabaigoje Paryžiaus teologas Petras Giesmininkas aprašė tą procedūrą kaip "skaitymą, disputą ir skelbimą... nes skaitymas yra, kaip buvęs, pagrindas arba pamatas visko, kas eina po jo... Disputas yra studijų siena arba pastatas..., o skelbimas, kurį palaiko pirmasis, yra stogas". Pastarasis įgūdis specifiškas teologams, o du pirmieji, skaitymas ir disputai, buvo įprasti visų disciplinų mokymo metodai.

Kadangi kiekvienas mokymasis prasidėdavo nuo praeities autoritetų, svarbiausia buvo skaityti ir perprasti autoritetingą tekstą. Skaitymo terminas reiškė ir autoriteto skaitymą, ir jo viešą komentavimą klasės mokiniams. Ši Viduramžių praktika buvo moderniojo paskaitų skaitymo pirmtakė. Apskritai tokios paskaitos buvo skirtos tam tikram dienos metui. "Pagrindinės" paskaitos iš pagrindinių dalyko tekstų, kurioms vadovaudavo puikiai pasirengę profesoriai, būdavo skaitomos rytais. Kaip svarbiausi kursai, jie būdavo skiriami nuo "specialiųjų" arba papildomų, paprastai skaitomų vakare, dažnai - bakalaurų, kur ne taip detaliai būdavo nagrinėjami ne tokie svarbūs tekstai. Iš

esmės specialieji kursai buvo skirti papildyti pagrindiniams. Žymus Bolonijos XIII a. romėnų teisės profesorius Odofredas apibūdino šias paskaitas taip:

*Pirma, prieš imdamasis teksto, pateiksiu kiekvienos temos santrauką; antra, pateiksiu kiek galėdamas aiškesnę ir tikslesnę kiekvieno įstatymo (įeinančio į temą) turinio formuluotę; trečia, perskaitysiu tekstą, pateikdamas koreguojantį požiūrį; ketvirta, trumpai pakartosiu kiekvieno įstatymo turinį; penkta, atremsiu aiškias prieštaras, nepridurdamas jokių pagrindinių įstatymo principų (atsietų nuo temos), paprastai vadinamų "Brocardica", ir jokių skirtybių ar subtilybių bei naudingų klausimų (*questiones*), kurių sprendimai nebeišsitenka įstatymo ribose, kiek leis man Dievo Apvaizda. Ir jei kurį nors įstatymą dėl žymumo ar sudėtingumo atrodys reikalinga pakartoti, aš pasilieku sau teisę pakartoti tai vakare.*[2]

Nors dėstymo prigimtis iš esmės žodinė, profesoriai dažnai pageidaudavo savo paskaitas paskelbti raštu. Šitai atlikti turėdavo oficialiai paskirtas studentas, vadinamas referentu, kuris užrašydavo paskaitos esmę, paskui, prieš įteikdamas perrašinėtojams padauginti ir išdalyti, ją peržiūrėdavo profesorius. Šie raštai, vadinami *reportationes*, užima tarpinę vietą tarp tikslaus stenografinio užrašymo ir laisvų studento konspektų. Išliko daugybė tokių raštų, kuriuos sudaro pagrindinių tekstų komentarai. Aristotelio veikalai, Justiniano darbų kompiliacijos ir Biblija (tai būdingi pavyzdžiai) Viduramžių universitetuose apaugo tūkstančiais komentarų. Dažnai jie būdavo glosų pavidalo: pusla-

---

[2] Vertimą į anglų k. žr. Rashdall H. *The Universities of Europe in the Middle Ages*/ Ed. F. M. Powicke and A. B. Emden. - Oxford, 1936. - Vol. 1. - P. 218. Šiuos žožius užrašė vienas jo studentų.

pio vidurį užimdavo pagrindinio autoriteto tekstas, o paraštes užpildydavo dėstytojo komentarai. Kadangi paskaitos kilo iš poreikio perprasti autoritetų tekstus, jose kaip būdingas išraiškos metodas radosi komentarai arba glosos.

Tačiau, kaip matysime, autoritetų teiginiai veikiau skatino ginčus. Jų išprovokuoti debatai įkvėpė įvairias viešų diskusijų tarp universitetų dėstytojų formas. Kartais ginčydavosi tarpusavyje du dėstytojai, o kartais vienas gindavo paskelbtą tezę visų susirinkusiųjų akivaizdoje. Daugelis profesorių po keletą tokių pratybų, vadinamų *questiones disputatae,* įtraukdavo į pagrindinį metų kursą. Per Kalėdas ir Velykas būdavo rengiami kitokios rūšies disputai, vadinami *disputatio de quodlibet,* kuriuose dėstytojas turėjo diskutuoti bet kuriuo klausimu su bet kuo. *Quodlibet* disputai buvo akademinis, visiems prieinamas renginys, spontaniškas ir gyvas, todėl sutraukdavo didžiules auditorijas. Suteikdami didžiules galimybes išsilieti mokslininkų ginčams, jie buvo it akademiniai turnyrai, kuriuose Viduramžių profesorius išliedavo savo karingumą. Iki XIII a. disputų procedūra nusistovėjo, ir paprastai jie trukdavo dvi dienas. Pirmąją dieną magistras, ar net jo bakalauras, išklausydavo prieštaravimus diskutuojamu klausimu ir stengdavosi kiek galima geriau juos atremti. Baigiantis kursui, susikaupdavo daugybė argumentų, prieštaravimų ir paneigimų, sukeldami aptariamu klausimu didžiulę painiavą. Kitos pagrindinės paskaitos metu vėl grįždamas prie šio klausimo, dėstytojas turėjo galimybę susumuoti argumentus ir kontrargumentus, pasiūlyti sprendimą ir pateikti sistemišką sąvadą. Antrąją dieną dėstytojas klausimą išspręsdavo, ir šia forma disputas būdavo užfiksuojamas raštu.

Petro Giesmininko teigimu, Viduramžių dėstytojas save laikė mokslo rūmo statytoju iš skaitymo, disputo ir pamokslavi-

mo - įgūdžių, kurie nuo to meto tapo žinomi kaip scholastinis metodas, nes juo buvo naudojamasi mokyklose. Pagrindine reikšme scholastika yra tiesiog mąstymo, dėstymo ir rašymo sistema, sukurta Viduramžių mokyklose. Matysime, kaip šis scholastinis metodas paveikė įvairių disciplinų studijas.

Laisvieji menai

XIII a. universiteto veikla buvo suskirstyta į keturis fakultetus: vieną žemesnįjį - Laisvųjų menų ir tris aukštesniuosius - Medicinos, Teisės ir Teologijos. Kitos disciplinos - kaip inžinerija bei architektūra - beveik visuomet būdavo įtraukiamos į šį modelį. Trys šių sričių - menai, medicina ir teisė - gali būti laikomos pasaulietinėmis disciplinomis. Teologija, arba šventasis mokslas, traktuotina atskirai dėl jos išimtinės svarbos Viduramžiais.

Tam tikri laisvųjų menų elementai buvo dėstomi visose žemesniosiose mokyklose - tiek municipalinėse, tiek bažnytinėse. Kaip matėme, Šv. Sostas stengėsi padrąsinti pradinį švietimą, nurodydamas kiekvienai katedrai, o vėliau - kiekvienai kapitulinei bažnyčiai nemokamai mokyti gramatikos kiekvieną moksleivį. Bet kai kurios mokyklos XII a. specializavosi rimčiau dėstyti laisvuosius menus, priklausomai nuo konkrečių mokytojų interesų. Tęsdamas beveik šimtametę tradiciją, mokytojas Bernardas XII a. pirmais dešimtmečiais Šartro mokyklą paskyrė laisviesiems menams.[3] Amžiaus pabaigoje Orleanas savo ruožtu buvo gerai žinomas dėl dėmesio klasikinei literatūrai. Žinoma,

[3] Nuo XIX a. vidurio mokslininkai teigė, kad Šartro mokykla buvo garsus

neginčijamai iškilus laisvųjų menų studijų centras per visą XII a. buvo Paryžius. Ketvirtame dešimtmetyje Jonui Solsberiečiui atvykus į Prancūziją studijuoti laisvųjų menų, garsių mokslininkų plejada traukėsi į Prancūzijos sostinę. Ten jis studijavo logiką pas Abelarą, Alberiką bei Robertą iš *Melun*, gramatiką pas Vilhelmą iš *Conches*, o Ričardas Vyskupas tobulino jo *quadrivium* žinias. Jono nuomone, niekur kitur nebuvo susitelkę tiek geriausių mokytojų kaip Paryžiuje. XIII a. organizavus universitetą, Menų fakultetas ir toliau pirmavo.

Klasikinėje civilizacijoje laisvuosius menus sudarė programa, tinkanti laisvojo žmogaus (iš čia ir terminas - laisvieji) lavinimui. Vėlyvojoje Antikoje jų jau buvo septynetas, ir jie skirstyti į dvi grupes: *trivium* sudarė gramatika, logika ir retorika, o *quadrivium* - aritmetika, geometrija, astronomija ir muzika (muzikos teorijos prasme). Tokią pradinio mokymo sistemą priėmė Bažnyčios Tėvai ir ankstyvųjų Viduramžių vienuolynai, bet, kaip matysime, būta ir abejonių. Apibendrindamas dėstytojavimą Paryžiuje, Teodorikas Šartrietis sukūrė septynių laisvųjų menų vadovą, atitinkamai pavadintą *Heptateuchon* (septynetas), kuris

---

laisvųjų menų, humanistinių studijų, platonizmo ir gamtos filosofijos centras. Ji garsėjo tokiais didžiaisiais mokytojais kaip Bernardas Šartrietis ir Vilhelmas iš *Conches*, tokiais įžymiais rektoriais kaip Teodorikas Šartrietis ir Gilbertas iš *la Poree*, ir tokiais išskirtiniais studentais kaip Jonas Solsberietis. Neseniai Oksfordo profesorius R. W. Southernas peržiūrėjo Šartro mokyklos duomenis ir priėjo išvadą, jog tik Bernardo dėstymas amžiaus pradžioje yra neginčijamas. Tuo tarpu Teodorikas ir Gilbertas neabejotinai buvo rektoriai, bet dėstė Paryžiuje, kaip ir Vilhelmas iš *Conches*. Įrodymai, kad Jonas Solsberietis būtų kada nors studijavęs Šartre, yra labai silpni. Profesoriaus Southerno teigimu, Šartro šlovę reikia atiduoti Bernardui, ir tai gali lengviau paaiškinti, kodėl amžiaus antroje pusėje mokykla sunyko. Žr. Southern R. W. *Medieval Humanism and other Studies*. - Oxford, 1970. - P. 61-85.

rekomendavo kiekvienam menui besąlygiškai būtinus autoritetus. Pavyzdžiui, gramatikos tekstus sudarė ištraukos iš Donato, Prisciano ir romėnų prozos bei poezijos šedevrai. Pagrindinis logikos arba dialektikos autoritetas buvo Aristotelis, o Ciceronas bei Kvintilianas atstovavo retorikos dėstymo pagrindams. Kiekvienas iš *quadrivium* taip pat turėjo savo autoritetus. Anot Teodoriko, pasidalijimas į *quadrivium* ir *trivium* atspindi esminį skirtumą tarp proto ir jo pasireiškimo. *Quadrivium* įkūnija pažinimo turinį, *trivium* - jo tikslą, protingą ir iškalbingą išraišką. "Taigi akivaizdu, - daro išvadą Teodorikas, - kad *Heptateuchon* yra tikras ir vienintelis visos filosofijos instrumentas. Bet filosofija yra išminties meilė, o išmintis yra visiškas tiesos supratimas."

XII a. pradžioje didžiausio *trivium* studentų dėmesio reikalavo gramatika. Anot Jono Solsberiečio, "gramatika yra menas kalbėti ir rašyti taisyklingai - pradinis laisvųjų menų studijų taškas. Gramatika yra filosofijos lopšys ir kalbėjimo būdas, pirmoji visų rašto studijų žindyvė". Kilusi iš graikiško žodžio *gramma*, reiškiančio raidę, ji teikė raštingumą. Besimokantis gramatikos taisyklių turėjo vengti barbarizmų (žodyno bei tarties klaidų) ir solecizmų (netaisyklingų konstrukcijų), taip pat gauti supratimą apie kalbos figūras, metriką bei etimologiją. Pradedantieji atmintinai mokėsi Donato *Ars minor* (apimtis - dešimt šiuolaikinių puslapių) prieš imdamiesi jo *Ars maior* ir Prisciano *Institutio*, kur pateikiami klasikinės romėnų literatūros pavyzdžiai. Tęsdamas šią tradiciją, Bernardas Šartrietis savo mokykloje gramatikos mokė skaitydamas romėnų autorius ir aiškindamas juos gramatikos požiūriu. Iš esmės XII a. pradžioje Bernardas gramatikos studijoms taikė akademinį skaitymo (*lectio*) metodą. Šį metodą plėtojo Vilhelmas iš *Conches*, nors, Jono Solsberiečio teigimu, jis jau buvęs pasenęs. Bernardas, iškeldamas romėnų

prozininkus ir poetus, skatino literatūrinį požiūrį į gramatiką, ir jam Jonas pritarė. Dėstytojai skaitė klasikinę literatūrą ir kūrė jai tokias glosas kaip Bernardo Silvestro komentarai pirmoms šešioms Vergilijaus *Eneidos* knygoms, davusieji pradžią alegorinei šio pagonių šedevro interpretacijai. Paties Jono raštai atskleidžia tiesioginį artumą daugybei klasikinių romėnų autorių.

Prancūzijos dėstytojus dvasininkus, kaip ir jų pirmtakus vienuolius, draskė dvilypis jausmas, ar priimtina studijuoti pagonių autorius. Romėnų klasikai, kad ir būdami neabejotinas stiliaus pavyzdys, geriausiu atveju reiškė fundamentalų egoizmą, o blogiausiu - rašė atvirai gašlius pasakojimus, ir visa tai žeidė krikščioniškąjį jautrumą. Dvejonės kamavo jau Bažnyčios Tėvą Jeronimą, gyvenusį IV a. Jis puikiai išmanė klasikinę literatūrą ir pamiršti nuostabias jos eiles laikė iš esmės neįmanomu dalyku, tačiau sykį susapnavo nebūsiąs įleistas į rojų dėl pagoniško mokslo. Į Jeronimo protestus, kad jis buvęs krikščionis, vyriausiasis teisėjas bauginamai atrėžęs: "Melagi, tu esi ciceronininkas, ne krikščionis." Norėdami apramdyti skrupulus ir pateisinti klasikinę literatūrą, Bažnyčios Tėvai pritaikė žydų, apiplėšusių egiptiečius, įvaizdį iš Šv. Rašto. Kaip žydai išsinešė vertingus apdarus ir dailias brangenybes išeidami iš Egipto, taip krikščionys galėjo išsinešti pagonių literatūros turtus ir panaudoti juos Dievo tarnybai. Pasinaudojant kitu įvaizdžiu, klasikos raštai tapo ponios teologijos tarnaite. Nepaisant tokių pateisinimų, dvilypumo jausmas išliko. Dėstydami klasiką, mokytojai daug dėmesio skyrė įvadinėms pastaboms į veikalus. Pradžios žodis, vadinamas *accessus*, nurodė darbo temą, autoriaus ketinimus, galutinį tikslą ir vietą žinijos sistemoje. Per XII a. tai taip supaprastėjo, kad dėstytojai galėjo atsargiai atsitraukti nuo nepatogaus klasikinio veikalo užtaiso ir susieti jo turinį su krikš-

čioniškosiomis tiesomis. Tokios alegorinės interpretacijos kaip Bernardo Silvestro *Eneidos* komentarai buvo itin vykusi priemonė klasikinius autorius pritaikyti teologijos tarnybai.

Užsilipęs ant Antikos milžinų pečių, laisvųjų menų dėstytojas Viduramžiais nesijautė iš esmės atitrūkęs nuo klasikinės praeities, tačiau šiuolaikiniai istorikai yra įžvelgę XII a. aiškų domėjimosi klasikos raštais sumažėjimą. Nors šio "renesanso" priežastis galima tik nuspėti, atrodo, bus turėjęs įtakos miestų atbudimas. Miesto gyvenimo specializacija reikalavo ypatingo Antikos išmanymo: romėnų teisės reikėjo valdymui ir prekybai, graikų mokslų - medicinai, o Aristotelio logikos - teologijai. Panašiai klasikinė literatūra, miestietiškos civilizacijos kūrinys, naujai įkvėpė Viduramžių miestietį. Nors priežastys dar nėra iki galo atskleistos, Viduramžių miestų pilietinis humanizmas turbūt galėjo būti XII a. "renesanso" priežastis, panašiai kaip XV amžiuje.

XII a. pirmoje pusėje gramatika ir literatūra vyravo laisvuosiuose menuose, o antroje išryškėjo logikos pranašumas *trivium*. Jau ketvirtame amžiaus dešimtmetyje Jonas Solsberietis nerimavo dėl dialektikos viešpatavimo Paryžiuje ir prieštaravo tiems, kurie koncentravo dėmesį į šią disciplina, apleisdami kitus menus. Didžiausias logikos studijų populiarintojas Paryžiuje buvo Abelaras. Būdamas jaunas dėstytojas, jis pirmiausiai pasižymėjo kaip talentingas dialektikas, kurio šlovė iš toli traukė studentus. Aristotelio logikos darbų rinkinys, vadinamas *Organonu*, per visus Antikos laikus buvo visuotinai laikomas autoritetu. Kai amžiaus pradžioje Abelaras Paryžiuje dėstė dialektiką, tik du įvadiniai veikalai, *Kategorijos* ir *Apie teiginį*, tebuvo išversti į lotynų kalbą, bet per antrąjį amžiaus ketvirtį pradėjo cirkuliuoti ir kitos *Organono* dalys. Tai buvo pirmoji *Analitika*,

kur aptariami silogizmai ir įprasti įrodymai, *Sofistinių įrodymų paneigimai*, kur išvardyti įprasti klaidingi įrodymai, *Topika*, aptarianti tikėtinus įrodymus, ir antroji *Analitika*, kur nagrinėjami moksliniai įrodymai. Kad šiuos veikalus, Viduramžių žmogų supažindinančius su svarbiausiais antikinio mąstymo metodais, būtų galima atskirti nuo *Kategorijų* ir *Apie teiginį*, juos imta vadinti "naująja logika". Naujieji atradimai buvo taip gerbiami, kad dialektika pradėjo išstumti bei transformuoti ankstesnį menų dėstytojų susidomėjimą gramatika ir literatūra. Kadangi Donato ir Prisciano veikalai pirmiausia buvo aprašomieji, ir literatūrine vartosena juose pasikliauta kaip galutiniu kriterijumi, naujieji gramatikai mėgino įvesti loginius svarstymus. Amžiaus viduryje Petras Helijas dėmesį nukreipė nuo kalbos faktų prie jų priežasčių. Amžiaus pabaigoje Aleksandras iš *Villedieu* teigė egzistuojant racionalų kalbos pobūdį ir mėgino sukonstruoti gramatiką pagal logikos taisykles. Dialektikos išsikovotą vietą rodo pirmas oficialus Paryžiaus universiteto Menų fakulteto paskaitų tvarkaraštis, pasirodęs 1215 m. Vietoj romėnų literatūros, gramatika apsiribojo tik metodišku Prisciano veikalu, o didžiausią nagrinėtinos literatūros dalį sudarė Aristotelio *Organonas* bei jo antikiniai komentarai. Pirmoji mūsų dėstytojo užduotis buvo mokyti dialektikos.

XIII a. pradžioje poetas Henrikas Andelietis perslinkį nuo gramatikos prie logikos aprašė alegorinėje poemoje, pavadintoje "Septynių menų mūšis". Orleanas čia pasirinktas atstovauti ankstesnei gramatikos tradicijai, o Paryžius, įkūnijantis naująją logiką, meta jam iššūkį:

Paryžius ir Orleanas nebesutinka.
Didis praradimas ir didis liūdesys,

Kad jiedu nesutaria.
Ar žinai šios nesantaikos priežastį?
Mat skiriasi jų požiūris į mokslą,
Nes Logika, kuri visad ginčijasi,
Rašytojukais pravardžiuoja rašytojus,
O Orleano studentus - pradinukais.
Kiekvienas, sako ji, kone geresnis už ketvertą Homerų,
Nes maukia didžiuliais bokalais
Ir taip įgudęs eiliuoti,
Jog apie vienintelį figos lapą
Sukurs tau penkiasdešimt eilėraščių.
Bet šie atsikerta, jog išties taip ir yra,
Ir šaukiasi Dialektikos,
Piktai ir pagiežingai kudakuodami (quiqueliquique).
Mat tuos paryžiečius, Platono tarnus,
Jie nemano esant nė skatiko vertus.
Žinoma, Logika turi studentų,
Užtat Gramatika jų neteko.[4]

Orleaną palaikė antikiniai autoriai Homėras, Vergilijus, Klaudianas, Donatas, Priscianas, vadovaujami Gramatikos. Ovidijus atsivedė ariergardą. Paryžiečiams vadovavo Logika, o šalia jos "civilinė teisė joja prašmatniai ir kanonų teisė joja išdidžiai". Pagrindiniai kovotojai buvo mokslininkai - Platonas ir Aristotelis. Mūšiui prasidėjus, Donatas kirto Platonui eilėmis, o šis jas atrėmė sofizmu. Aristotelis ir Priscianas įsipynė į *mêlée*. Išsklaidžiusi Ovidijaus ariergardą, kuriame buvo ir Bernardas Silvestras, Gramatika pasiekė pirmąją pergalę, bet dienai baigiantis

[4] *The Battle of the Seven Arts* / Transl. by Louis John Paetow// Memoirs of the University of California. - 1914. - IV (1). - P. 37-39.

laimėjo Logikos nenugalimosios pajėgos. Išsisklaidžius mūšio dulkėms,

Gramatika pasitraukė
Egiptan, kur buvo gimusi.
O Logika dabar madinga,
Kiekvienas berniukas klauso jos kursą,
Kol dar nesulaukė penkiolikos metų;
Logika dabar skirta vaikams![5]

Orleanas ir gramatikos tradicija buvo įveikti. Paryžius ir Logika laimėjo!

XII a. pirmoje pusėje nedaugelis magistrų studijavo *quadrivium,* kreipusį jų dėmesį į gamtos filosofijos klausimus. Nepranokstamas to meto visatos kilmės ir prigimties autoritetas buvo Platonas, kurio *Timajo* dalis išliko kaip nepilnas lotyniškas vertimas, o dalis - kitose lotyniškose santraukose. Vilhelmas iš *Conches* kūrė *Timajui* glosas ir drauge su Bernardu Silvestru bei Teodoriku Šartriečiu stengėsi suderinti biblinį pasaulio sukūrimą su Platono kosmologija. Platonas mokė, jog visata yra tvarkinga ir harmoninga, kad ji sukurta pagal aukščiausiąjį pavyzdį, kad ji gyvuoja savarankiškai pagal įgimtus principus, tad jo teorija padrąsino XII a. mokslininkus žvelgti į gamtą, kaip į tinkamą tyrinėti dalyką.

Romėnų mokslininkų dėmesį patraukus Platono požiūriui į gamtą, Aristotelio gamtos koncepcija liko neprieinama Vakarų Europai. Kadangi iki 1150 m. į lotynų kalbą buvo išversti tik jo logikos veikalai, įtakingi gamtos mokslo, metafizikos ir etikos veikalai nebuvo pasiekiami Vakarų mokslininkams. Ši kliūtis

[5] *Ibid.* - P. 59.

nesutrukdė susidaryti pilną Aristotelio veikalų vaizdą Artimųjų Rytų, Afrikos bei Ispanijos musulmonams, atradusiems didžiumą jo darbų ankstyvaisiais Viduramžiais, vertusiems juos į arabų kalbą ir atidžiai studijavusiems. Susilietę su islamo kraštais per kryžiaus žygius ir prekybą, vakariečiai pamažu ėmė pažinti kitus šio graikų filosofo aspektus. Ispanijoje ir Sicilijoje, kur susiliete krikščionybė ir islamas, iš arabų kalbos buvo išversti likusieji veikalai. 1160-1200 m. Vakarų mokslininkai susipažino su visu Aristotelio veikalų rinkiniu, apytiksliai išverstu į lotynų kalbą. Šiame amžiuje dauguma pirmųjų vertimų tiesiai palyginti su graikišku tekstu ir patikrintas jų tikslumas. Naujuosius tekstus lydėjo Aristotelį tyrinėjusių ir jo mintis aiškinusių musulmonų filosofų komentarai. Svarbiausiasis jų buvo Ibn Rušdas (m. 1198), lotynizuotai - Averojus, dirbęs musulmoniškoje Ispanijoje. Averojus be galo gerbė Aristotelį, tad mėgino atkurti pirminį jo mąstymo sistemos grynumą, be Platono įtakos. Nors šios pastangos nebuvo visai vaisingos, Averojaus komentarai, išversti į lotynų kalbą, daugelio laikomi autentiškiausia graikų filosofo interpretacija.

XIII a. pradžioje visi Aristotelio kaip ypatingo enciklopedinio mąstytojo raštai tapo prieinami lotyniškai skaitančiam mokslininkui. Daugybė Aristotelio veikalų aprėpė visą graikų mokslo ir filosofijos spektrą: fiziką, botaniką, zoologiją, astronomiją, logiką, metafiziką, epistemologiją, etiką ir politiką (čia išvardytos tik iškiliausios sritys). Kiekvieną šių dalykų Aristotelis, kaip jam būdinga, sistemingai tyrinėjo, tiksliai apibrėžė ir tvarkingai suklasifikavo. Aristotelis buvo *par excellence* klasifikatorius ir sistemintojas. Ypač jis išryškino ir pabrėžė antikinės Graikijos filosofijos polinkį į natūralizmą ir racionalizmą. Aristotelis manė, jog pasaulis yra beribis natūralus organizmas, nepriklausomai

veikiantis pagal savo principus. Laisvai mąstydamas, žmogus savo protu pajėgus įsiskverbti į visatą ir perprasti pagrindines jos funkcijas. Averojaus ir entuziastingiausių jo gerbėjų nuomone, Aristotelio filosofija atspindėjo visas laisvo mąstymo, ieškančio natūralių priežasčių, galimybes. Atsiskleidusio visu mastu Aristotelio autentiška pagoniškos Graikijos intelekto jėga susidūrė su lotyniškuoju krikčioniškuoju pasauliu ir sukėlė krizę.

Naujo ir viso Aristotelio pasirodymas sutapo su Viduramžių universitetų formavimosi laikotarpiu. Universiteto dėstytojų reakcija į graikų filosofą tapo lemiamu tašku. Aristotelio *Etika* buvo greit įtraukta į Paryžiaus Menų fakulteto studijų tvarkaraštį, bet metafizika ir gamtos veikalai susilaukė griežto pasipriešinimo. 1210 m. Bažnyčios Susirinkimas uždraudė Paryžiuje viešai ar privačiai skaityti Aristotelio gamtos filosofiją bei jos komentarus, grasindamas ekskomunika. Po penkerių metų draudimą atnaujinus, apribojimai palikti tik viešam skaitymui ir dėstymui. Kitaip tariant, gamtos ir metafizikos veikalai nebuvo tinkama medžiaga paskaitoms, nors privatus jų skaitymas nebuvo varžomas. Be abejo, įtakingi Paryžiaus teologai jautė, kad natūralistinių ir racionalistinių Aristotelio mąstymo bruožų neįmanoma sutaikyti su antgamtišku krikščionių tikėjimo pobūdžiu. Šv. Sostas, iš pradžių paskelbęs nuosprendį Aristoteliui, 1231 m. leido mokslininkų taryboms ištaisyti tuos abejotinus veikalus. Iki amžiaus vidurio draudimai tapo nebeveiksmingi, ir pasmerktieji veikalai buvo atvirai įtraukti į menų tvarkaraštį. Kad Šv. Sostas ir universiteto valdžia, panaikintų sprendimą ir galutinai priimtų visus Aristotelio raštus, pasidarbavo daugelis Paryžiaus magistrų, tarp kurių, kaip matysime, svarbiausią vaidmenį suvaidino kai kurie mokslininkai dominikonai. Kadangi Aristotelis buvo laikomas naujojo mokslo santrauka,

daugelis baiminosi, jog ignoravimas ir priešiškumas gali nuvesti į obskurantizmą. Kiti sveikino Aristotelį kaip jaudinamai įkvėpusį menų tvarkaraščio pagyvėjimą. Jo veikalus įtraukus tarp pagrindinių tekstų, menų dėstytojai entuziastingai pradėjo jį nušviesti savo paskaitose. XIII a. Aristotelis tapo didžiuoju menų fakulteto autoritetu.

Iš šimtų Paryžiaus universitete dirbusių dėstytojų galime apsistoti ties Sigeru Brabantiečiu (m. apie 1284), kuris XIII a. antroje pusėje buvo Menų fakulteto veikėjas ir vadovas. Neramus jo gyvenimas ir tragiška baigtis nebuvo tipiški, tačiau galime išskirti jo karjeros aspektus, turėjusius įtakos Menų fakultetui. Kilęs iš gausiai gyvenamų žemumų, kaip rodo jo vardas, Sigeras XIII a. šeštame dešimtmetyje atvyko į Paryžių, apsirūpinęs Lježo beneficija. Maždaug po šešerių metų gavo magistro laipsnį, ir pirmąsyk istoriniai dokumentai pamini jį įsitraukus į triukšmingas Menų fakulteto riaušes (tai būdinga Sigero karjerai). Sigeras skaitė paskaitas kairiajame krante netoli Senos Šiaudų gatvėje (*Rue de Fouarre*), taip pavadintoje dėl to, kad studentai sėdėdavo ant grindų, nuklotų šiaudais. Jo dėstymas susilaukė kolegų susižavėjimo ir daugybės sekėjų studentų entuziazmo. Beveik visus jo raštus sudaro paskaitų apie svarbiausius menų studijų tekstus *reportationes* bei disputai. Sigeras Brabantietis buvo vienas tų Paryžiaus dėstytojų, kuriems naujasis Aristotelis ir jo aiškintojas arabas Averojus tapo jaudinančiu įkvėpimo šaltiniu. Kadangi Aristotelis išreiškė visas žmogaus proto intelektines galimybes, Sigeras buvo taip atsidavęs graikų filosofui, kad geidė sekti jo filosofinėmis doktrinomis, priešingoms krikščioniškajam mokslui. Kaip matysime, Sigero pozicija, vadinama lotyniškuoju averoizmu, buvo svarbi dėl tinkamumo spręsti tikėjimo ir proto problemą. Tvirtas jo nuoseklu-

mas sukėlė kontroversijų audrą Paryžiuje, kurios pagrindine auka tapo jis pats. Jo akademinę karjerą Paryžiaus vyskupas oficialiai uždraudė 1277 m., o vėliau jį nužudė pamišęs sekretorius, tačiau kitame amžiuje iš užmaršties prikėlė Dantė, išvydęs jį Rojuje šalia Tomo Akviniečio, didžiųjų krikščionių mąstytojų būryje:

Sigjè, tikiuos, jums gyvas atminty:
Ne sykį skardino Šiaudų gatvelę
Jo teiginiai, tūžmingai sutikti.
(*Paradiso* X)*

Medicina

Nuo Antikos laikų daugumas žmonių, kurių profesija buvo gydyti sergančiuosius, neturėjo oficialaus bei teorinio medicinos pasirengimo ir tiesiog buvo medicinos amatininkai, įgudę besimokydami pas kitus gydytojus. Tik palyginti nedaugelis gaudavo išsilavinimą, leidžiantį laikyti juos medicinos daktarais. Kai kas šalia pagrindinės specialybės studijuodavo ir mediciną kaip laisvųjų menų dalį. Iš esmės šis Antikos palikimas Viduramžiais išliko, tačiau atsirado ir naujų elementų. Ankstyvaisiais Viduramžiais tiek medicinos praktika, tiek jos dėstymas vis labiau tapo vienuolių monopolija. Kadangi vienuolynams priklausė dauguma ligoninių ir mokyklų, jie dominavo medicinos praktikoje. Tačiau XIII a. nebeišlaikę savo rankose švietimo vienuoliai neteko ir medicinos.

Iki XIII a. garsieji medicinos mokymo centrai buvo du -

* Dantė Aligjeris. *Rojus* / Vertė Aleksys Churginas. - V., 1971. - P. 77.

Salernas (*Salerno*) į pietus nuo Neapolio ir Monpeljė (*Montpellier*) į pietus nuo Marselio. Kai kurie istorikai įžiūri šių miestų vietos svarbą: jie - šalia Viduržemio jūros, ir gydantis klimatas turėjo įtakos Salerno kurortui, o musulmonų kaimynystė veikė medicinos teoriją Monpeljė. Salernas buvo senesnis, nuo IX a. žinomas medicinos centras, tačiau labiausiai išgarsėjo gydytojais praktikais. Neturime įrodymų, kad iki XII a. čia mokyta medicinos, o universiteto organizacija atsirado XIII a. viduryje. Kita vertus, Monpeljė gali būti laikomas pirmu medicinos universitetu Europoje, nes jo organizaciją galime dokumentuoti nuo 1220 m. Veikiami arabų raštų, Monpeljė profesoriai pasirinko labiau teorinį požiūrį į mediciną. Kiti universitetai turėjo žemesnio lygio medicinos fakultetus. Pavyzdžiui, Bolonija specializavosi chirurgijoje ir anatomijoje, o iki amžiaus pabaigos mažas Paryžiaus Medicinos fakultetas susilaukė tokio pat padrąsinimo iš atsinaujinusių Aristotelio studijų. Kaip ir Antikos laikais, dauguma medikų praktikų nesinaudojo mokslo vaisiais.

Medicininis lavinimas XIII a. aiškiai sekė scholastiniu metodu, išpuoselėtu universitetuose. Paprastai autoritetai buvo graikų gydytojai Hipokratas ir Galenas, prie jų dar pridėtas persas Ibn Sina, lotyniškai žinomas kaip Avicena, įžymus ir kaip Aristotelio komentatorius. Esama tam tikros pažangos mokant medicinos įrodymų, nes XII a. kai kurie medicinos daktarai ėmė vadintis *physicus*, norėdami skirtis nuo daugumos praktikuojančių medikų. Šis terminas kilęs iš graikų kalbos ir susijęs su fizikos ar gamtos mokslo terminu. Priimdamas *physicus* vardą, medicinos daktaras parodydavo mokslo reikšmę savo pasirengimui. XIII a. medicinos ir mokslo ryšį dar labiau sustiprino Aristotelio indėlis. Pavyzdžiui, vienas įžymiųjų Salerno profesorių Ursas Kalabrietis (m. 1225) savo komentaruose naudojosi

Aristotelio mokslo veikalais. Nepaisant šios pažangos, medicinos mokslas savo pasiekimais neprilygo kitoms disciplinoms, o Viduramžių medicinos pasiekimai niekada nepralenkė musulmonų medicinos.

Teisė

XIII a. Romėnų ir Kanonų teisės fakultetais puikavosi daugelis universitetų, bet neabejotina teisės mokslo lyderė buvo Bolonija. Pavyzdžiui, Paryžiuje kanonų teisės profesoriams labai stigo kolegų romėnų teisės specialistų, Šv. Sosto išvarytų iš miesto amžiaus pradžioje. Be to, romėnų teisė dėstyta Monpeljė ir ypač Orleane, kuris amžiaus pabaigoje buvo vienintelis realus Bolonijos varžovas. Bolonijos teisės mokslo tradicijos siekia XI a. pabaigą. Nors ir apsuptos legendinių tolimos praeities rūkų, romėnų ir kanonų teisės ištakos susijusios su dviemis asmenybėmis. Buvęs menų dėstytojas ir teisėjas Irnerijus (m. 1130?) dėstė romėnų teisę šalia Šv. Stepono (*San Stefano*) bažnyčios ir sukūrė keletą antraeilių veikalų bei daugybę teisinių glosų. Kiek vėliau kitame miesto gale vienuolis kamaldulis Gracijonas (m. prieš 1159?), dėstęs teisę prie Šv. Felikso ir Naboro (*San Felice e Nabore*) bažnyčios, sudarė svarbų bažnytinės teisės rinkinį, žinomą kaip *Decretum*. Abu vyrai išjudino šių taurių disciplinų studentus, gerbusius jų atminimą ir perdavusius kitoms kartoms jų mokslą. Pavyzdžiui, keturi garsiausi Irnerijaus mokiniai - Bulgaras, Marcijonas, Hugonas ir Jokūbas - buvo vadinami "Keturiais Daktarais". Trečioje kartoje Bulgarą sekė Jonas Basietis, o Marcijoną - Placentinas. Tarp tiesioginių Gracijono studentų tikriausiai buvo Rolandas *Bandinelli*, tačiau žymiausi XII a. antros pusės

kanonų teisės specialistai buvo Rufinas ir *Huguccio*. Romėnų teisės žinovų dauguma suplaukdavo iš Italijos, tai buvo teisininkai, kurių vietą dažnai paveldėdavo sūnūs. Kita vertus, dažnokai teisės specialistai būdavo dvasininkai, atvykę į Boloniją iš visų Europos kraštų. Kaip rodo vardai - Alanas Anglas, Jonas Vokietis, Laurynas Ispanas, - anglai, vokiečiai, ispanai, velsiečiai, vengrai ir italai dirbo lyg tarptautinė komanda, kurdama universalią bažnytinę jurisprudenciją. Kanonų teisės studentai vėliau tapdavo magistrais ir dažnai būdavo apdovanojami prelatūra, o kartais iškildavo iki popiežiaus sosto. Pavyzdžiui, Rufinas ir *Huguccio* gavo garbingas Asyžiaus ir Pizos vyskupo vietas, o Rolandas *Bandinelli* buvo išrinktas popiežiumi ir tapo Aleksandru III. Bažnyčios žmonės mokėjo naudotis teisiškai pasirengusių administratorių pasiekimais. Iš pradžių romėnų ir kanonų teisė buvo dėstoma atskirai, tačiau greit paaiškėjo abipusių mainų nauda. Galiausiai studentai mokydavosi abiejų disciplinų kursų, ir Jonas Faencietis buvo vienas pirmųjų, gavęs "abiejų teisių daktaro" vardą.

Pirmas teisės mokslo formavimosi keblumas buvo autoritetingų teisės tekstų surinkimas, o romėnų teisėje ši problema jau seniai buvo išspręsta. Imperatorius Justinianas VI a. Konstantinopolyje užsakė visos romėnų teisės kompiliaciją, tilpusią į keturias mažesnes knygas: *Institucijos* (teisės pagrindų vadovėlis), *Digestai* (didžiųjų klasikos juristų teisės aiškinimų rinkinys), *Kodeksas* (įstatymų leidyba) ir *Novelos* (nauji įstatymai). Visas šis rinkinys buvo žinomas kaip *Corpus iuris civilis* ir ilgus amžius įkūnijo romėnų teisės genialumą. Tačiau dėl Romos imperijos žlugimo ir subarbarėjimo ankstyvaisiais Viduramžiais romėnų teisės mokslo praktika ir dėstymas Vakarų Europoje smarkiai sunyko. Apskritai Justiniano kompiliacija nebebuvo

naudojamasi, o *Digestai*, apimantys barbarų laikams pernelyg sunkią jurisprudenciją, retai ir perrašinėjami. Iš naujo atradęs *Digestus* ir vėl prikėlęs *Corpus iuris civilis*, Irnerijus XI a. pabaigoje vaizdžiai atskleidė romėnų teisę. Nuo to laiko pagrindinis romėnų teisės autoritetas buvo visiškai prieinamas studentams ir dėstytojams.

Kita vertus, rasti parankų tekstą kanonų teisės žinovams sekėsi ne taip gerai, kaip romėnų teisės. Bažnyčios Susirinkimų nutarimai, popiežių dekretalijos, Bažnyčios Tėvų pažiūros ir pasauliečių kunigaikščių įstatymai buvo išblaškyti po gausius rinkinius, sudarytus IV-XI a. Ankstyvosios kompiliacijos, netvarkingos ir dažnai netobulos formos, išlaikė ir perdavė šią kanonų jurisprudencijos medžiagą, bet niekas ligi tol nebuvo mėginęs jos sudėti į vieną vietą. Tad kai Gracijonas sudarė išsamiausią įstatymų rinkinį, jo darbo poveikis bažnytinei jurisprudencijai prilygo Justinianui. Jo *Decretum* (apie 1140), kaip paprastai vadinta, vėlesniems Kanonų teisės specialistams buvo autoritetingas tekstas tiek teismuose, tiek ir studijuojant. Tačiau bažnytinės teisės turinys toli gražu nebuvo toks statiškas kaip romėnų teisės. Būdama veikianti institucija, Viduramžių Bažnyčia tebekūrė teisę Susirinkimais ir popiežių dekretalijomis. XII ir XIII a. tokie popiežiai kaip Aleksandras III ir Inocentas III ypač aktyviai kūrė naujus įstatymus. Kaip Bažnyčios vyriausiasis teisėjas, atsakingas už teisės praktiką, popiežius tardavosi su savo teisės ekspertais ir formuluodavo nutarimus, vadinamus dekretalijomis ir tapusius bažnytinės teisės precedentais. XII a. pabaigoje ir XIII a. pradžioje iš šios medžiagos buvo sudaryti nauji rinkiniai. Iki 1234 m. viskas buvo galutinai surinkta kompiliacijoje, autorizuotoje popiežiaus Grigaliaus IX ir žinomoje kaip *Decretales;* ją papildė popiežius Bonifacas VIII. *Decretales* pri-

dėjus prie *Decretum*, susiformavo autoritetingi kanonų teisės tekstai.

Nustačius autoritetus, kitas žingsnis buvo perprasti juos ir sudėlioti į nuoseklią teisinę sistemą. Akademinėje sferoje šią funkciją atliko tekstų nagrinėjimas paskaitose, kurios būdavo perrašomos glosų pavidalu. Romėnų teisės specialistai dažnai būdavo vadinami glosatoriais, kadangi buvo sukūrę begalę Justiniano komentarų. Imerijaus glosos pradžioje buvo glausti, trumpi teksto paaiškinimai, primenantys ankstyvąsias gramatikos glosas, įprastas jam kaip menų magistrui. Ilgainiui romėnų teisės komentarų vis daugėjo, jie darėsi vis sudėtingesni. Tokie kanonų teisės specialistai kaip Rufinas ir *Huguccio*, skaitę paskaitas apie Gracijono *Decretum*, kūrė panašius komentarus. Iš esmės šios glosos buvo sudarytos kaip teksto aparatas, kurio autorius dažniausiai remdavosi savo pirmtakų ir kolegų indėliu. Iš tiesų šie teisės komentarai buvo kolektyvios veiklos vaisius. Kai kurie šių aparatų plačiai taikyti mokyklose. Šie oficialūs komentarai, vadinami *Glossae ordinariae*, buvo skirti profesoriui skaityti per pagrindines paskaitas išsyk po teksto. Pavyzdžiui, XIII a. antrame ketvirtyje romėnų teisės žinovas Akursijus (m. 1263) surinko daugiau kaip 96 000 ankstesnių glosatorių pastabų. Jo didžiulis veikalas visam Justiniano *Corpus* per visus Viduramžius buvo pripažintas *Glossa ordinaria*. Panašiai Jonas Vokietis ir vėliau Baltramiejus Brešietis sukūrė *Glossa ordinaria* Gracijonui, tokį pat vardą pelnė ir Bernardo Parmiečio aparatas Grigaliaus IX *Decretales*.

Autoritetingų tekstų ir jų glosų sudarymas glaudžiai siejosi su paskaitų skaitymu, tačiau ši procedūra galėjo tik paskatinti, bet ne ištobulinti jurisprudencijos mokslą. Jau surinktus teisės tekstus reikėjo sudėlioti į sistemingą ir tvarkingą sąvadą.

Lygindami įvairiais laikais ir aplinkybėmis atsiradusius ir dabar vienas šalia kito sudėtus įstatymus mokslininkai pastebėjo neatitikimus ir netgi aiškias prieštaras. Klausimus, kylančius iš vienas kitam prieštaraujančių tekstų, išspręsdavo metodas, užbaigiantis ir suderinantis nesutarimus, vadinamas "kvestionavimu". Tam tikra prasme kvestionavimo užduotį jau atlikdavo romėnų teisės glosatoriai. Justiniano kompiliuotojai ne tik sistemiškai sudėliodavo įstatymus, bet ir stengdavosi pašalinti prieštaras interpoliacijomis, teksto pataisomis ir intarpais.

Jaunesniam kanonų teisės mokslui kvestionavimo reikalavimai jau nebebuvo svarbūs. XI a. pabaigoje keletas ankstyvųjų kanonų teisės specialistų, suvokę poreikį kvestionuoti ir suderinti prieštaravimus bažnytinėje teisėje, pasiūlė principus, kuriuos priėmė ir teologai. Gracijono *Decretum* galiausiai tobulino tiek kanonų teisės žinovai, tiek teologai. Gracijonas rengė medžiagą, sistemindamas pagal dalyko esmę, neatsižvelgdamas į prieštaringas vietas. Kitaip negu senovės Romos juristai, jis nesistengė interpoliacijomis suvienodinti teisės tekstų. Svarbiausias jo metodas buvo spręsti prieštaravimus remiantis dialektikos ir logikos taisyklėmis. Jis tyrinėjo tekstų autentiškumą, įstatymų kontekstą, trukdančias laiko aplinkybes, vietą ar asmenį, kuriuo galima būtų paaiškinti nesuderinamumą. Jis atskyrė bendrąsias priemones ir atskirus atvejus, išimtis, griežtas ir tobulintinas taisykles. Ypač svarbu, kad jis atidžiai tyrinėjo skirtingas žodžių reikšmes. Pažymėjęs už ir prieš kiekvienu atskiru klausimu, jis sukūrė sprendinį, kurį vadino "Gracijono teiginiu". Svarbu, kad tikrasis šios didžiulės santraukos pavadinimas - "Nesuderinamų kanonų suderinimas".

Gracijono *Decretum* apėmė gausybę įvairiausių Bažnyčios gyvenimo reikalų, tačiau vienas svarstomas klausimas, rūpintis

scholastinei kultūrai, gali padėti iliustruoti jo metodą: ar kunigai turi būti susipažinę su profanine literatūra, ar ne (pirma dalis, XXXVII skirsnis[6]). Argumentuodamas neigiamą atsakymą, jis parinko senovinį kanoną iš Kartaginos Susirinkimo, skelbiantį, jog vyskupas neturi skaityti stabmeldžių knygų, ir keturias ištraukas iš Bažnyčios tėvo Jeronimo, ypač daug dėmesio skyrusio dialektikos pavojams krikščioniui. Pastarasis tekstas buvo užuomina į garsųjį Jeronimo sapną, kuriame jis buvo griežtai įspėtas esąs ciceronininkas. "Iš visų šių pavyzdžių turėtų atrodyti, - užbaigia Gracijonas, - kad profaninės literatūros pažinimas dvasininkui nesiektinas. Kita vertus, - tęsė jis, - mes esame skaitę, jog Mozė ir Danielius buvo perpratę visą egiptiečių ir chaldėjų išmintį. Taip pat esame skaitę, jog Dievas įsakė Izraelio sūnums iš egiptiečių pagrobti jų auksą ir sidabrą; moralinė interpretacija moko, jog poetų raštuose turime įžvelgti išminties auksą ir iškalbos sidabrą, nes turime jais pasinaudoti naudingam mokymuisi." Ryšium su gerai žinomu "egiptiečių apiplėšimo" argumentu, Gracijonas nurodo penkias ištraukas iš Bažnyčios Tėvų veikalų, įskaitant Jeronimą, ir dvi - iš popiežių, pabrėžiančias pagonių pažinimo naudą Biblijai suprasti. Tarp jų buvo popiežius Klemensas, teigęs: "Kiekvienam, išmokusiam iš dieviškojo Rašto gerą ir tvirtą tiesos taisyklę, nebus keista ir iš bendrosios kultūros bei laisvųjų menų studijų, prie kurių galbūt žmogus buvo prisilietęs jaunystėje, taip pat atsinešti ką nors, kas palaikytų tiesos mokymą". Vienoje vietoje Gracijonas įterpė savo komentarą: "Tad kodėl šie dalykai draudžiami skaityti, jei jie, kaip pagrįstai nurodoma, yra skaitytini? Kai kas skaito profaninę

---

[6] Vertimą į anglų k. žr. Norton A. O. *Readings in the History of Education: Medieval Universities.* - Cambridge, Mass., 1909. - P. 60-75.

literatūrą savo malonumui..., kiti studijuoja ją, norėdami papildyti žinias... kurias galėtų paversti pasitarnavimu, su pasišventimu ir atsidavimu mokydamiesi dalykų, kurių ten ras. Šie verti pagyrimo, kad savo išsimokslinimą papildo profanine literatūra". Svarstymo pabaigoje Gracijonas sustiprina šią poziciją, apibendrindamas: "Jau iš cituotų autoritetų akivaizdu, kad [profaninės literatūros] neišmanymas turi būti nepatrauklus kunigams". Dialektiškai suderindamas prieštaringus tekstus, Gracijonas išteisino laisvuosius menus, faktiškai suteikusius metodiką šiems sprendimams pasiekti.

Kvestionavimo metodą teisės moksle taikė romėnų teisės specialistai literatūroje, vadinamoje *Summa*. Tai buvo ne tik glosa, sukurta pagal teminį Justiniano *Kodekso* teminį planą, bet sistemiškas ir išsamus veikalas, loginių tikėjimo reikalavimų paisantis labiau negu pažodinio teksto. Šiose *summae* galime rasti išsamią ir pagrįstą diskusiją svarbiausiomis teisės temomis. Tokie kanonų teisės specialistai kaip *Huguccio* taip pat taikė *summa* metodiką, kurdami *Decretum* ir *Decretales* komentarus, kuriuos retsykiais derino su pažodine traktuote. *Summae*, suformuotos taikant teisės dialektiką, buvo išmintinga jurisprudencijos sintezė.

Kvestionavimas buvo vieno teksto kova su kitu dialektiniuose autoritetų debatuose, reikalinguose tiesai rasti. Debatų elementai taip pat buvo teisės praktikos, kur visi sprendimai prieinami priešpriešinant besiginčijančių šalių argumentus, pagrindas. Tad nenuostabu, kad Bolonijos romėnų teisės specialistai pirmi išplėtojo disputo procedūrą. XII a. pradžioje Irnerijaus svarbiausi mokiniai Bulgaras ir Marcijonas teisės doktrinoje suformavo besivaržančias šalis. Diskutuodami teisės klausimais, jie sukūrė "Magistrų nesutarimus", kur buvo užrašytos jų kon-

fliktiškos diskusijos. Negana to, jų studentai dalyvaudavo pramanytuose teismo disputuose ir būdavo teisiami savo dėstytojų. Tokio tariamo teismo aprašymas, padarytas Bulgaro klasėje oficialiai paskirto reporterio, yra anksčiausias mums žinomas *questiones disputatae*. Iš vaidingos teisės mokslo prigimties kilęs disputas iš Bolonijos romėnų perėjo į kanonų teisės specialistų bei teologų rankas. Viduramžiais teisės, kaip ir kitų disciplinų, studijos prasidėdavo autoritetingų tekstų skaitymu, iš kurių kylančius klausimus išspręsti padėdavo disputai.

Iki XII a. vidurio Bolonijos teisininkai jau turėjo svarbiausias priemones, tad XIII a. nebeatnešė tolesnių naujovių, veikiau buvo tobulinamos egzistuojančios metodikos. Žvilgsnis į du žymiausius teisės magistrus leis mums susidaryti to meto atmosferos vaizdą. Nė vienas šių pavyzdžių nelaikytinas tipišku - iš tikrųjų jie mums žinomi dėl neįprastų pasiekimų, - tačiau jų karjeroje galima įžvelgti profesijos savitumus. Bolonijoje XIII a. viduryje tarp romėnų teisės specialistų labiausiai garsėjo Akursijus (m. 1263). Gimęs Florencijoje, studijavo Bolonijoje ir savo akademinę genealogiją per Joną Basietį bei Bulgarą galėjo sieti su Irnerijumi. Vaisinga Bolonijos profesoriaus karjera jis džiaugėsi apie keturiasdešimt metų, o svarbiausias veikalas, kaip matėme, buvo *Glossa ordinaria*. Iki Akursijaus daugumos glosatorių dėmesys apsiribojo *Kodeksu*, o jo reikšmingas įnašas - platūs komentarai visam Justiniano *Corpus iuris civilis*. Originali buvo palyginti nedidelė šio veikalo dalis, bet didžiajam romėnų teisės turtui jis suteikė itin patogią formą. Dėl šio aparato Akursijus tarp romėnų teisės specialistų vėliau buvo žinomas kaip "glosatorių dievaitis", bet jo sėkmę liudija ir kiti akivaizdūs ženklai. Jis užaugino keletą sūnų, sekusių tėvo pėdomis ir pasirinkusių teisininko profesiją. Garsiausias buvo Pranciškus

(*Francesco*), taip pat įžymus Bolonijos dėstytojas, bet vėliau jo reputacija tapo suteršta, Dantei pavaizdavus jį Pragare tarp homoseksualistų (*Inferno XV*). Kaip įžymus Bolonijos pilietis, jo tėvas Akursijus aktyvai dalyvavo bendruomenės valdyme, o sūnus Pranciškus tarnavo Anglijos karaliui Edvardui I. Negana to, teisės dėstymas ir politinė tarnyba atnešė materialinį atlygį, kurį liudijo puikūs Akursijaus namai centrinėje miesto aikštėje ir grakšti užmiesčio vila. Bolonijoje romėnų teisės profesoriaus socialinės padėties ir turto niekas taip nesimbolizavo, kaip didinga kapavietė, kurioje ilsisi ir Pranciškaus palaikai, ligi šių dienų išlikusi priešais Šv. Pranciškaus (*San Francesco*) bažnyčią (I pav.) Šios, taip pat Šv. Dominyko (*San Domenico*) bažnyčios viduje ir išorėje pilna to meto glosatorių kapų. Išties šių teisininkų vieta XIII a. buvo tokia aukšta, kad magistro laipsnį jie iškeitė į "teisių lordo" titulą.

Henrikas Suzietis (m. 1271), vėliau žinomas kaip *Hostiensis,* buvo figūra, į kurią lygiavosi XIII a. kanonų teisės specialistai. Gimęs netoli Turino, Bolonijoje Henrikas gilinosi tiek į romėnų, tiek į kanonų teisę ir gavo abiejų teisių daktaro laipsnį. Atrodo, jis trumpą laiką dirbo Bolonijoje, tačiau didžioji jo mokslinės karjeros dalis susijusi su Paryžiumi, kur jis dėstė kanonų teisę. Net gyvendamas Paryžiuje, širdyje jis liko Bolonijos pilietis, nes jo paskutinė valia buvo dovanoti savo knygas mokyklai, kurioje mokėsi. Remdamasis Grigaliaus IX *Decretales,* Henrikas Suzietis parašė du svarbius veikalus: daugiatomį komentarą *Lectura,* apibendrinantį jo paskaitas Paryžiuje, ir reikšmingiausią veikalą - monumentalią *Summa.* Nors ir sekdama *Decretales* organizacija, pastaroji knyga pranoko *Lectura* glosas, ir kanonų teisė joje svarstoma išsamiu ir logišku romėnų teisės tradicijos stiliumi. Negana to, į kanonų teisę, kur tik derėjo, Henrikas

įvedė papildymų iš romėnų teisės, tad jo *Summa* tapo lygiai svarbi abiejų teisių plėtojimuisi. Būdamas suma tikriausia šio žodžio prasme, jo veikalas buvo romėnų bei bažnytinės jurisprudencijos sintezė, kaip matysime, verta to meto teologijos *summae*. Vėlesniais amžiais jo knyga tapo žinoma kaip *Aukso suma* ir patvirtino Henriko kaip didžio kanonų teisės specialisto šlovę. Pasižymėjimas teisės moksle taip pat teikė politinės tarnybos ir atlygio galimybes. Atlikęs Šv. Sosto ir Anglijos karaliaus Henriko III pavedimus, Henrikas tapo Sisterono vyskupu, vėliau pakeltas Embruno arkivyskupu, o galiausiai gavo Ostijos vyskupiją ir kardinolo titulą (iš čia jo vėlesnis vardas *Hostiensis*). Kaip Akursijus dėstydamas teisės mokslą pelnė turtus ir socialinę šlovę, taip Henrikas Suzietis susilaukė Bažnyčios pripažinimo. Viduramžiais, kaip ir dabar, teisininkai dažnai kaltinti tuščiagarbiškumu bei gobšumu, ir pavienis iškilus žmogus galėjo susilaukti kritikos, insinuojančios šias ydas. Poeto Dantės (*Paradiso XII*) užuominoje apie didįjį kanonų teisės žinovą *Hostiensis* girdėti šio prasimanymo aidas.

5. Teologija: fakultetų karalienė

Į akademinę nesantaiką, pavaizduotą Henriko Andeliečio poemoje "Septynių menų mūšis", buvo įsivėlę romėnų ir kanonų teisės specialistai, medicinos daktarai, taip pat menų magistrai, bet

> Madame la Haute Science [*Ponia Teologija*],
> *Nė kiek nesirūpindama dėl jų disputų,*
> *Paliko menus kariauti tarpusavy.*
> *Man rodos, ji nuvyko Paryžiun*
> *Gerti vyno iš savo rūsių.*[1]

Poeto pastebėto abejingumo priežastis - teologų požiūris į savo profesiją kaip aukštesnę. Remdamiesi ankstyvaisiais Bažnyčios Tėvais, laisvuosius menus jie laikė tarnaite arba parengiamosiomis savo dalyko disciplinomis. Teisė ir medicinos mokslas buvo niekinti kaip pelningos studijos. Teologai vieninteliai rūpinosi pasiekti aukščiausią žmogui įmanomą išmintį - Dievo pažinimą, apėmusį visą kitą mokslą ir teikusį jam perspektyvą. Viduramžiais teologija buvo fakultetų karalienė. Teisininkai galėjo prieštarauti dėl tokio pirmenybės teikimo, tačiau dauguma kitų tikriausiai buvo sutikę, jog teologai labiausiai gerbtini. Teo-

---

[1] *Battle of the Seven Arts* / Transl. by Lories John Paetow // Memoirs of the University of California. - 1914. - IV (1). - P. 43.

logija buvo nesavanaudiška, ji ne taip tiesiogiai vedė į turtus ir įtakingumą kaip medicina ar teisė. Pažinimo siekimą laikydama sau pravarčiu dalyku, ji traukė geriausius to meto protus. Nėra abejonių, jog Viduramžių dvasia reiškėsi teologijoje.

XII a. pradžioje patenkinęs smalsumą dialektika ir filosofija, Abelaras atsigręžė į teologiją kaip naują užkariavimo sritį. Laonas, miestas į šiaurės rytus nuo Paryžiaus, buvo visuotinai pripažintas svarbiausiu šventojo mokslo centru. Abelaras leidosi ten, lankė įžymaus teologo Anzelmo Laoniečio paskaitas ir grįžo į Paryžių, garsiai tvirtindamas, jog Anzelmo šlovė labai perdėta. "Užpūtęs mokslo žibintą, - skelbė Abelaras, - jis tik pripildė kambarį dūmų." Stengdamasis nurungti Laoną, Abelaras ėmė dėstyti teologiją Paryžiuje. Iš dalies dėl sugebėjimo jaudinti auditoriją, bet labiausiai dėl pasiekimų, kuriuos jau esame aptarę, Paryžius, kaip teologijos centras, XII a. viduryje pranoko Laoną. Nuo tada Teologijos fakultetas Paryžiuje tapo žymiausiu Vakarų Europoje. Laonas garsėjo Anzelmo paskaitomis, Paryžius truputėlį vėliau puikavosi įvairiataučių dėstytojų, kiekvieną kurių sekė jo studentai, sambūriu. Bretonas Abelaras (m. 1142) savo mokinius pasiėmė į Dievo Motinos katedros bei Šv. Genovaitės bažnyčios mokyklas ir į Šampanės užkampį. Mokiniai plūdo pas vokietį Hugoną (m. 1160) į Šv. Viktoro abatiją kairiajame krante. Iš Puatu (*Poitou*) kilęs Gilbertas iš *la Porree* (m. 1154) Šartro kanclerio postą išmainė į teologijos dėstytojo vietą Paryžiuje, o vėliau tapo gimtojo miesto vyskupu; Petras Lombardas (m. 1160), vėliau tapęs Paryžiaus vyskupu, ir jo mokiniai amžiaus pabaigoje užėmė Dievo Motinos katedros mokyklos mokytojų vietas. Pavienių mokytojų amžiuje šie teologai gebėjo mokinių protuose palikti savo tylių idėjų žymes ir kurti tai, kas vadinama mąstymo mokyklomis. Kadangi jų raštus

dažnai sudarė *reportationes*, pamažu vis sunkiau buvo atskirti tam tikros mokyklos mokytoją nuo jo mokinių. Pavyzdžiui, daugelį teologijos traktatų galime priskirti Abelaro arba Gilberto mokykloms. Išskirtinė mąstymo mokyklų svarba išliko ir XIII a., kai jos vis labiau institucionalizavosi. Kordeljerų vienuolyno mokyklos dėstytojų ir studentų reikšmingos veiklos dėka galima išskirti pranciškonų teologinio mąstymo mokyklą, kuriai priklauso anglas Aleksandras Hališkis (m. 1245) ir italas Bonaventūras (m. 1274). Šv. Jokūbo (*Saint Jacques*) vienuolyne panašią mokyklą sukūrė dominikonai; tarp įžymybių ši mokykla turėjo vokietį Albertą Didįjį (m. 1280) ir italą Tomą Akvinietį (m. 1274). Net Paryžiaus menų mokslininkų, subūrusių pasauliečių dėstytojų mokyklą, pavyzdžiu galima laikyti Sigerą Brabantietį (m. 1284), kurio diskusijos paveikė teologijos klausimų raidą. Šios mokyklos kėlė didžiumą XIII a. intelektinės polemikos.

Autoriteto problema teologijoje

Nors ir puikuodamiesi savo pranašumu, teologai naudojosi kitų disciplinų pasiekimais. Ypač su menų dėstytojais ir teisininkais jie dalijosi mokyklose tais pačiais klausimais ir sprendimais, tad teologijos, taikančio scholastinį metodą, istorija klostėsi lygiagrečiai su kitomis disciplinomis. Kaip ir kitų dalykų mokymasis, taip ir teologijos studijos prasidėdavo nuo autoriteto, kurį šiuo atveju įkūnijo Šv. Raštas. Senasis ir Naujasis Testamentas yra fundamentalus išskirtinių krikščionybės idėjų šaltinis. Remdamiesi juo, pavyzdžiui, teologai išveda vieno triasmenio Dievo sampratą (Švč. Trejybės doktrina), teigia, jog tam tikru

momentu Dievas sukūrė pasaulį iš nieko, laisvai reikšdamas savo valią (Kūrimo doktrina), jog žmogus, tobulas Dievo kūrinys, sukilo prieš savo Kūrėją ir šitaip nusidėjo (Nuodėmės doktrina), jog Dievas atsiuntė į pasaulį savo sūnų Jėzų Kristų nuodėmių atpirkti (Įsikūnijimo doktrina), jog Kristus įkūrė Bažnyčią ir sakramentus kaip būdą nuodėmėms atpirkti (Bažnyčios doktrina), jog Kristus pasaulio pabaigoje vėl ateis teisti ir įkurti savo Karalystės (Paskutinio teismo doktrina). Nors kai kurie teologai, kaip matysime, teigė, jog laisvai mąstydami pavieniai graikų filosofai netiesiogiai įžvelgė šias doktrinas, visi teologai sutiko, jog Biblija yra aiškiausias šių išskirtinių krikščioniškų koncepcijų šaltinis. Kitaip tariant, teologai tvirtino, kad Dievas visiškai atsiskleidė Šv. Rašte ir kad šias žinias turime priimti tikėdami. Kadangi autorius buvo pats Dievas, Šv. Raštas yra daug absoliutesnis autoritetas teologijai, negu klysti galintys tekstai - kitoms disciplinoms.

Teologijos pradžia buvo Šv. Rašto studijos, todėl XII a. pradžioje teologai vadino save šventųjų puslapių magistrais. Žymiausias to meto biblinių studijų centras buvo Šv. Viktoro (*Saint-Victor*) abatija, kuriai įkvėpimo teikė jos prioras Hugonas. Sekdami Bažnyčios Tėvais, viktoriškiai ištobulino viduramžišką Šv. Rašto aiškinimo metodą, remdamiesi trimis požiūriais: istoriniu, alegoriniu ir moraliniu. Pirmiausiai jie tyrinėdavo tiesioginę teksto prasmę, stengdamiesi aptikti istorijos faktus. Paskui mėgindavo įžvelgti simbolinę šių tiesioginių faktų prasmę. Kai teologijos doktrina būdavo aiškinama metaforiškai, toks aiškinimas vadintas alegoriniu, kai rezultatai būdavo etiniai, jis vadintas moraliniu. Pavyzdžiui, istoriniu požiūriu Senojo Testamento Jobas buvo senovės žydų patriarchas, apie kurį pasakoja Biblija. Alegoriškai jis simbolizuoja Kristų, kuris atsisakė turė-

tos šlovės, kad galėtų atkentėti už pasaulio nuodėmes, o morališkai jis reiškia bet kokį teisingumą ar dvasinę bausmę. Šis trilypis Šv. Rašto studijų metodas taip pat rėmėsi įvairių mokslo disciplinų pasiekimais. Literatūrinė analizė rėmėsi gramatikos mokslu, chronologija padėjo istoriniam metodui, o kiti du naudojosi logika, teisingo tikėjimo pavyzdžius teologams pateikiant alegorine forma ir gero elgesio pavyzdžius pamokslininkams - moralu. Nors ir aiškindami Šv. Raštą visais trim lygiais, viktoriškiai ypač domėjosi literatūriniu arba istoriniu požiūriu. Jiems Kristaus religija buvo pagrįsta ne tiek logika, kiek istorijoje užfiksuotais faktais, tad, jų nuomone, teologija iš esmės studijuotina kaip istorinė problematika. Jie tapo pavyzdžiu vėlesniems teologams, sukūrė gausią Biblijos komentarų literatūrą kiekvienam iš trijų aiškinimo lygių. Šv. Rašto glosų rašymas tapo standartine kandidatų teologijos magistro laipsniui gauti rengimo procedūra. XIII a. viduryje viena privalomų teologijos kurso pakopų buvo Biblijos bakalauras - pažangus studentas, dvejus metus skaitęs paskaitas iš dviejų Šv. Rašto knygų.

Viduramžiais Šv. Rašto tyrinėtojas negalėjo laisvai interpretuoti teksto pagal savo vaizduotę; iš jo reikalauta apžvelgti praeities aiškinimus, ypač Bažnyčios Tėvų. Bažnyčios Tėvai, tarp kurių buvo Ambraziejus (m. 397), Jeronimas (m. 420), Augustinas (m. 430) ir popiežius Grigalius Didysis (m. 604), yra daug prirašę visais krikščionių tikėjimo ir gyvenimo aspektais. Jų raštai, nors ir neprilygstantys Biblijai, dėl pripažinto šventumo ir galingo intelekto buvo autoritetingi papildymai. Norėdamas teisingai aiškinti Šv. Raštą, mokslininkas turėdavo atsižvelgti į patristikos nuomonę, bet XII a., siekdamas pasinaudoti šia medžiaga, jis susidūrė su keletu sunkumų. Kadangi įspūdinga šių raštų daugybė buvo išsibarsčiusi po įvairius rinkinius, teologas

turėdavo išrinkti juos iš įvairių autorių ir susisteminti. Pačioje pradžioje teologams iškilo panašių keblumų, kaip ir kanonų teisės specialistams. Nors su šiais uždaviniais sporadiškai susidurta jau ankstyvaisiais Viduramžiais, Laono mokykla XII a. pradžioje buvo pirmoji, sutelkusi rimtas pajėgas jiems spręsti. Anzelmo Laoniečio vadovaujami teologai patristinę medžiagą tvarkė pagal Biblijos sandarą. Šiuo tikslu jie sudarė trumpą viso Šv. Rašto komentarą, kurį sudarė Bažnyčios Tėvų pasisakymų mozaika, ir šiuo veikalu naudotasi mokyklose kaip *Glossa ordinaria*. XIII a. Šv. Rašto paskaitose ši glosa buvo skaitoma drauge su Biblija. Negana to, Laono mokykla Bažnyčios Tėvų palikimą pradėjo tvarkyti logiškai ir sistemiškai pagal kompiliacijos, vadinamos *Sentencijų knygomis,* doktrinines temas ("sentencija" tiesiog reiškė vieno iš Bažnyčios Tėvų nuomonę). Atlikdami kuklų, bet būtiną darbą - rinkdami ir klasifikuodami patristikos autoritetus, esmingus teologijos studijoms, - Anzelmas ir jo sekėjai parengė paskaitų auditorijai.

Surinkus, perskaičius ir suklasifikavus teologijos autoritetus, ėmė rastis sunkumų, kaip ir kanonų teisėje. Prieštaravimų netikėtai iškilo pačioje Biblijoje. Vieno Bažnyčios Tėvo pasisakymai nesutiko su kito, o sykiais jie vienas kitam ir prieštaravo. Kartais net atrodė, jog Bažnyčios Tėvai mano kitaip, negu Šv. Raštas. Kitas teologų uždavinys buvo rūpintis autoritetingų tekstų harmonizavimu. Kaip matėme, XII a. pabaigoje pirmi šiuos sunkumus suvokė kanonų teisės žinovai, tačiau netrukus jais pasekė tokie teologai kaip Abelaras, kurio indėliu pasinaudojo Gracijonas. Taip kanonų teisės žinovai ir teologai išpuoselėjo bendrą kvestionavimo metodą. Abelaras suformulavo problemą, tiesiog išvardydamas 168 klausimus, kuriais buvo radęs skirtingų autoritetų nuomonių. Jie išrikiuoti nuo tokių esminių kaip

"Ar tikėtina į Dievą?" iki "Ar leistina meluoti?" Tada iš visų autoritetingų tekstų, kurie tik buvo prieinami, jis surinko visus už ir prieš kiekvienu klausimu ir pavadino savo knygą *Sic et non* (Už ir prieš). Negalėdamas perskaityti visiškai visų cituojamų autorių, Abelaras buvo priverstas pasikliauti *Sentencijų knygomis*, sudarytomis Laone, kurį taip viešai buvo paniekinęs. Jo tikslas buvo ne atsikratyti abejonių ar skeptiškai pajuokti konfliktuojančius autoritetus; Abelaras atvirai pareiškė tiesiog norėjęs paraginti skaitytojus persvarstyti autoritetus, remiantis dialektišku mąstymu. Šiuo tikslu įvade jis nustatė konfliktų harmonizavimo taisykles. Panašiai kaip kanonų teisės žinovai, jis tyrinėjo autentiškumą, kontekstą ir išskyrė įvairias pasisakymų rūšis. Svarbiausia, kaip matysime, buvo tai, jog jis siūlė rūpestingai analizuoti konfliktuojančių žodžių reikšmes. Tokia kruopšti terminologijos analizė reikalavo gramatikos ir logikos bendradarbiavimo.

Kadangi Abelaras pateikė ne savo klausimų sprendimus, o tik metodą jiems iškelti, jo veikalą galima laikyti pratimais arba uždavinynu teologijos studentams. Tolesnis žingsnis, aišku, buvo pateikti atsakymus į šiuos klausimus, ir būtent jį žengė Petras Lombardas *Keturiose sentencijų knygose*. Petras iškėlė klausimus, surinko vienų autoritetų už ir prieš ir pasiūlė sprendimus. Nors Lombardo išvados ne visuomet įtikinamos, jis daugiausia nusipelnė, sutvarkydamas ir logiškai išdėstydamas visus klausimus tokiomis temomis kaip Švč. Trejybė, Kūrimas, Įsikūnijimas ir Sakramentai. Kaip parodyta Petro veikale, teologija iš esmės nutolo nuo Biblijos studijų ir pradėjo vystytis nepriklausomai nuo jos doktrinų logikos. Šv. Rašto apreiškimas vis dar sudarė jos turinį, bet nebebuvo išskirtinis organizacinis korpusas. Petro Lombardo *Sentencijos* tapo nauju autoritetingu teks-

tu, dėstomu mokyklose. Kaip ir daugybė vadovėlių, tai nebuvo genijaus darbas, bet išpopuliarėjo, nes teikė patogiai išdėstytą pagrindinę informaciją. Teologijos magistrai veikiai ėmė skaityti paskaitas apie *Sentencijas* bei kurti joms komentarus, ir iki XIII a. vidurio teologijos kursas Paryžiuje apėmė ir sentencijų bakalaurą, ėjusį tuoj po Biblijos bakalauro ir suteikiamą pažangiam studentui, metus skaičiusiam paskaitas iš Lombardo.

Teisininkų paveikti teologai XII a. antroje pusėje irgi vedė disputus, tiesiog institucionalizavusius *questio* techniką mokyklose. Iki XIII a. Paryžiaus teologijos magistrai ir bakalaurai reguliariai rengdavo tiek *questiones disputae*, tiek *disputationes de quodlibet*, iš kurių išliko daugybė išvadų. Be to, naujasis Aristotelio *Topikos* ir *Sofistinių įrodymų paneigimo* atradimas apie XII a. vidurį suteikė teologams, kaip ir kitiems mokslininkams, preciziškas argumentų išdėstymo bei debatų taisykles. Tad pilni Aristotelio logikos veikalai sudarė pagrindines disputų taisykles. XIII a. disputas tapo toks svarbus, kad pradėjo veikti teologinės literatūros formą. Tokie šedevrai kaip Tomo Akviniečio *Summa theologica* arba Bonaventūro *Sentencijų komentarai* buvo suskirstyti ne dalimis, bet skyriais - vadinamaisiais vienetais, kuriuose aptariama konkreti doktrinos vieta ir sekama nustatytu dėstymo modeliu. Skyriaus esmė buvo formuluojama kaip klausimas, provokuojantis diskusiją. Autorius išrikiuoja autoritetus, prieštaraujančius konkrečiu klausimu, o toliau eina kitų tekstų, alternatyvių pirmiesiems ir siūlančių sprendimą, eilė. Pareiškęs savo nuomonę, autorius galiausiai stengiasi atsakyti pirmajai oponuojančių argumentų serijai. Scholastas teologas už ir prieš dialektikoje stengėsi išspręsti autoritetų konfliktus ir šitaip rasti tiesą. Iš esmės šis skyrius buvo tiesiog formalizuotas dėstytojo teologinio disputo sprendinys.

Tačiau dispute nagrinėtas tik konkretus klausimas ir specifinės išvados nesietos su visa teologija. Iki XIII a. pabaigos mokslininkai pripažino, jog biblinis *lectio* ir teologinis *disputatio* nepajėgia aprėpti dieviškojo mokslo supratimo. Bonaventūras *Breviloquium* įžangoje pažymėjo: "Šios tiesos taip plačiai pasklidusios po šventųjų ir mokytojų darbus, jog Šv. Rašto studentai negali perskaityti ar išgirsti jų net per ilgą laiką. Faktiškai pradedantys teologijos studijas dažnai bijosi Šv. Rašto, jausdami jį esant trikdantį, betvarkį ir be orientyrų lyg kokį nepereinamą mišką". Tomas Akvinietis *Summa theologica* įvade pratęsė šią temą: "Mes pastebėjome, jog pradedančius studijuoti šią doktriną buvo smarkiai sutrikdę įvairių autorių raštai. Juos sutrikdė iš dalies daugėjimas nenaudingų klausimų, straipsnių ir ginčų; iš dalies juos sutrikdė ir tai, kad dalykai, kuriuos jiems reikia išmanyti, dėstomi ne pagal dalyko reikalavimus, o veikiau remiantis poreikiu atskleisti knygų reikalavimus, arba dėstomi tuomet, kai atsitiktinai tas atvejis iškyla disputuose; ir iš dalies juos sutrikdė dažnas kartojimasis, sukeliantis skaitytojų protuose nuobodį ir sumišimą". Tad dialektika galėjo toliau pasitarnauti teologams, siūlydama organizavimo metodą. Kaip ir teisė, teologija ėmė tolti nuo paprasto autoritetingų tekstų skaitymo ir domėtis vidiniais doktrinų argumentais. Čia vėlgi atėjo į pagalbą logikas Aristotelis, ne tik siūlydamas, kokiomis taisyklėmis vadovautis ginčuose ir debatuose, bet ir formuluodamas loginę apibrėžimo, atskyrimo ir kategorizavimo procedūrą. Pats Aristotelis sėkmingai taikė šiuos įgūdžius plačiai žinijos skalei, todėl galėjo suteikti svarbių priemonių ir teologijos žinių sisteminimui. Antikos sistemų statytojas Aristotelis dabar gavo darbo Viduramžių teologijos pastato statyboje.

Sekdami romėnų teisės specialistais, kurie, kaip matėme,

sistemiškus ir išsamius veikalus vadino *Summae*, teologai šį terminą prisitaikė ir savo racionalaus su tvarkymo pastangoms. Iškilus tokios literatūros pavyzdys buvo Tomo Akviniečio *Summa theologica*, kurios dydis ir tobulumas toli pranoko kitus, nors Tomo mirtis ir sukliudė ją užbaigti. Tomas savo veikalą surentė iš skyrių blokų, sudėtų į plačią sistemą, kurios pavyzdžiu pasitarnavo senovės graikų kilimo ir grįžimo tema, nes teologijoje, šventajame moksle, visi dalykai studijuotini kaip kylantys iš Dievo ir grįžtantys į Jį. Kitaip tariant, Dievas yra visa ko pradžia ir pabaiga. Pirmoje dalyje aptariamas Dievas ir Jo kūriniai kaip visos egzistencijos šaltinis, antroje - moralė, arba Dievas kaip bet kokio elgesio matas. Trečioje dalyje nagrinėjama Įsikūnijimo doktrina, kaip specifinė šio grįžimo sąlyga. Tokioje pagrindinėje schemoje Tomas suformavo teologijos žinių vienovę ir sutvirtino jas loginiais Aristotelio apibrėžimais bei kategorijomis. Didingame Tomo skaitinyje viskam buvo vietos ir viskas turėjo savo vietą.

Vienas protas, net toks šviesus kaip Tomo Akviniečio, nebūtų galėjęs perskaityti visos medžiagos ir išspręsti visų klausimų, kuriuos apima *Summa theologica*, tad Tomas buvo priklausomas nuo savo pirmtakų. Nuo Anzelmo Laoniečio laikų teologai buvo įsitraukę į daugybės teologijos autoritetų raštų rinkimą, skaitymą bei komentavimą, stengdamiesi perprasti jų turinį. Negana to, jie buvo užsiėmę konfliktų tarp autoritetų ir debatų kebliais klausimais užglaistymu. Nuo XII a. pabaigos rengiami nesuskaičiuojami disputai buvo akademinės kasdienybės dalis. Magistrai darė išvadas ir *reportationes* užfiksuodavo savo sprendimus. Ginčų pritvinkusioje atmosferoje vienas magistras priimdavo, o kitas atmesdavo kolegos sprendimus, bet klausimai mokyklose būdavo vis kuriami ir tobulinami. Radus

ypač patenkinamus sprendimus, teologai vienas paskui kitą juos priimdavo ir perkeldavo į savo raštus. Viduramžių profesoriams, asmeninės gerovės nesiejusiems su idėjų karalyste, šiuolaikinė plagiato samprata buvo svetima. Tai, kas buvo tiesa, priklausė visiems bendrai. Paryžiaus teologijos magistras Tomas Akvinietis naudojosi savo bičiulių pasiekimais. Kai kuriuos skyrius jis tiesiog perėmė iš savo pirmtakų su nedideliais pakeitimais ar be jų, dar daugiau jų jis vienaip ar kitaip modifikavo, bet net atmesdamas pirmtakų išvadas naudojosi jų debatais ar prieštaravimais. Neįkainojamas Tomo įnašas buvo sudėlioti visus šiuos skyrius į milžinišką sistemą, tačiau didžiuma šio darbo jau buvo atlikta. Plačiausia prasme didžiosios XIII a. *Summae theologicae* buvo sukurtos bendradarbiaujant teologijos magistrams. Kaip kolektyviniai veikalai, tai buvo iš esmės universitetų produktas.

Proto problema teologijoje

Viduramžių teologas skaitė ir kompiliavo autoritetingus Biblijos bei Bažnyčios Tėvų teiginius, klasifikavo jų koncepcijas, koordinavo jų sąšaukas ir žymėjo jų konfliktus. Pastariesiems išspręsti jis kruopščiai nagrinėjo tekstus ir tyrė jų lingvistinę reikšmę, bet iš esmės klaidžiodavo akligatvyje, kol nerasdavo pašalinio šaltinio autoritetų kritikai. Pats savaime autoritetas negalėjo jo toliau nuvesti. Pagalba slypėjo arčiau - žmogaus proto, besivadovaujančio logikos ir dialektikos taisyklėmis, veikloje. Ši alternatyva prikėlė seną klausimą: kokį vaidmenį protas atlieka suvokiant autoritetų tekstus? Šis klausimas - esminis ne tik krikščionybei, bet visoms religijoms (pavyzdžiui, islamui), skelbian-

čioms, jog dieviškasis apreiškimas neprieinamas paprasto žmogaus pažinimui. Būdamas fundamentalus, šis klausimas buvo ir ligi šiol tebėra kontroversiškas, ir mokslininkai negalėjo sutikti su jo sąlygomis bei išvadomis. Nepaisant to, krikščionybės kontekste autoritetingas apreiškimas tradiciškai susijęs su tikėjimu. Kitaip tariant, per tikėjimą asmuo suvokia specifinį apreiškimo turinį. Tai atskirta nuo proto ir savarankiškų žmogaus proto pajėgų, kurios Viduramžiais sietos su senovės graikų išpuoselėtomis loginėmis procedūromis. Proto problema suvokiant autoritetą būdavo nusakoma kaip tikėjimo ir proto ryšys, bet dažnai išplečiama tiek, kad apimdavo krikščioniškojo apreiškimo ir graikų filosofijos konfliktą.

Vėlyvojoje Antikoje tikėjimo ir proto klausimą drąsiai apibrėžė Augustinas (m. 430), didžiausias iš Bažnyčios Tėvų. Atskleisdamas savo aistringai pamaldžią prigimtį *Išpažinimuose*, jis visą žmogaus pažinimo esmę laikė Dievo ir sielos dialogu. Dievas ne tik apsireiškė krikščionims ypatingu būdu per Kristų ir Šv. Raštą, bet ir suteikė žmonijai paprasto pažinimo galimybę. Kaip šviesa tarnauja mūsų fiziniam regėjimui, taip dieviškoji šviesa įgalina mus pažinti. Kristus, Dievo Žodis, yra kiekvieno žmogaus mokytojas, mokantis suprasti, kas yra tikra. Anot Augustino, Dievas yra pirmasis pažinimo principas. Mums nereikia detaliai laikytis visos jo pažinimo teorijos, tačiau ji leidžia įžvelgti tikėjimo ir proto klausimo sprendimą. Jis sakė gana paprastai: "Jei negali suprasti, tikėk, kad sugebi suprasti. Pirma eina tikėjimas; supratimas seka iš paskos." Iš to, kad Dievas yra pažinimo šaltinis, plaukia, jog tikėjimas į Dievą yra pirminė supratimo sąlyga, o joks tikras supratimas neįmanomas be tikėjimo. Iš šios formuluotės plaukia ir dvi svarbios išvados. Pirmiausia, Augustino požiūriu, tikėjimas ir pažinimas iš tiesų nesiski-

ria. Kadangi Kristus yra vienintelis žmonijos mokytojas, Jis yra abiejų - tikėjimo ir pažinimo - šaltinis; dar svarbiau tai, jog protas negali veikti atskirai nuo tikėjimo, kadangi tikėjimas yra pirmoji pažinimo sąlyga. Tikėjimas ne tik teikia specifines tiesas krikščioniškajam apreiškimui suprasti; tikėjimas Dievo buvimu yra būtinas viso pažinimo paaiškinimas. Antra, pabrėžė Augustinas, iš šio pagrindinio vaidmens iškyla tikėjimo pirmumas prieš protą. Tikėjimas yra vaisingas pažinimo grūdas; protas ir supratimas yra jo vaisiai. Taigi didysis Augustino įnašas į Viduramžius buvo formulė: Aš tikiu, kad galėčiau suprasti.

Ankstyvųjų Viduramžių teologai, be kelių išimčių, Augustino sprendimą priėmė daug nesiginčydami. Ryškių poslinkių sprendžiant tikėjimo ir proto klausimą nebuvo iki pat XI a. pabaigos, kol Anzelmas Bekietis (m. 1109), prisimenamas kaip paskutinė ryški vienuoliškojo švietimo laikų asmenybė, grįžo prie šios formulės ir padarė svarbų pakeitimą. Anzelmo mąstymui postūmį suteikė kontroversija dėl transsubstanciacijos esmės, iškilusi XI a. antroje pusėje. Anot patristikos autoritetų, transsubstanciacijos doktrina teigė, jog Eucharistijos duona ir vynas, kunigui konsekruojant, stebuklingai perkeičiami į tikrą Kristaus kūną ir kraują. Pagrindiniai šios kontroversijos priešininkai buvo Berengaras Turietis ir Lanfrankas Bekietis, pasižymėję gramatikoje ir logikoje. Stengdamasis suprasti šį tikėjimo slėpinį, Berengaras transsubstanciacijai taikė substancijos ir akcidencijos kategorijas, randamas Aristotelio "senojoje logikoje". Akcidencija buvo fizinis duonos ir vandens pavidalas; substancija - stebuklingas Kristaus buvimas. Kadangi Aristotelis buvo mokęs, jog akcidencija negali pakisti atitinkamai nepasikeitus substancijai, šitai galėjo paneigti transsubstanciacijos doktriną, nes fizinis pavidalas neabejotinai per konsekraciją nepakito.

Gindamas tradicinę doktriną, Lanfrankas negrįžo prie autoriteto, bet susikirto su Berengaru jo paties ginklais. Kruopščiai tyrinėdamas Aristotelio substancijos ir akcidencijos kategorijas, jis stengėsi parodyti, kad fiziniam pavidalui nereikia keistis, idant pasikeistų Eucharistijos tikrovė. Kadangi mums nėra ko leistis į specifinius dalykus, pasakysime tik tai, kad Lanfrankas apkaltino Berengarą klaidingai taikius Aristotelio logiką. Ši kontroversija svarbi tuo, kad pirmąsyk teologai dėl tikėjimo slėpinio ginčijosi logikos ir gramatikos sąvokomis. Kaip pastebėjo vienas amžininkas, "kur tik tekstas leido tokią procedūrą, jis [Lanfrankas] savo aiškinimą, prielaidas ir išvadas grindė dialektikos taisyklėmis".

Anzelmas atvyko į Normandiją klausyti Lanfrano paskaitų ir tapo jo įpėdiniu kaip mokytojas bei Beko (*Bec*) abatas, o galiausiai tapo Kenterberio arkivyskupu. Lanfranko įkvėptas, jis sukūrė logikos pradmenų veikalą, pavadintą *De gramatico*, nes šis prasidėjo žodžių analize. Apsiginklavęs gramatika ir dialektika, jis vienas pats tyrinėjo apreiškimo slėpinius - Dievo buvimo, Švč. Trejybės, Įsikūnijimo ir Atpirkimo. Interesų veržlumas ir išvadų naujumas, kaip ir kontroversija tarp Berengaro bei Lanfranko, padrąsino jį iš naujo apsvarstyti Augustino suformuluotą tradicinį tikėjimo ir proto ryšį. Kaip ir didysis Bažnyčios Tėvas, Anzelmas gyveno šventai ir mąstė pamaldžiai. Jam imantis temos, girdėti neabejotinas Augustino "Išpažinimų" aidas:

Taigi Tu, Viešpatie, mano Dieve, išmokyk mano širdį, kur ir kaip Tavęs ieškoti, kur ir kaip Tave rasti. Viešpatie, jei čia Tavęs nėra, tai kur man ieškoti Tavęs, čia nesančio? [...] *Išmokyk mane ieškoti Tavęs, pasirodyk ieškančiam, nes negaliu nei ieškoti Tavęs, jei Tu*

neišmokytum, nei rasti, jei nepasirodytum. [...] *Nesistengiu, Viešpatie, pasiekti Tavo aukštybės, nes nieku būdu neprilyginu jai savo supratimo, bet trokštu bent šiek tiek suprasti Tavo tiesą, kurią tiki ir myli mano širdis. Juk nesistengiu suprasti, idant tikėčiau, bet tikiu, idant suprasčiau. Mat tikiu ir tuo, kad "jei netikėsiu, nesuprasiu"* (Iz *7, 9).**

Pakartodamas Augustino sprendimą, Anzelmas išlaiko esminę tikėjimo ir proto vienybę. Nėra skirtumo tarp tikėjimo ir tiesos turinio; abu užima tą pačią vietą. Kur pirma eina tikėjimas, protas turi teisę sekti juo. Tikėjimas nužymi teritoriją, nustatydamas ribas. Protas ateina iš paskos, apžiūrėdamas vietovę atidžiau. Tad Anzelmas jautėsi įstabiai laisvas tyrinėti apreiškimo doktrinas gramatikos ir logikos priemonėmis. Tikėjimas yra lyg atsakymai vadovėlio gale. Kai mokinys žino teisingą atsakymą, jam parodoma, kaip spręsti problemą. Anzelmui, kaip ir Augustinui, tikėjimas tebėra būtina supratimo sąlyga, tačiau jis įžvelgė skirtumą tarp šių dviejų elementų. Labiau koncentruodamasis ties supratimo funkcija, jis išreiškė interesų esmę, įtakingiausią darbą pavadindamas *Proslogion* - "Tikėjimas, ieškantis supratimo". Kitaip negu Augustinas, jis atidavė pirmumo teisę protui. Atsisakęs Šv. Rašto ir Bažnyčios Tėvų pagalbos, jis norėjo suprasti tikėjimą, remdamasis racionaliomis prielaidomis. Jo supratimu, protas kūrė galią mąstyti dviem būdais: atskleisdamas sąvokų tarpusavio ryšį bei loginę koherenciją ir demonstruodamas racionalią būtinybę. Su šiais įrankiais Anzelmas skverbėsi į teologijos šventorių. Be abejo, gyvenimo šven-

---

* Anzelmas Kenterberietis. *Proslogionas* I / Vertė Vaidilė Stalioraitytė. - V., 1996.

tumas ir proto nuolankumas gynė jo požiūrį nuo cenzūros, bet Anzelmo tikslas ir buvo kuklus.

Kadangi protas - įnoringas, laikinas ir klystantis, Anzelmas buvo pasirengęs tam, kad protas ne visuomet gali pajėgti sekti tikėjimą. Kaip jis rašė viename laiške, "krikščionis privalo eiti pirmyn per tikėjimą į supratimą, o ne per supratimą į tikėjimą. Leiskime jam džiaugtis, jei jis pajėgia pasiekti supratimą, o jeigu ne, leiskime jam gerbti tai, ko jis negali suprasti".

Anzelmo pasiūlymas - tikėjimas, ieškantis supratimo - nustatė teologinę programą XII amžiui. Judrių Paryžiaus mokyklų magistrai dažnai pasišaipydavo iš maldingojo Anzelmo reputacijos, tačiau stengėsi sekti jo intelektiniu idealu. Tarp jų įtakingiausi buvo Abelaras ir Gilbertas iš *la Porée*. Abelaras susilaukė didžiausių šiuolaikinių istorikų liaupsių, bet XII a. Gilbertas buvo gerbiamas tiek pat, jei ne daugiau. Jų abiejų karjeros bei intelektiniai interesai buvo gerokai panašūs tarpusavyje, o aštriose kontroversijose, kurias jiedu sukeldavo, abudu būdavo retkarčiais priversti keisti savo pozicijas. Ne taip kaip nuolankusis Anzelmas, Abelaras anksčiau laikytas skeptiku ir laisvamaniu, bet dabar daugelis mokslininkų mano, jog iš esmės ir Abelaras, ir Gilbertas sekė Anzelmo pavyzdžiu. Jiedu visiškai priėmė tikėjimo formuluotę, išreikštą Šv. Rašte ir Bažnyčios Tėvų raštuose, bet laikė tai ne tiek teiginiais, reikalaujančiais pritarimo, kiek intelektiniais uždaviniais, kuriuos reikia suprasti. Trumpai tariant, jie stengėsi suprasti tai, kuo tiki. Jų siekis - paremti autoritetą protu, o svarbiausias tyrinėjimo objektas - viena kertinių krikščioniškojo tikėjimo paslapčių, Švč. Trejybės doktrina.

Kadangi apreiškimo turinys buvo išreikštas kalba, gramatika ir logika buvo tinkami instrumentai. Kaip ir jo pirmtakai

Berengaras, Lanfrankas bei Anzelmas, Gilbertas puikiai išmanė gramatiką ir logiką, o Abelaro dialektikos išmanymas buvo tapęs legenda. Šių dviejų disciplinų žinias taikydami, jie ėmėsi analizuoti teologijos kalbą apskritai ir Švč. Trejybę konkrečiai. *Sic et non* pasiūlęs tyrinėti žodžius, kaip būdą prieštaravimams išspręsti, Abelaras šį metodą pritaikė ir Dievo vardams, norėdamas suprasti Švč. Trejybės paslaptį. Panašiai Gilbertas sumanė lingvistinės analizės sistemą, kurią galima pritaikyti visoms mąstymo sritims, net teologijai. Pagrindinė jų pastangų prielaida buvo ta, kad teologijos kalba tiesiogiai susijusi su jos išreiškiama dvasios realybe. Pavyzdžiui, Dievo vardai ir savybės adekvačiai atskleidžia dieviškąją prigimtį. Tyrinėdamas juos gramatiškai ir logiškai, žmogus gali įgyti svarų Dievybės pažinimą. Polemika vertė Abelarą ir Gilbertą sutikti, kad tokių gilių paslapčių kaip Švč. Trejybė atveju tarp realybės ir jos žodinės išraiškos gali egzistuoti praraja. Pripažinę, kad ne visas tikėjimas gali būti adekvačiai išreikštas kalba, jie darė prielaidą, jog kalbos tyrinėjimas ne visada atves į visišką tikėjimo supratimą. Nepaisydami šių apribojimų, Abelaras ir Gilbertas stengėsi įrodyti, kad tikėjimas paaiškinamas gramatika ir logika. Per jų pastangas tikėjimas ieškojo supratimo. Šių ieškojimų sėkmę liudijo poslinkiai terminologijoje. Pats Abelaras paleido į apyvartą žodį "teologija", kuris siejosi su racionalia Dievo raiška. XII a. viduryje iki tol vartotas "šventųjų puslapių magistras" tapo "teologijos magistru". Teologija tapo visiškai spekuliatyviu mokslu.

Būdami novatoriai, šie teologai teoretikai susilaukė konservatyvių kolegų puolimo. Pavyzdžiui, Abelaras, pasiekęs radikalumo viršūnę, teigė: jeigu krikščionių teologija racionali, tai toks tiesos ieškantis žmogus kaip Sokratas dar iki Kristaus laikų turėjo žinoti apie Įsikūnijimo paslaptį. Viktoriškiai, kuriems

krikščioniškasis apreiškimas buvo istorijos, o ne logikos dalykas, atsiliepdami protestavo: tai esanti istorinė nesąmonė. Grėsmingiausias teologų teoretikų priešininkas buvo šiurkštokas cistersų abatas Bernardas Klervietis (m. 1153), kaip sakyta, išreiškęs naująjį kaimo vienuolynų pamaldumą ir nepasitikėjęs pasaulietinės dvasininkijos miestų mokyklomis. Grūmodamas tiek politine, tiek dvasine įtaka, Bernardas išvystė plačią kampaniją prieš Abelarą ir Gilbertą, grasindamas jiems laiškais ir skųsdamas juos Bažnyčios Susirinkimams. Tiesiogiai jis kaltino dėl specifinių teologinių klaidų, bet kontroversija neabejotinai palietė daug esmingesnius klausimus. Moderniaisiais laikais istorikai neatsispyrė pagundai Bernardą matyti kaip dogmatiško tikėjimo lyderį, metantį iššūkį nesuvaržyto proto gynėjui Abelarui, bet šiuolaikinis mokslas abejoja, ar šias linijas galima taip paprastai nubrėžti. Lygiai kaip Abelaras pripažino tikėjimą, taip Bernardas nebuvo beatodairiškai nusistatęs prieš protą. Pagrindinis Bernardo prieštaravimas Abelarui ir Gilbertui, atrodo, buvo tas, kad jie painiojo įteisintas tikėjimo ir proto ribas. Rašydamas laišką po laiško, jis protestavo dėl proto ir logikos įterpimo į tikėjimo sritį. Protas turi tinkamą veiklos sferą, bet jis nenaudotinas dieviškosios misterijos šventovei profanuoti. Jo pasisakymai prieš dialektikos panaudojimą teologijoje buvo girdėti visą XII a., bet atrodo, jog Bernardas ir jo sekėjai siūlo pažinimą suskirstyti į dvi sritis: viena tyrinėtina tikėjimu, kita - protu. Iš esmės Bernardas sulaužė Anzelmo suprasti siekiančio tikėjimo vienovę.

Pertrūkį tarp tikėjimo ir proto dar labiau didino vis naujų Aristotelio veikalų pasirodymas. Kaip matėme, iki XII a. vidurio mokslininkams Paryžiuje tapo prieinama visa Aristotelio logikos sistema. Dialektikos mokslas teologams pagelbėjo ne

tik suderinti konfliktiškas autoritetų nuomones, kurti sistemas ir reguliuoti disputus, bet ir įnešė indėlį į teorinę teologiją. Aristotelio logika buvo visiškai pajungta tarnauti krikščioniškojo apreiškimo supratimui. XII a. pabaigoje Paryžiaus mokyklas užliejo nauja Aristotelio raštų, įskaitant gamtos mokslus, metafiziką ir moralę, banga. Studentai ir dėstytojai nekantraudami skelbė graikų filosofą nauju autoritetu, iš kurio jie sėmėsi gaivaus įkvėpimo. Kaip matėme, spaudžiant konservatyviesiems teologams, pirmoji Bažnyčios autoritetų reakcija buvo uždrausti Paryžiuje dėstyti naujuosius Aristotelio veikalus, bet toks atsargumas buvo tik laikinas sprendimas. Galiausiai teologai buvo priversti arba suformuluoti gerai apsvarstytą atsaką į naująją filosofiją, kurią taip garsiai skelbė menų fakultetas, arba kęsti kaltinimus obskurantizmu. Naujieji Aristotelio gamtos mokslų ir metafizikos raštai visiškai įkūnijo senovės graikų natūralizmo ir racionalizmo sampratą. Kai kurie menų mokslininkai net skelbė, kad šie darbai įkūnija galutines proto galimybes. Didžiausias proto autoritetas Aristotelis tapo žinomas kaip "filosofas". Antgamtiniam ir neracionaliam krikščioniškojo apreiškimo pobūdžiui buvo priešinga ne tik pagrindinė jo veikalų kryptis, bet ir kai kurios konkrečios sampratos, kaip antai amžinas ir būtinas pasaulio egzistavimas bei individo nemirtingumo negalimumas, aiškiai besikertantis su teologine doktrina. Kaip niekada anksčiau teologai susidūrė su nauju ir milžinišku autoritetu, kurį reikėjo suderinti su krikščioniškuoju apreiškimu.

XII a. pabaigoje spaudimas, kilęs atsiradus naujiems Aristotelio veikalams, jau buvo pagilinęs pertrūkį tarp tikėjimo ir proto. Tuo metu Paryžiaus teologas Simonas iš *Tournai*, gana atvirai konstatavo: "Anot Aristotelio, protas gimdo tikėjimą; o anot Kristaus, tikėjimas gimdo protą. Aristotelis sako: suprask,

ir įtikėsi, o Kristus sako: tikėk, ir suprasi". Ankstesnioji Anzelmo pozicija buvo apversta aukštyn kojom ir padalyta į dvi dalis. Teologams buvo iškilęs fundamentalus klausimas: koks dabar turi būti ryšys tarp Kristaus ir Aristotelio, tarp teologijos ir filosofijos, tarp tikėjimo ir proto? Šis reikšmingas klausimas, gyvai aptarinėtas Paryžiaus teologų, iki XIII a. vidurio pagaliau rado tris atsakymus. Magistrai pranciškonai Aleksandras Hališkis ir Bonaventūras kordeljerų vienuolyne skelbė tai, ką galime pavadinti konservatyviu požiūriu. Teologijai pagrįsti jiedu naudojosi Aristotelio loginiais ir filosofiniais apibrėžimais, bet atmetė jį kaip esminį filosofijos autoritetą. Ignoruodami Aristotelį ir patvirtindami ištikimybę Anzelmo bei Augustino tradicijai, pranciškonai vylėsi išsaugosią intelektinę krikščionybės vienovę. Debatuose dėl Aristotelio Paryžiuje Bonaventūras pasakė keletą pamokslų, kurių vienas buvo reikšmingai pavadintas "Kristus - visų mokytojas". Jis tvirtino, jog Kristus, būdamas universalus Mokytojas, laiduoja pažinimo vienovę. Pranciškonai neigė bet kokį skirtumą tarp teologijos ir filosofijos, nes abiejų šaltinis yra Kristus. Tikėjimas yra pirminė proto sąlyga ir negali būti nuo jo atskiriamas. Visas pažinimas turi koncentruotis apie krikščioniškąją išmintį. Pagal galutines išvadas pranciškonų filosofija iš esmės buvo Augustino mokslo atgaivinimas universitete, išdėstytas scholastine terminologija.

Priešingai negu pranciškonai manė pasaulietiniai dvasininkai, Paryžiaus Menų fakulteto magistrai. Sigero Brabantiečio vadovaujami, jie entuziastingai kėlė Aristotelį į didžiausius autoritetus kaip Averojaus komentaruose. Jiems Aristotelio filosofija buvo didžiausias proto galimybių pasiekimas, visiškai atskiras nuo teologijos, pagrįstos tikėjimo principu. Priešingai negu pranciškonai, vakariečiai averoistai įžvelgė galutines teologijos ir

filosofijos, tikėjimo ir proto skyrybas. Jie nujautė, jog ten, kur Aristotelis ypač prieštaravo krikščioniškajai doktrinai, konfliktas pragaištingas, bet neišvengiamas. Kaip krikščionis, Sigeras Brabantietis galėjo tokiais atvejais nusileisti aukštesnei tikėjimo tiesai, bet nesistengė nesuderinamumų sutaikyti. Averoistai atsisakė tradicinių autoritetų suderinimo su tikėjimo, ieškančio supratimo, programomis.

Trečią, tarpinę tarp pranciškonų ir averoistų poziciją Šv. Jokūbo (*Saint-Jacques*) vienuolyne užėmė dominikonų magistrai Albertas Didysis ir Tomas Akvinietis. Albertas padėjo dominikonų mokyklos pagrindus, o jo gabiausias studentas Tomas patobulino traktuotę. Kaip ir pranciškonai, jie troško išsaugoti tikėjimo ir proto vienovę; kaip ir averoistai, pripažino nepaneigiamą Aristotelio genijų. Jų tikslas buvo graikų filosofą padaryti krikščioniškojo tikėjimo namiškiu ir išvengti krizės. Pagrindinis Alberto ir Tomo uždavinys, siekiant šio tikslo, buvo nustatyti aiškų skirtumą tarp teologijos ir filosofijos sferų: pirmajai priklausytų antgamtiniai tikėjimo reiškiniai, o antrajai - gamtiniai proto reiškiniai. Tad praktiškai kiekvieną svarstomą klausimą jie dalydavo į dvi dalis, atskirdami tikėjimo ir proto sritis. Pavyzdžiui, moralės sistemą jie padalijo į natūralias dorybes, prieinamas per protą kiekvienam žmogui, ir antgamtines dorybes, kurių malonė suteikiama tik krikščionims. Visas etikos sąvadas apėmė tokias svarbiausias klasikinės Antikos dorybes kaip protingumas, teisingumas, drąsa ir nuosaikumas, bei tokias iš Šv. Rašto atėjusias teologines dorybes kaip tikėjimas, viltis ir meilė. Kaip matysime, panašiai jie atskyrė du Dievo pažinimo būdus. Šitaip skirstydami, jie siekė išlaisvinti teologiją nuo filosofijos ir filosofiją nuo teologijos, norėdami sumažinti jųdviejų įtampą.

Filosofijoje ir gamtos moksluose Aristotelis buvo didžiau-

sias autoritetas. Albertas ir Tomas nedvejodami jį koregavo tam tikrais klausimais, tačiau apskritai priėmė graikų filosofo metafizikos, fizikos, astronomijos ir fiziologijos teorijas kaip labiausiai priartėjusias prie tiesos. Šv. Raštas ir Bažnyčios Tėvų aiškinimai liko neginčijami teologijos autoritetai. Priimdamas juos tikėjimu, teologas turėjo aiškiausias antgamtinio pasaulio koncepcijas. Dominikonų mokslininkai teigė, kad tik per dieviškąjį apreiškimą galima pasiekti išsamiausią pažinimą tokių paslapčių kaip Švč. Trejybė, Įsikūnijimas ir Prisikėlimas. Tad Anzelmas, Abelaras ir Gilbertas klydo, mėgindami Švč. Trejybę tyrinėti pasitelkę protą, nes šios ypatingos paslaptys priklauso tikėjimu pagrįstos teologijos sričiai. Kadangi teologijos ir filosofijos atskyrimas labiau atskyrė ne turinį, o pažinimo metodą, esminį skirtumą tarp tikėjimo ir proto sudarė išsiskiriančios jų funkcijos ieškant tiesos. Tačiau jos abi galėjo užimti tą pačią teritoriją ir dviem skirtingais požiūriais kartu aptarti tam tikras problemas. Tarp šių bendrų dalykų buvo ir tam tikri Dievo prigimties aspektai. Kai kuriuos dieviškuosius bruožus, pvz., Švč. Trejybę ir Įsikūnijimą, įmanoma pažinti tik per apreiškimą, o kitus - Dievo buvimą, Dievo vienybę ir galybę - galima pažinti ir filosofiškai protaujant. Konkrečiai Tomas išskyrė dvi teologijos rūšis - dogminę, pagrįstą vien apreiškimu, ir prigimtinę, kurią galima pagrįstai tyrinėti remiantis tiek protu, tiek tikėjimu. Racionaliais įrodymais, gaunamais naudojantis Aristotelio pasiūlymais, filosofas galėjo įrodyti Dievo buvimą, vienybę ir visagalybę, bet ten, kur protas nebeaprėpė, turėjo įsijungti teologas, besiremiąs tikėjimu. Tad iš esmės Albertas ir Tomas stengėsi išspręsti tikėjimo ir proto problemą, padalydami ją į tris atskiras sritis: gamtos filosofijos, kuri išimtinai priklausė protui, dogminės filosofijos, kuri išimtinai priklausė tikėjimui, ir tarpinę pri-

gimtinės teologijos, priklausiusią ir protui, ir tikėjimui. Laisvai koreguodamas ir neabejotinai pranokdamas graikų filosofo pasiekimus, Tomas padarė aiškių pataisų Aristotelio metafizikoje, gilindamas jo Dievo sampratą. Visą savo genialumą Tomas atskleidė nagrinėdamas Dievybę.

Albertas ir Tomas savo veikalus grindė teologijos bei filosofijos atskyrimu, tačiau jie netoleravo prieštaravimų tarp šių dviejų sferų. Tikėjimas ir protas buvo dvi priemonės tai pačiai tiesai atrasti. Abudu buvo kilę iš Dievo, tad tarp jų negalėjo būti nesutarimų, todėl mokslininkai dominikonai dėjo dideles pastangas kiekvienam atsiradusiam konfliktui išspręsti. Jei net visas priemones panaudojus prieštaravimas vis tiek likdavo, jie pripažindavo proto klystamumą ir spręsdavo klausimą tikėjimu. Pavyzdžiui, kai Šv. Rašto laisvo ir laike riboto pasaulio sukūrimo doktrina liko nesuderinta su Aristotelio teiginiu apie būtiną ir amžiną kūrimą, dominikonai, ne taip kaip averoistai, atsisakė Aristotelio Biblijos naudai. Albertui ir Tomui Akviniečiui tik Dievas laiduoja tiesos vienovę, todėl tarp tikro tikėjimo ir teisingo mąstymo niekada neturi kilti nesutarimų. Priešingai negu averoistai, dominikonai siūlė permanentinę tikėjimo ir proto sintezę.

Tomas Akvinietis

Didingas Alberto ir Tomo tikėjimo ir proto klausimo sprendimas nelaikytinas tik pavienių genijų kūriniu, pasiektu be milžiniškų protinio darbo sąnaudų. Kaip matėme, jie dirbo instituciniuose universiteto rėmuose ir naudojosi savo pirmtakų pasiekimais. Tomo Akviniečio karjera ypatingai iliustruoja akademi-

nę *milieu**, maitinusią scholastinę teologiją. Gimęs Pietų Italijoje, Akvino (*Aquino*) grafų šeimoje, kuri giminiavosi su imperatoriumi Frydrichu II, Tomas pradinį išsimokslinimą gavo Monte Kasino (*Monte Casino*) vienuolyne, garbingoje Benediktinų ordino gimtinėje. Tėvams nutarus tęsti sūnaus mokslus neseniai Frydricho II įkurto Neapolio universiteto Laisvųjų menų fakultete, Tomas čia pirmąsyk pateko dominikonų įtakon ir vėliau nusprendė aukštos kilmės palikimą iškeisti į elgetaujančio vienuolio gyvenimą, susilaukdamas didžiumos šeimos narių nusivylimo ir tūžmingo prieštaravimo. Kolegos dominikonai turėjo greitai pastebėti šio naujoko genialumo ženklus, nes netrukus pasiuntė jį studijuoti pas iškiliausią savo mokslininką Albertą Didįjį. Nėra tikrai žinoma, kur Tomas pirmąsyk susitiko savo mokytoją - Kelne ar Paryžiuje, bet toks talentingas studentas atsidurti Paryžiuje turėjo neišvengiamai. Jis pradėjo teologijos kursą Šv. Jokūbo vienuolyne, būdamas Biblijos bakalauru, skaitydamas paskaitas galbūt iš Izaijo, Jeremijo ir Raudų knygų, po to, sukūręs pirmąjį brandų darbą - Lombardo sentencijų komentarą, buvo pakeltas į Sentencijų bakalaurus. Užbaigęs teologijos kursą ir 1256 m. iš Dievo Motinos katedros kanclerio gavęs licenciją mokyti, Tomas sykiu su bendraamžiu Bonaventūru buvo pasirengęs pradėti dirbti Teologijos fakultete. Aišku, momentas vargu ar buvo palankus, nes broliai ir dėstytojai pasauliečiai buvo priėję aklavietę disputuose dėl teisės streikuoti. Popiežius Aleksandras IV, kuris tuo metu buvo palankus broliams, specialiai nurodė magistrams priimti Tomą ir Bonaventūrą į savo bendriją, ir tai reiškė galutinį Tomo Akviniečio pripažinimą Paryžiaus universiteto profesoriumi.

---

* *Aplinka.*

Ilgi Tomo karjeros metai iki mirties 1274 m. praėjo dėstant teologiją arba Šv. Jokūbo vienuolyne Paryžiuje, arba gausiuose dominikonų vienuolynuose Italijoje, galiausiai - Neapolyje. Rašytinis jo dėstymo palikimas milžiniškas (vienas modernus leidimas sudaro trisdešimt keturis tomus), apimantis visą universitetinės veiklos spektrą. Daug jo viešų paskaitų apie autoritetingus tekstus užrašyta glosose ir komentaruose. Tomas ne tik toliau rašė Šv. Rašto bei kitų teologijos veikalų glosas, bet ir sukūrė seriją komentarų pagrindiniams Aristotelio veikalams. Šie komentarai įkūnija scholastinį skaitymo aktyvumą, siekiant perprasti autoritetų tekstus, bet ypač atskleidžia didžias Tomo pastangas perprasti naująjį Aristotelį. Maža to, būdamas veiklus mokytojas, per semestrą Tomas turėdavo po du disputus per savaitę (išliko daugiau negu penkių šimtų *reportationes*) ir daugybę *disputationes de quodlibet* Kalėdų ir Velykų laiku. Šie debatai įgalino Tomą ne tik spręsti opias teologijos problemas, bet ir ginti savo poziciją nuo averoistų bei pranciškonų. Disputų įkarštyje Tomas nusikalė savo teologinės sistemos grandis.

Svarbiausi Tomo veikalai sudaro *Summae*, kurių jis parašė dvi. *Summa contra Gentiles* buvo racionalus krikščionių teologijos gynimas, o antroji, *Summa theologica*, kaip prisimename, buvo išsamiausias ir vieningas jo mąstymo kūrinys. Nors šiedu veikalai nebuvo tiesioginis jo akademinės veiklos rezultatas, jų esminiai elementai susiformavo dėstant. Pasikliaudamas bendradarbiavimu su savo bičiuliais teologais, *Summa theologica* jis suformulavo išsamiausią teologijos ir filosofijos sintezę. Jo tikėjimo ir proto klausimo sprendimas kilo aštriuose disputuose su pranciškonais iš vienos pusės ir su averoistais iš kitos. Žvelgiančiam iš didelės laiko perspektyvos Dantei šios kontroversijos pasirodė nebe tokios ryškios. Garbingoje Rojaus hierarchijoje poetas rado

tinkamas nišas pranciškonui Bonaventūrui (XII), averoistui Sigerui Brabantiečiui (X), o dominikonui Tomui Akviniečiui (X) paskyrė svarbiausią garbingą vietą. Dantė suvokė Tomo pasiekimo reikšmę. Nuo pat Evangelijos pasirodymo antikiniame pasaulyje laikų krikščionys svarstė savo tikėjimo ryšį su klasikinės civilizacijos kultūra. Istorijai bėgant, pasiūlyta daug šio klausimo sprendimų, bet nė vienas nebuvo toks drąsus kaip Tomo. Spręsdamas tikėjimo ir proto klausimą, jis siekė suvienyti apreiškimą ir graikų filosofiją bei krikščionybę ir klasikinę kultūrą, sukurdamas ilgalaikę sintezę. Jis stengėsi padaryti Paryžių ir Jeruzalės, ir Atėnų įpėdiniu. Tačiau dera atsiminti, jog Tomo sprendimas nebuvo lemiamas vėlyvaisiais Viduramžiais. 1277 m., netrukus po Tomo mirties, Paryžiaus vyskupas, veikiamas pranciškonų, pasmerkė kai kuriuos jo ir Sigero Brabantiečio teiginius. Vėlesniais amžiais Tomo mokiniai dominikonai niekada nebeįgijo aiškaus pranašumo prieš konkuruojančias mąstymo sistemas, bet tikrąjį Tomo sistemos gyvybingumą įrodė jos gebėjimas pergyventi Viduramžius. Nors šiandien Tomas yra tik vienas iš daugelio krikščionių teologijos mokytojų, moderniaisiais laikais jis tapo madingesnis negu bet kada Viduramžiais.

Tomo skelbtąją tikėjimo ir proto vienovę dar geriau gali paaiškinti XIII a. kontekstas - visuotinis saugumas, taika ir optimizmas. Klestinčios turtingų miestų ekonomikos vaizdą lydėjo gerovės dvasia. Kaip matėme, vienas pagrindinių šio stabilumo šaltinių buvo nuolatinis Prancūzijos Kapetingų bei Šv. Sosto stiprėjimas ir bendradarbiavimas. Prasidėjus vaidams tarp Prancūzijos karaliaus Pilypo Gražiojo ir popiežiaus Bonifaco VIII, laikai pakriko. Popiežiui piktai užsipuolus Paryžiaus universitetą, anksčiau buvusį Romos *protégé*, dėstytojai buvo priver-

sti palaikyti savo suvereną ginče su Šv. Sostu. Tad universitetas tapo mylimu Prancūzijos karaliaus, buvusio antagonisto, sūnumi. XIII a. pasaulio pamatai ėmė irti vėlesniais laikais, apsunkintais maro, bado ir skurdo. 1277 m. Bažnyčios valdžiai uždraudus kai kuriuos Tomo sintezės elementus, šis įvykis ėjo lygia greta su politiniu karaliaus Pilypo ir popiežiaus Bonifaco susidūrimu. Žmonės jau nebeturėjo drąsos tikėjimą ir protą laikyti savo intelekto valdžioje, o jų naujosios sistemos atskleidė gilią bedugnę tarp teologijos ir filosofijos. XIII a. optimizmas pavirto vėlyvųjų Viduramžių neviltimi.

6. Gotikos menas

Viena prasme Viduramžių mokslininkas gyveno pasaulyje atskirai. Gilindamasis į tyrinėjimus, mokydamas studentus ir skelbdamas išvadas lotyniškai skaityti kolegoms, savo gana sudėtingų idėjų ir darbo proceso jis niekada tiesiogiai nesiejo su platesniais visuomenės sluoksniais. Taikydami į šių klasių skonius ir malonumus, kiti rašytojai kūrė turtingą literatūrą gimtąja kalba. Buržuazijai jie dėstė pikantiškus ir ciniškus miesto gyvenimo pasakojimus, žinomus kaip *fabliaux*. Aukštuomenės pasilinksminimams jie kūrė karo epus, lyrines meilės dainas ir įmantrius riterių romanus. Kadangi raštingumu rūpinosi mokyklos, sunku buvo išvengti atsitiktinių kai kurių scholastinio metodo žymių šiuose raštuose. Pavyzdžiui, dvasininkas, vardu Andriejus Kapelionas, XII a. antroje pusėje sukūręs rafinuotos meilės vadovėlį Šampanės kilmingų damų būreliui, savo argumentus už ir prieš išdėstė mokyklų disputus primenančia forma. XIII a. populiariausias iš visų prancūziškų riterių romanų buvo *Rožės romanas*, prašmatnia alegorine forma nagrinėjęs aristokratiškas idėjas. Antroji šios poemos dalis, parašyta Paryžiaus buržua Jono iš *Meung*, yra tam tikra *Summa* rūšis, prisodrinta scholastinės terminologijos ir technikos. Nepaisant atsitiktinių įtakų, didžioji liaudiškos, gimtąja kalba rašytos Viduramžių literatūros dalis liko nepaliesta mokyklų metodo. Reikia atminti, kad Viduramžiais terminas "pasaulietis" turėjo nemokančio rašyti ir skaityti

lotynų, oficialia bei aukštesne dėstymo kalba, konotaciją. Pagrindinis kelias, kuriuo mokyklų idėjos ir metodai pasiekdavo didesnę auditoriją, buvo ne literatūra gimtąja kalba, o architektūros, skulptūros ir vitražo menas. XII a. pradžioje įprastą dalyką žodžiais išreiškė Honorijus Otenietis, dailę pavadinęs pasauliečių literatūra. Kadangi mokyklos veikė katedrose, o mokytojai, ypač Prancūzijoje, buvo dvasininkai, bažnyčių akmuo ir stiklas tapo populiaria scholastinės kultūros išraiška.

Gotikinės architektūros gimimas

Vienas akivaizdžių europiečių ekonomikos plėtros ženklų buvo įspūdingas gausėjimas akmeninių bažnytinių pastatų, kurie kilo visur, tapdami katedromis, vienuolynais ir parapijų bažnyčiomis. Rudolfas Beplaukis, kaip matėme, atkreipė į juos dėmesį XI a., bet reiškinys, įgaudamas pagreitį, tęsėsi ir XII bei XIII a. Šiandien mūsų vaizduotei reikia pastangų norint aprėpti resursus ir energiją, kurių prireikė šioje statybos programoje. Kaip rodo apskaičiavimai, vien Prancūzijoje, turėjusioje mažiau negu aštuonis milijonus gyventojų, tarp 1180 ir 1270 m. pastatyta aštuoniasdešimt katedros dydžio bažnyčių ir beveik penki šimtai abatijų. Arba, jei apsiribosime vienos vietos pavyzdžiu, Šartro bendruomenė, turėjusi mažiau negu dešimt tūkstančių sielų, per vienos kartos gyvenimo laiką savo katedrą išplėtė iki tikrai monumentalių proporcijų. Varžybos statyti ir perstatinėti bažnyčias, didesnes ir aukštesnes negu visos kitos, taip įsišėlo, kad iki XIII a. pabaigos tai galėjo rimtai pakenkti miestų ekonomikai. Pavyzdžiui, Bovė (*Beauvais*), besipelnantis iš derlingų vietovių ir gyvos vilnonių audinių pramonės, XIII a. pirmoje pusėje tapo

sparčiausiai augančiu ir turtingiausiu karaliaus valdų miestu, kurį pranoko tik Paryžius. Nepaisant to, iki amžiaus pabaigos, kai kiti šiaurės rytų Prancūzijos miestai mėgavosi didžiausiu klestėjimu, Bovė padėtis blogėjo. Kai kas yra teigęs, jog tai gali paaiškinti 1247 m. vyskupo ir kapitulos sprendimas pastatyti didžiausią lotyniškajame krikščionių pasaulyje bažnyčią, panaudojant lėšas, kurias geriau būtų buvę investuoti į miesto ateitį. Naujoji katedra neatitaisomai pakrikdė Bovė ekonomiką, o akmenys, neatlaikę skliautų aukščio, 1284 m. ėmė byrėti. Šiandien katedrą primena bebokštis planuotos didybės fragmentas ir pats Bovė, vienas iš nežymių Prancūzijos miestų. Žinoma, Šartro sėkmė ir Bovė žlugimas - išskirtiniai atvejai, bet jie iliustruoja tą aiškų prioritetą, kurį Viduramžių visuomenė teikė bažnyčių statymui.

Tokių kaip Šartro katedrų statybai niekada nepakako tik vietos priemonių. Ši šventovė, paskirta Mergelei Marijai, šaukėsi paramos iš toliau. Languose buvo įrengti *Île-de-France* šeimų herbai, liudijantys įnašą į statybą, o visą pietinę skersinę navą puošė skulptūros, užsakytos išdidžių ir neramių tuometinių Bretanės grafų *Dreux*. Šartras, būdamas karališkoji vyskupija, ypač priklausė nuo karaliaus, savo gynėjo ir geradario. Kapetingai taip pat dosniai rėmė šią bažnyčią. Karaliaus motina ir savo sūnaus Liudviko IX regentė Blanka Kastilietė, neabejotinai mesdama iššūkį valdingiesiems *Dreux*, užsakė langus tiesiog priešpriešiais - šiaurinėje skersinėje navoje. Pilnametystės sulaukęs šv. Liudvikas pats dosniai, su neprilygstamu entuziazmu aukojo bažnyčioms. "It rašytojas, perrašęs manuskriptą ir papuošęs jį auksu ir lazuritu, - didžiuodamasis teigė Liudviko biografas, - karalius puošė savo karalystę įstabiomis abatijomis ir gausiais Miesto ligoninės (*Hôtel-Dieu*), dominikonų, kordeljerų ir kitų

ordinų vienuolynų pastatais." Nors ir svarbi, aristokratijos ir karaliaus parama vis dėlto nebuvo tokia esminė kaip miestiečių. Neabejotina, jog esama tiesioginio atitikimo tarp pastatų didingumo ir miestų gyvenimo intensyvumo. Statydamas katedrą, vyskupas anksčiau ar vėliau būdavo priverstas remtis bendradarbiavimu su buržuazija. Šartre ši priklausomybė buvo abipusė, nes miesto patrauklumo palaikoma gerovė priklausė nuo bažnyčios garso, pritraukiančio piligrimus. Pirklių ir prekybininkų gildijos gausiai investavo į katedrą ir savo indėlį įamžino languose. Vyno pirkliai, pavyzdžiui, užsakė ypač puikų langą, vaizduojantį jų verslą trijuose centriniuose medalionuose: viršutiniame pavaizduotas vežimas ir jo vežėjas, centriniame - žmogus, leidžiantis vyną iš statinės, o apatinis atspindėjo aukščiausią vyno vartojimo formą - Eucharistiją. Keldami aukštyn skliautus ir bokštus, miesto vyrai varžėsi su kaimynais, bet juos taip pat turėjo jaudinti stulbinantis kontrastas tarp baltų bažnyčių pastovumo bei puošnumo ir tamsių medinių pastatų trapumo bei skurdo. Kad ir iš kokios pusės eidamas į Šartro miestą, žmogus pirmiausia pamatydavo bokšto smaigalį ir tik tada - katedros pastatą, iškilusį virš miesto stogų.

Šį XII a. statybos energijos proveržį lydėjo naujas meno stilius, kurį jo priešai vėliau, XVII a., pavadino gotika. Norint suvokti gotikos naujumą, pirma reikia aptarti tuo metu vyravusio romaninio meno bruožus. XI a. grįžus sąlyginei tvarkai ir stabilumui, dvasininkai troško perstatyti bažnyčias, kad jos ilgiau tarnautų. Vietoj medinių, ugniai neatsparių stogų jie statė akmeninius skliautus, kuriems išlaikyti reikėjo masyvių mūro sienų.

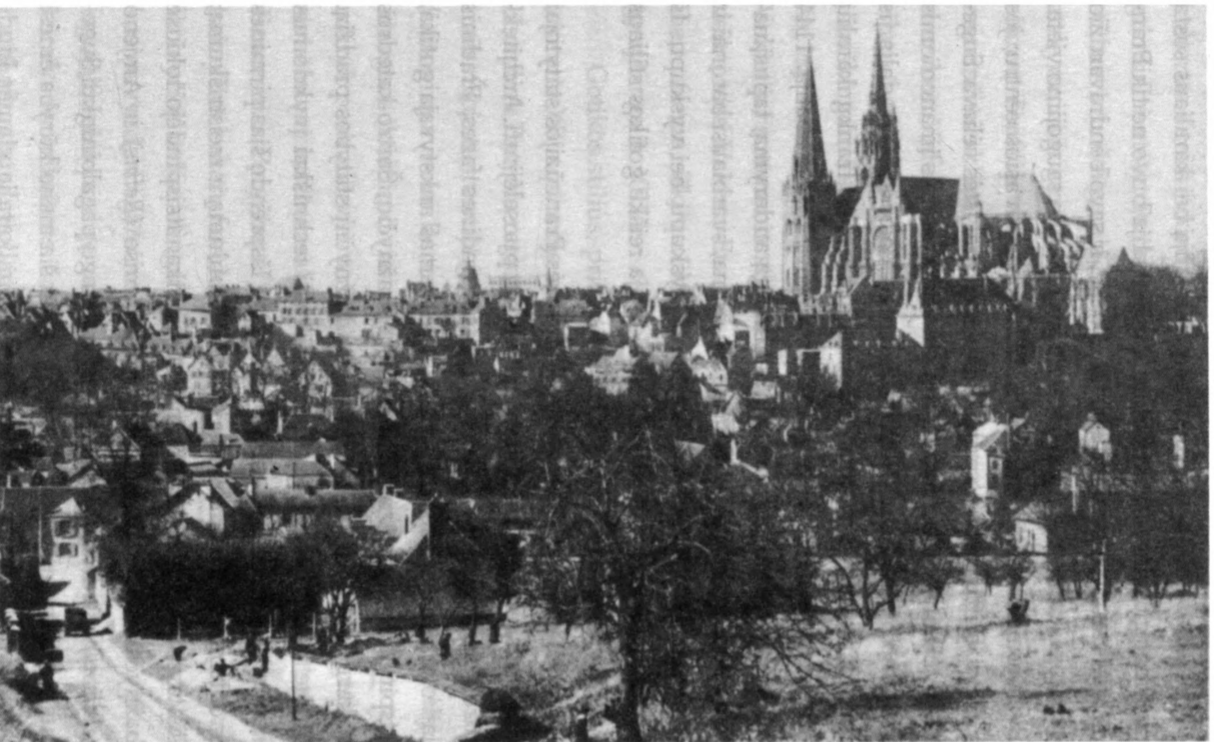
Dėl sienų storio buvo įmanomi tik maži langai, tad šviesa vargiai prasiskverbdavo vidun. Storasienių varpinių lydimos

romaninės bažnyčios stūkso lyg tvirtovės prieš Šėtoną ir jo kohortas - toks įvaizdis tiko ano meto feodalinei tikrovei. Pagrindiniai statytojai buvo vienuoliai, tad masyvūs romaninio stiliaus bruožai gerai atitiko jų tikslus. Tvirtos bažnyčios sienos, atskyrusios ir gynusios nuo pasaulio, lyg storas kokonas gaubė altorių. Tamsoje vienuoliai, užsižiebę liturgines žvakes, olą primenančius skliautus pripildydavo sakralios giesmių ir maldų muzikos. Viduje šiurkštus akmens paviršius buvo tinkuotas ir ištapytas freskomis; išorėje fasadai dekoruoti gausiomis ir labai išraiškingomis skulptūromis. Nors ir turėdamas regioninių bruožų tokiuose kraštuose kaip Šiaurės Italija, Pietų Prancūzija ir Vokietija, romaninis stilius vienu ar kitu metu įsiskverbė beveik į visą Vakarų Europą. Romaninis stilius buvo universali meno forma, iškilusi iki miestų suklestėjimo, bet dar visiškai gyvybinga ir XIII a.

Gotikos stilius, priešingai, aiškiai prancūziškos kilmės. Jis atsirado XII a. pirmoje pusėje *Île-de-France*, šimto mylių spindulio aplink Paryžių regione, iki tol negarsėjusiame meno pasiekimais. Šioje tuštumoje gotika gimė ir metė iššūkį romaninio stiliaus pirmavimui. Be to, jos pradžią galime susiaurinti iki vieno žmogaus įkvėpimo vienoje bažnyčioje. Nors naujasis stilius pirmąsyk pasirodė vienu metu trijose skirtingose vietose, geriausiai žinoma buvo karališkoji Šv. Dionyzo (*Saint-Denis*) abatija į šiaurę nuo Paryžiaus. Šv. Dionyzo abatas Sugeras, rūpinęsis bažnyčios vakarų fasado ir choro perstatymu 1137-1144 m., rodė Bažnyčios ir Kapetingų monarchijos bendradarbiavimo politikos pavyzdį. Pagarsėjusį kaip ypač gabų abatijos žemių tvarkytoją Sugerą pradėję valdyti Kapetingai pasirinko pagalbininku karalystės reikalams tvarkyti. Jis atsidavęs sumaniai tarnavo monarchams, skatindamas Bažnyčią paremti jų planus, telkda-

mas tautą invazijos metu ir būdamas regentu, karaliui išvykus į kryžiaus žygį. Tačiau Šv. Dionyzo abatiją bei karaliaus sostą siejo dar glaudesnis ryšys. Karališkoji abatija buvo ne tik Prancūzijos karūnos ir insignijų saugotoja, bet ir savo bendravardžio šventojo Prancūzijos globėjo šventųjų relikvijų saugojimo vieta. Šv. Dionyzo abatija siekė būti Prancūzijos dvasios centru; jos vėliava, oriflama, buvo pripažinta visos karalystės vėliava. Sugeras Šv. Dionyzo abatijos užmojus skatino visomis įmanomomis viešumo priemonėmis. Kaip sudėtines savo programos dalis, jis mecenavo epinę poeziją, gaivinusią senovės frankų karalių atminimą, ir nauju architektūros stiliumi perstatė abatiją. 1144 m. užbaigus naująjį chorą, į jo iškilmingą atidarymą, tapusį nacionaliniu įvykiu, atvyko karaliaus šeima, svarbiausi baronai ir pagaliau devyniolika karalystės arkivyskupų bei vyskupų. Iš esmės Šv. Dionyzo abatijos konsekracija reiškė gotikos stiliaus krikštynas.

Per kitą pusantro šimtmečio Šiaurės Prancūzijos statytojai buvo užsiėmę naujojo stiliaus galimybių puoselėjimu. Architektūros istorikai skirsto gotiką į dvi pagrindines fazes. Pradinis laikotarpis, pasibaigęs su XII a., vadinamas ankstyvąja gotika, atspindi Šv. Dionyzo ir Sanso (*Sens*) bažnyčių, Šartro katedros vakarų fasado, Laono ir Paryžiaus bažnyčių statybos pradžią. Šiame tarpsnyje statytojai stengėsi rasti techniškai įvykdomus ir estetiškai patenkinamus sprendimus. Išsprendę šias pirmines problemas, XIII a. architektai pasiekė tobulumą ir meistriškumą; šis tarpsnis, vadinamas brandžiąja gotika, atsispindėjo tokiose bažnyčiose kaip užbaigtos Šartro, Reimso (*Reims*) ir Amjeno (*Amiens*) katedros. Vyriausiajam Kapetingų pagalbininkui Sugerui įkvėpus naująjį gotikos stilių, toliau šia meno kūryba ėmėsi rūpintis Prancūzijos karaliai. Pavyzdžiui, karaliaudamas Liud-

III. Šartro (*Chartres*) katedra iš pietryčių

vikas IX taip atidžiai prižiūrėjo bažnyčių *Île-de-France* statybą, kad istorikai šią gotikinės architektūros fazę, geriausiai įkūnytą Paryžiaus Šv. Koplyčioje (*Sainte-Chapelle*), vadino dvaro stiliumi. Gotikos stilius, atsiradęs Kapetingų domeno lopšyje, išplito po visą Europą su politiniais Prancūzijos laimėjimais. Šis "prancūziškasis stilius" (*opus francigenum*), kaip buvo dažnai vadintas, Pietų Prancūzijoje atsirado su kryžiaus žygiais iš šiaurės prieš albigiečius (pavyzdžiui, Šv. Nazarijaus (*Saint-Nazaire*) bažnyčia Karkasone (*Carcassonne*)), o Šiaurės Italijoje (pavyzdžiui, Lučeros (*Lucera*) katedra) - su prancūzų skverbimusi į Viduržemio jūros sritis. Elgetaujantys ordinai, visada palaikę artimus ryšius su Paryžiaus universitetu, taip pat įtvirtino naująjį stilių naujose savo bažnyčiose visame lotyniškajame krikščionių pasaulyje. Kaip matėme, Bolonijos pranciškonai vieni pirmųjų Italijoje galėjo pasigirti nauja "prancūziška" bažnyčia. Dėl šio prancūzų kultūros *éclat* XIII a. gotikos stilius greit tapo madingas visoje Vakarų Europoje.

Kaip dažnai atsitinka meninėje kūryboje, gotikos sudėtiniai elementai nebuvo nauji, bet revoliuciją lėmė jų jungtis ir galutinis rezultatas. Tokias priemones, kaip briaunoti skliautai ir smailiosios arkos, laikytas būdingiausiais gotikos bruožais, dabar galime laikyti atėjusiomis iš pirmtakų - musulmonų, burgundų ir normandų. Šiandien meno istorikai linksta svarbiausiu gotikinės architektūros bruožu laikyti langus. Priešingai negu romaninio pastato statytojas, mėgęs tamsos priedangą, gotikinės architektūros kūrėjas visus savo techninius įgūdžius skyrė tam, kad bažnyčią užlietų šviesa. Siekdamas šio tikslo, jis kėlė lubas vis aukštyn ir aukštyn pribloškiančiam vertikalumo įspūdžiui sukurti. Norėdamas sugauti kiekvieną saulės spindulį, jis kiek įmanoma plonino sienas, atvėrė visą įmanomą erdvę ir ją įstik-

lino. Net ten, kur struktūra reikalavo sieną paremti, jis statė ją su kolonomis ir arkomis, kurdamas nėrinių sluoksnio įspūdį. Priešingai negu masyvus, uždaras ir izoliuotas romaninio sienų įspūdis, gotikos rūbas trapus, perregimas ir šviesus, apgaubiantis bažnyčią neapčiuopiama skraiste. Išties gotikinė siena vos įžiūrima - viskas yra tviskanti šviesa.

Dėl šių langų gotikos statytojas privalėjo įveikti keletą sunkių techninių užduočių. Turime atsiminti, jog pagrindinis konstrukcijų elementas buvo paprastas akmens luitas, o gotikos statytojas, kaip ir jo romaninis pirmtakas, troško sukurti ilgai stovintį pastatą akmeninėmis lubomis ir sienomis. Akmens skliautai, iškelti šimtus pėdų virš grindų, plonai ir stiklui atvirai sienų konstrukcijai netiko. Vienas svarbiausių sprendimų buvo briaunotas skliautas, žemyn nukreiptą skėtimo jėgą perkeliantis į briaunų karkasą. Kadangi skliautus tarp briaunų buvo galima daryti iš lengvo akmens, visas svoris buvo nukreiptas į keletą atramų. Pastato svorio didžiumą laikė šis struktūrinis karkasas, todėl dideles sienų erdves buvo galima skirti langams. Drauge su nerviūromis, gotikos architektas panaudojo smailiąsias arkas, išsprendusias techninius sunkumus ten, kur skliautai buvo nelygiašoniai, ir kartu padėjusias išlaikyti pastato svorį. Akmeninio skliauto skėtimo jėga, žinoma, nukreipta ne tik žemyn, bet ir išorėn. Išlaikyti šiai naštai statytojas sumanė arkbutanų sistemą, grakščiai perkeliančią svorį nuo skliautų į nerviūras, atramas, kontraforsus ir pagaliau į žemę. Briaunoto skliauto ir arkbutanų pagalba didžiuma stogo svorio buvo perkelta bažnyčios išorėn, interjeras liko tuščias ir laisvas langams sudėti. Taigi gotikinis interjeras kėlė ir besvoriškumo, ir vertikalumo įspūdį, o pagrindinė arkbutanų panaudojimo nauda - vėlgi visiška laisvė langams. Susidorojusių su užduotimi

statytojų pasitikėjimas savimi augo. Ankstyvosios gotikos skliautai Paryžiuje ir Laone iškilo į ne didesnį kaip 80 pėdų aukštį; brandžiosios gotikos bažnyčios šoktelėjo iki 120 pėdų Šartro ir 140 pėdų Amjeno katedroje. Bovė skliautams priartėjus prie 160 pėdų, tikėtasi, jog tai bus didžiausia bažnyčia lotyniškajame krikščioniškajame pasaulyje, bet, kaip matėme, viršijus akmens tąsumo ribą, lubos driokstelėjo žemyn. Be tokių naujų medžiagų, kaip konstrukcinis plienas ar gelžbetonis, gotikos architektas negalėjo toli nužengti.

Gotikos menininkas žavėjosi savo katedra dėl jos langų, bet mums sunku įvertinti jos vizualinį įspūdį, nes daugumą Viduramžių Prancūzijos bažnyčių langų sunaikino aplaidumas, priešiškumas ir revoliucija. Pavieniai pavyzdžiai išliko, tačiau langų kuriamo apšvietimo visumos įspūdis prarastas. Svarbiausia išimtis, išsaugojusi mums visą vaizdą, kurį regėdavo Viduramžių žmogus, yra Šartro katedra. Iš 186 buvusių langų išliko 152, ir ten ligi šiol galima patirti gotikinio apšvietimo poveikį. Vakarų fasade, datuojamame XII a., randame ankstyvųjų stiklių darbų pavyzdžių, primenančių pirmuosius langus, Sugero sudėtus Šv. Dionyzo abatijoje. Šie langai pasižymi spalvų ryškumu ir rafinuotu meistriškumu, tartum meistrai būtų dirbę su brangakmeniais. XIII a. įgavę pasitikėjimo savimi, stikliai didino proporcijas ir kūrė raiškius, dramatiškus vaizdus langams aukščiausioje bažnyčios dalyje. Jų meistriškumo viršūnė - trys įspūdingi langai rožės vakarų, šiaurės ir pietų frontonuose, kurių sodrios spalvos varžosi su gyvomis gėlėmis. Šartro katedros langai labiausiai išsiskiria spalvų kokybe. Kaip maži vaikai, Viduramžių stikliai nebijojo pigmento ir entuziastingai jį naudojo. Susiliejus grynam mėliui ir ryškiam raudoniui, bažnyčios vidų užlieja violetinė spalva, kontrastuojanti su dangaus žydryne lau-

ke. Kiekvienas stiklo gabalėlis - ne paprastas atspindinčios šviesos šaltinis, o veikiau spinduliuojąs šviesos šaltinis, ir tai paaiškina, kodėl Viduramžių dažyto stiklo įspūdžio neįmanoma atkurti fotografija ar tapyba, o tik pačiu stiklu. Šartro katedros langai išlaikydavo savo spindesį iki paskutiniam šviesos spinduliui išblėstant danguje.

Mokyklos ir gotikos menas

To paties politinio stabilumo ir ekonominės gerovės puoselėjamos mokyklos bei universitetai ir gotikos menas buvo tos pačios kultūros produktai. Ypač Prancūzijoje klestinčių mokyklų vietos žymia dalimi sutapo su gotikos paminklų, nes ir tie, ir tie kilo iš miesto gyvenimo gyvybingumo. Lygiai reikšmingas ir bendralaikiškumas. Abelaras ir Sugeras, vienas - teologijos, o kitas - meno novatorius, gerai pažinojo vienas kitą. Du Šartro katedros vakariniai bokštai (šiauriausias pristatytas XVI a.) ir skulptūros tarp jų sukurtos XII a. viduryje, netrukus po Bernardo mokyklos suklestėjimo. Dievo Motinos katedra Paryžiaus *Île-de-la-Cité* taip pat gali sėkmingai liudyti universitetų augimą (II pav.). Pirmasis jos akmuo padėtas 1163 m., o paskutinis arkbutanas užbaigtas po 1300 m., tad Dievo Motinos katedra lydėjo universitetą lemtingais dešimtmečiais. Įspūdingas vakarų fasadas pradėtas apie 1200 m., o iki 1250 m., keletą metų iki Bonaventūrą ir Tomą priimant dėstyti į Teologijos fakultetą, užbaigti bokštai. Chronologijos požiūriu, Dievo Motinos katedros bokštai ir teologai scholastai buvo tų pačių kursų absolventai. Kaip pamename, Paryžiaus teologas Petras Giesmininkas, norėdamas pavaizduoti scholastinį skaitymo, disputavimo ir pa-

mokslavimo metodą, rėmėsi architektūros analogija. Ir atvirkščiai, gotikos meno kūrėjas, samprotaudamas apie savo kūrinius, mąstydavo apie juos scholastikos terminais.

Gotikos architektas už pradinį pasirengimą buvo dėkingas mokyklai. Architektūra neišvengiamai reikalavo mokytis, nes amatas apėmė sudėtingus techninius uždavinius. Akademinėje struktūroje architektūros menas buvo laikomas dalimi geometrijos, kurios taisyklės aprėpė jėgų linijas ir šviesos spindulius. Svarbiausia architekto norma buvo proporcingumo taisyklė, artimai susijusi su muzikos, taip pat vieno iš laisvųjų menų, samprata. Viduramžiais žmogų žavėjo skaitmeniniai santykiai, kūrę harmoniją muzikoje ir proporciją architektūroje. Viešpataujančią šių disciplinų dvasią gerai iliustruoja vienas iš keleto išlikusių gotikinės architektūros eskizų sąsiuvinių. Vilardas iš *Honnecourt*, dirbęs XIII a. pirmoje pusėje, atskleidė savo skonį ir preferencijas, piešdamas Laono, Šartro ir Reimso bažnyčias. Laono bokšto harmonija, pavyzdžiui, susilaukė ypatingo jo pagyrimo. Eskizuodamas dekoratyvią liūto statulą, jis atskleidė, kaip natūralus kūnas paklūsta geometrijos taisyklėms. Proporcija net skulptūroje buvo svarbiausias gotikos stiliaus principas. Tad skulptūrų grupės, kuriomis dekoruoti gotikos eksterjerai, teikia ramybės ir pusiausvyros įspūdį; tai beveik monumentali savybė, padiktuota architektūrinės vizijos. Spręsdamas technines užduotis, Viduramžių architektas matė tolesnę savo amato perspektyvą. XIII a. mokslininkai, specializavęsi *quadrivium* ir kosmologijoje, Dievą suvokė kaip geometro skriestuvą laikantį didįjį visatos architektą, kuris, Šv. Rašto žodžiais tariant, sutvarkė "visa, žiūrėdamas saiko ir skaičiaus, ir svorio" (*Išm* 11, 21). Kaip didysis Geometras sukūrė tvarkingą ir harmoningą pasaulį, taip gotikos architektas, atlikdamas savo mažus darbus,

stengėsi sutvarkyti žemiškąją Dievo buveinę pagal aukščiausius proporcijos ir grožio principus.

Architektas mokėsi ne tik iš laisvųjų menų magistrų, bet ir iš teologų, teikusių įkvėpimą bei prasmę. Kadangi svarbiausias architekto rūpestis buvo langai ir jų skleidžiama šviesa, jis negalėjo išvengti teologinės šviesos reikšmės. Kaip pamename, Platono veikiamas Bažnyčios Tėvas Augustinas pažinimo klausimą svarstė metaforiškais apšvietimo terminais. Dieviškoji šviesa mūsų protams yra tai, kas saulė - mūsų akims. Šį Augustino sukurtą palyginimą XIII a. kartojo jo sekėjai pranciškonai. Kalbėdami specialiaisiais terminais, teologai dieviškąją šviesą laikė nematerialia ir besiskiriančia nuo fizinės šviesos, ir architektas savo rūpesčiuose negalėjo nepaisyti šios metaforos potekstės. Maža to, visuotinio platonizmo įkvėptas, dieviškosios šviesos doktriną dėstė kitas senovės autoritetas - atsivertėlis graikų filosofas Dionyzijus, kurį Viduramžių prancūzai skelbė esant ne kuo kitu, o savo šv. Dionyzu. Jo darbus plačiai skaitė ir komentavo tokie teologai kaip Hugonas iš Šv. Viktoro abatijos ir Tomas Akvinietis. Tad nenuostabu, kad, projektuojant bažnyčią šio šviesos filosofo garbei, daug dėmesio skirta choro ir navos langams. Sugeras gėrėjosi šių šventų stiklų, stebuklingai apšvietusių bažnyčios chorą, puikumu. Kad besimeldžiantis suvoktų visą svarbą, jis įrašė duryse eiles, skelbusias, jog ši šviesa pakylėja protą nuo materialių dalykų ir nukreipia į tikrąją šviesą, kylančią iš Kristaus. Dėl paprastos šviesos metafiziškumo, kurį palaikė Augustinas ir Dionyzijus, Hugonas Viktoriškis bei Tomas Akvinietis tarp savo grožio standartų išvardijo ne tik proporciją, bet ir šviesumą.

Žinoma, grožis irgi yra skonio dalykas, ir nuo Renesanso iki XIX a. gotikos menas buvo nemadingas (anot paties termi-

no, gotikinis reiškia barbariškas). Ar gotika būtų puiki, ar ne, dauguma meno kritikų sutinka, kad jai paprastai rūpėjo prasmė. Keistos romaninių bažnyčių figūros galėjo būti skulptoriaus užgaida, o gotikos architektas, skulptorius ar stiklius nesitenkindavo tik jausmų žavesiu, bet visada rūpestingai išreikšdavo prasmę ir mokydavo. Nuo pat užuomazgos gotikos menas buvo mokymo forma. Žinoma, architektūros platybėse šiuolaikiniai meno istorikai ne visada galėjo sutikti, jog statytojai perteikė pažinimą. Kai kurie bažnyčias aiškina kaip Marijos rūmus, kiti kaip Kristaus kūno atvaizdą, o daugelio požiūriu gotikinės bažnyčios Viduramžių miestiečio suplanuotos kaip dangaus miestas. Dėl šios priežasties vakarų fasado įėjimas laikomas panašiu į romėnų miesto vartus. Nuomonės dėl architektūros labai skiriasi, užtat daugiau sutariama dėl skulptūros ir vitražo. Čia sutarimas įgalino Viduramžių ikonografijos, tyrinėjančios meno įvaizdžių prasmes, vystymąsi.

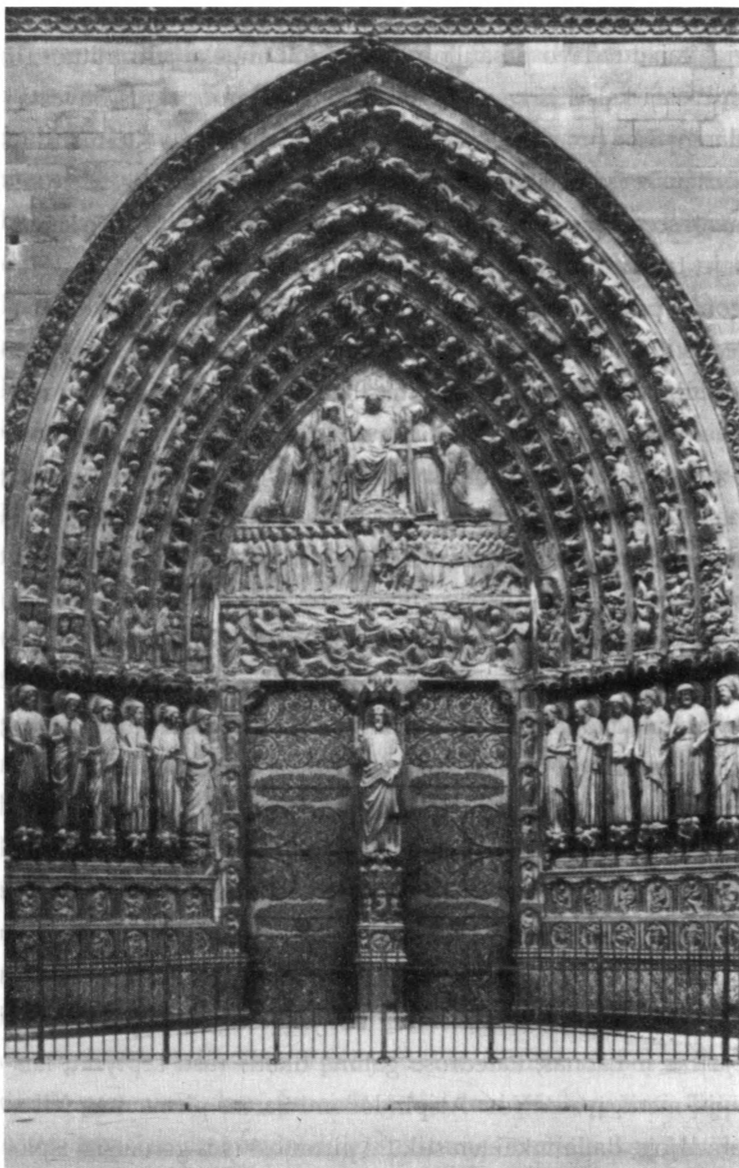
Gotikinės bažnyčios išorę puošė stulbinanti skulptūrų gausa, ypač vakarų, šiaurės ir pietų fasadus, kur menininkas eilė po eilės dėstė šventuosius ir išpažinėjus, pranašus ir apaštalus, karalius ir vyskupus, vienuolius ir mergeles, valstiečius ir žvėris, ir dar daug ką. Bažnyčios viduje vitražai dar labiau gausino figūrų būrius. Šartro katedrą, pavyzdžiui, puošia daugiau negu 1 800 skulptūrų ir daug daugiau stiklo atvaizdų, o kitose brandžiosios gotikos katedrose šie skaičiai dar įspūdingesni. Tačiau atidesnis tyrinėjimas gluminantį figūrų mišką paverčia žinomų istorijų pasakojimais. Viduramžių dailininkai ir jų patarėjai teologai pervertė Senojo ir Naujojo Testamento puslapius bei šventųjų gyvenimų aprašymus, ieškodami personažų ir istorijų, kuriuos galėtų atvaizduoti akmenyje ir stikle. Šie Biblijos siužetai ir šventųjų biografijos, papildantys temas iš teologijos, moralės,

kasdienybės ir gamtos gyvenimo, suformavo atskirus ciklus ar grupes, paklūstančias savo tradicijoms. Šiuolaikinis meno istorikas šiandien gali išskirti vieną šių ciklų, tyrinėti jo įvaizdžius įvairiose bažnyčiose ir įžiūrėti prasmę, ir tai visame bažnytinio meno pasaulyje leido iš naujo atrasti bendrąją ikonografinę kalbą. Tam tikri atributai ir ženklai turėjo specialią prasmę. Pavyzdžiui, kryžius, uždėtas ant nimbo, žymėjo arba Kristų, arba Dievą Tėvą. Basa pėda rodė arba apaštalą, arba vieną iš Dievo asmenų. Apaštalas Petras paprastai vaizduotas tankiais plaukais, trumpa barzda, laikantis keletą raktų, o apaštalas Paulius - praplikęs ilgabarzdis ir paprastai laikantis kalaviją. Beraštis galėjo šiuos ženklus skaityti kaip raštų personažus ir suprasti katedrų skulptūrą bei vitražus. Ikonografija buvo kalba, kuria menininkai lotyniškajame krikščionių pasaulyje mokė žmones.

Perteikti tikrąjį tikėjimą ir gerą elgesį buvo pagrindiniai tikslai, dėl kurių Viduramžių dailininkai kūrė savo personažus. Šioms pastangoms iliustruoti galima pasinaudoti dviem skirtingomis pavyzdžių rūšimis. Mokydami moralumo, gotikos dailininkai dažnai alegorizuodavo dorybes ir joms priešingas ydas bareljefų figūromis, kurias regime Paryžiaus, Amjeno ir Šartro katedrų vakarų fasaduose. Nugalėtojų dorybės ramiai pozuoja su atitinkamais simboliais, pavaizduotais ant skydų, o žemiau daug įdomesnės ydos vykdo savo vaizdžias piktadarybes. Paryžiuje, pavyzdžiui, šarvuota drąsa pasodinta aukštai su liūtu, išgraviruotu ant skydo, o bailumą vaizduoja riteris, išmetęs kardą bėgdamas nuo kiškio. Ypač ydos buvo nusižiūrimos iš kasdienio gyvenimo, kurį praeivis galėjo tuoj pat atpažinti. Taip Aistra žavisi savimi veidrodyje, Šykštumas sveria auksą, Neviltis persismeigia kardu, o Nesantaika pavaizduota vyro ir žmonos peštynėmis. Iš visų gotikos meno ciklų labiausiai išplėtota Pa-

skutinio teismo tema (IV pav.). Su dramatišku užmoju skulptoriai vaizduodavo pasaulio pabaigą, kai angelai sutrimituos, ir mirusieji kelsis iš kapų, idant būtų pagal nuopelnus nuvesti į dangų arba pragarą. Virš visų buvo vaizduojamas Kristus, kaip vyriausiasis teisėjas, sėdintis bauginančioje didybėje. Ši jaudinanti scena, kurią galima rasti kone kiekvienoje gotikinėje katedroje, taip pat turėjo moralinį tikslą. Linkolno vyskupas šv. Hugonas, pavyzdžiui, Paskutinio teismo skulptūros Fontevrò (*Fontevrault*) abatijoje analogija pasinaudojo perspėdamas Anglijos karalių Joną, kad ateityje jį ištiks bausmė, laukianti nedorų monarchų; kaip žinome, karalius nepaklausė pamokslo. Tokiomis teismo scenomis kaip Strasbūro katedros pietiniame portale kanonų teisės teisėjai naudodavosi kaip kulisine dekoracija, primenančia žemiškiesiems teisėjams ir priešininkams, kad jų sprendimus vieną dieną gali pakartoti aukščiausiasis Teisėjas.

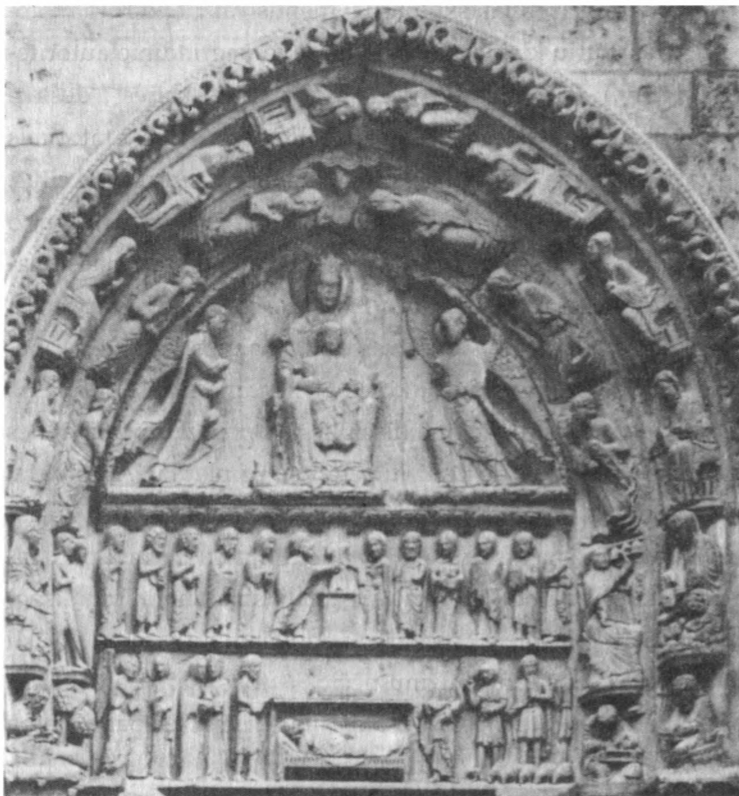
Gotikos mene, be aukštųjų religijos ir moralės temų, buvo vaizduojami ir kasdienio gyvenimo užsiėmimai bei darbai. Pavyzdžiui, daugelyje žymių bažnyčių galima rasti valstietį, dirbantį laukuose. Amjene, kur toks ciklas gražiausiai atliktas, matome žemdirbį, kuliantį grūdus, karpantį vynuogynus, spaudžiantį vynuoges, besišildantį prie ugnies kojas ir dirbantį daug kitų darbų. Savotiškas metų laikų kalendorius pavaizduotas pagal Zodiako ženklus. Žmonių veikla apėmė ne tik rankų darbus, bet ir proto pastangas. Kadangi katedra dažnai buvo ir mokyklos suolas, tokių iškilių mokymo centrų kaip Paryžius, Šartras ir Laonas, katedrose galime tikėtis rasti septynių laisvųjų menų įvaizdžius. Atspindėdami Šartro pirmavimą XII a. pradžioje, dailininkai ten sukūrė pirmuosius ir geriausiai išplėtotus laisvųjų menų ciklus. Tuo pat metu, kai kancleris Teodorikas kūrė septynių laisvųjų menų vadovėlį *Heptateuchon*, kurį

IV. Paryžiaus Dievo Motinos katedros (*Notre-Dāme*) vakarų fasado centrinis portalas

paliko Šartro kapitulai, skulptoriai menus vaizdavo kaip moterų figūras, kurių kiekviena sėdi virš savo pagrindinio autoriteto (VI pav.). Pažvelkime į portalą paeiliui iš kairės į dešinę: Dialektika laiko geliantį skorpioną, Retorika daro oratoriaus gestą, Geometrija brėžia skriestuvu lentelėje aplink savo kelius, Aritmetika skaičiuoja pirštais, Astronomija žvelgia aukštyn, o lengviausiai identifikuojama Muzika skambina varpeliais. Galiausiai dešinėje Gramatika, Jono Solsberiečio pavadinta "pirmąja visų rašto studijų žindyve", atvaizduota kaip garbi moteris, vienoje rankoje laikanti knygą, kitoje - legendinę rykštę (VI pav.). Akivaizdu, kad pedagoginė disciplina - amžina problema, nes vienas iš berniukų prie jos kojų peša kitą už plaukų. Autoritetai pavaizduoti kaip raštininkai, dirbantys prie stalų. Nors vizualiai jų neįmanoma atskirti, galima identifikuoti Donatą po Gramatika, Ciceroną po Retorika, Aristotelį (smailinantį plunksną) po Dialektika ir kitus Teodoriko vadovėlio autoritetus. "Maži nykštukai, įsitaisę ant milžinų pečių", - toks, kaip pamename, buvo Bernardo Šartriečio posakis, iliustruojantis pabrėžiamą senovės autorių svarbą Viduramžių mokymuisi. Ne tik XII a. Šartro skulptūrose kiekvieną meno rūšį rūpestingai lydėjo jos autoritetas, bet ir XIII a. stikliai vis dar atsiminė Bernardo įvaizdį. Pietinėje šoninėje navoje, globotoje *Dreux* šeimos, galima rasti iškilusias keturių Senojo Testamento pranašų figūras, virš kurių pečių sėdi mažesni Evangelijos rašytojai. Kaip ir visa išmintis, Naujojo Testamento evangelijos naudojosi Senojo Testamento autoritetų didybe.

Laono ir Paryžiaus dailininkai prie laisvųjų menų dar pridėjo aštuntą figūrą - Filosofiją, kurią pagal VI a. rašytojo Boecijaus pateiktą aprašymą reprezentavo moteris. Ji būdingai atvaizduota: galva apsupta debesų, priešais krūtinę - kopėčios,

V. Šartro (*Chartres*) katedros vakarų fasado pietinis portalas

primenančios filosofinio pažinimo pakopas. Šartre laisvieji menai išdėstyti aplink centrinę ant motinos kelių sėdinčio kūdikėlio Jėzaus figūrą, o Paryžiaus Dievo Motinos katedroje jie drauge su Filosofija išraižyti Kristaus statulos pjedestale. Šie pavyzdžiai iliustruoja teologų nuomonę, kad laisvieji menai - ne nepriklausomos disciplinos, bet tarnaujančios dieviškajam pažinimui, atstovaujamam Kristaus. Kristaus skulptūrą, užimančią centrinę vietą Paryžiaus katedros vakarų fasade (IV pav.), šiuolaikiniai

VI. Muzika ir gramatika Šartro (*Chartres*) katedroje

mokslininkai aiškino įvairiai. Panašių figūrų galima rasti Šartre ir Reimse, bet gražiausias pavyzdys - garsusis Amjeno *Beau Dieu* (VII pav.). Kadangi jis laiko knygą, o Paryžiuje stovi po menais, kai kurie laiko jį Kristumi Mokytoju. Jei šis požiūris teisingas, turime Bonaventūro koncepcijos, jog Kristus yra visų mokytojas, išraišką. Čia Kristus stovi kaip tipingas Paryžiaus universiteto magistras.

Laisvųjų menų, filosofijos ir Kristaus Mokytojo ciklai sugestijuoja artimus ryšius tarp mokslininkų ir gotikos dailininkų, tačiau scholastinės įtakos pėdsakus galime įžvelgti ne tik specifinėse temose, bet ir netiesiogiai - meniniame metode bei atlikime. Kaip matėme, Viduramžių dėstytojai ir studentai buvo linkę formuoti mąstymo mokyklas, kuriose dažnai sunku atskirti mokytoją nuo jo būrelio. Panašiai gotikos skulptoriai steigdavo dirbtuves, kuriose prižiūrėdavo ir tobulindavo pagalbininkų amatą. Nuo XII a. Šartro skulptūroje, pavyzdžiui, galima išskirti vieną pagrindinį ir keturis antraeilius dailininkus, kiekvieną su asistentais, o XIII a. Reimse vienas nežinomas genialus skulptorius paliko žymę daugelio kitų darbuose. Mokyklos galėjo egzistuoti net architektūroje, nes įmanoma įžvelgti įspūdingus ryšius, pavyzdžiui, tarp Laono katedros prieangių ir Šartro skersinių navų. Vilardo iš *Honnecourt* eskizų knyga irgi buvo gotikinės dirbtuvės produktas. Iš pradžių Vilardas nupiešė keletą piešinių iš kelionės į Vengriją, bet vėliau sąsiuvinį pavertė vadovėliu studentams. Jam mirus, eskizai liko *atelier*, ir juose pastabas ir piešinius padarė dar bent du nežinomi dailininkai. Niekada nerengti publikacijai, atsitiktinai išlikę eskizai teikia retą galimybę pažvelgti į Viduramžių dailininko kasdienybės pasaulį. XII a. daugelis gotikos architektų ir dailininkų liko nežinomi, bet per XIII a., ištobulėjus jų technikai, jie atsiskleidė

VII. Amjeno (*Amiens*) katedros *Beau Dieu*

ryškiau, todėl mes žinome keleto architektų, dirbusių Reimse ir Amjene, vardus. Būdingas šios klasės narys buvo Petras iš *Montreuil,* kurio svarbiausias darbas - Dievo Motinos katedros pietinis portalas; Petro antkapyje Pievų Šv. Germano (*Saint-Germain-des-Prés*) bažnyčioje įrėžtas akademinis titulas: Mūrininkų magistras.

Šie gotikos architektai ir dailininkai ne tik dirbo savo mokyklose, bet ir naudojosi varžovų patyrimu. Statiniuose, skulptūroje ir vitražuose jie atsižvelgė ir į savo kolegų pasiekimus. Kaip ir mokyklų dėstytojai, jie kartais atmesdavo kitų sprendimus, o kartais juos įterpdavo į savo darbą. Šitaip tokia ypatinga architektūros priemonė, kaip rožės formos langas, buvo sukurta pagal Abelaro *Sic et non* "taip" ir "ne" arba XIII a. disputo ritmą. Bandymų, atmetimų ir pakeitimų pėdsakų galima įžvelgti Šv. Dionyzo bažnyčios, Paryžiaus Dievo Motinos, Laono, Šartro, Amjeno katedrų rožės plėtotėje, o galutinį sprendimą - Reimse. Kaip laisvuosiuose menuose, teisėje ir teologijoje, aukščiausi gotikos pasiekimai iš esmės buvo socialiniai kūriniai.

Mokslininkai sprendė savo klausimus ir rezultatus surašinėjo į *summae*. Tokiu pat būdu gotikos architektai bei dailininkai savo meistriškumą tobulino ir įkūnijo bažnyčiose. Tad visai pagrįstai gotikinė katedra dažnai vadinta menine *summa*. Kaip teisės ir teologijos *summa* norėta apimti visą atitinkamo pažinimo visumą, taip skulptūroje ir languose Viduramžių dailininkai stengėsi sukurti krikščioniui būtino pažinimo įvaizdžius. Visi tikro tikėjimo ir gero elgesio niuansai įgijo regimą pavidalą gausiuose ikonografiniuose cikluose, išreiškusiuose ne gryną profesionalaus teologo erudiciją, bet liaudžiai skirtų išsilavinimo pagrindų interpretaciją. Kadangi katedros buvo *summae,* skirtos skaityti paprastam žmogui, turime būti pasirengę

VIII. Reimso (*Reims*) katedros besišypsantis angelas

vaikišką atvirumą ir *naïveté* derinti su meniniu išmoningumu bei sudėtingumu. Dailininkai ne visuomet dėstė gilius teologijos apmąstymus, daug dažniau - Biblijos ir šventųjų gyvenimų istorijas, šitaip padėdami teologams pasiekti žmones. Nepaisant populiaraus gotikos meno pobūdžio, teologijos profesoriaus atspaudas yra gana akivaizdus. Kaip magistrų *summae* visas mokslas buvo sujungiamas į logišką ir sistemišką visumą, taip katedrų statytojai visas detales telkė į vienijančią temą. Čia gotikos architekto vaidmuo buvo vyraujantis. Skulptūra, kaip matėme, aptarinėta geometrijos ir architektūros sąvokomis. Kiekviena figūra viena po kitos einančioje angelų ir kankinių eilėje, išpažinėjų ir apaštalų būryje buvo sukurta atsižvelgiant į visuminę koncepciją. Viską kontroliavo visa apimanti ir nuosekli architekto mintis. Kaip Henriko Suziečio *Aukso Summa* ir Tomo Akviniečio *Summa theologica*, gotikinėje katedroje viskam buvo vietos ir viskas turėjo savo vietą (IV pav.). Tomas Akvinietis aiškiausiai pastebėjo artimą ryšį tarp architekto ir profesoriaus. Sekdamas Aristoteliu, Tomas laikė architektą mokytoju, kuris prižiūri visus amatininkus ir dailininkus, dirbančius prie pastato. Kaip architektas organizuoja šių menininkų triūsą pagal savo visa apimantį planą, taip filosofas pripažįsta pagalbinių disciplinų rezultatus ir logiškai išdėsto visą mokslą.

Mene mes trumpu, bet skvarbiu žvilgsniu įžvelgiame nesuvokiamą amžiaus temperamentą. Tam tikra prasme menas apčiuopia mūsų atvaizdą, mums patiems to nežinant. Kaip graikų skulptūra atspindi antikinės kultūros bruožus ir vystymąsi, taip gotikos akmuo ir stiklas teikia netiesioginį, bet skvarbų XIII a. vaizdą. Paskutinio teismo Kristaus figūroje (IV pav.) ir *Beau Dieu* (VII pav.) ramybėje slypi kai kas, kas atskleidžia savo jėgomis pasitikintį ir stabilumo apsaugotą amžių. Iškiliausioje

Reimso skulptūroje šis pasitikėjimas virsta šypsena - tylaus pasitenkinimo šypsena puse lūpų (VIII pav.). XIII a. buvo vienas iš retų šypsenos, kurią pateisina žmogaus pasiekimai, amžių. Jis dramatiškai kontrastuoja su deformuotu ateinančių amžių veidu, kai Kristus bus visiškai realistiškai vaizduojamas ant kryžiaus kenčiantis savo žmonijos agoniją ir nelaimes. Perėjimas nuo triumfuojančio Kristaus prie kenčiančio Jėzaus - tik vienas iš daugelio ateinančių vėlyvųjų Viduramžių tamsos ir nevilties ženklų.

Pasiūlymai tolesnėms studijoms

Išsamiausią ir naujausią bibliografiją šioje knygoje aptariamu klausimu galima rasti F. B. Artz. *The Mind of the Middle Ages*. - New York: Alfred A. Knopf, 1965; R. Kay. *The Middle Ages*. - Lawrence, Kansas: Coronado Press, 1969.

A. Luchaire. *Social France at the Time of Philip Augustus*. - New York: Harper Torchbooks, 1967 yra senesnis, bet patikimas Prancūzijos socialinio pamato XII ir XIII a. aprašymas.

Pagrindinė Viduramžių švietimo studija bet kokia kalba yra H. Rashdall. *The Universities of Europe in the Middle Ages* / Ed. by F. M. Powicke, A. B. Emden. - Oxford: Oxford University Press, 1936. - T. 1-3. Pasinaudodamas šiuo veikalu, C. H. Haskins išspausdino keletą paskatinančių paskaitų *The Rise of Universities*. - Ithaca: Cornell Great Seal Books, 1957. L. J. Daly. *The Medieval University, 1200-1400*. - New York: Sheed Ward, 1961 yra populiari apžvalga, o P. Kibre parašė dvi specializuotas studijas: *The Nations in Medieval Universities*. - Cambridge, Mass.: Medieval Academy of America, 1948 ir *Scholarly privileges in the Middle Ages*. - Cambridge, Mass.: Medieval Academy of America, 1962. G. Leff. *Paris and Oxford Universities in the Thirteenth and Fourteenth Centuries*. - New York: John Wiley & Sons, 1968 susumuoti nauji tyrinėjimai. L. Thorndike. *University Records and Life in the Middle Ages*. - New York: Columbia University Press, 1949 ir H. Wieruszowski. *The Medieval University*. - Princeton: Van Nostrand Anvil Original, 1966 yra išversti šaltinių rinkiniai. Patrauklų įvadą į studentų goliardų poeziją galima rasti H. Waddell. *The Wandering Scholars*. - Garden City, N. Y.: Double-

day Anchor Books, 1955. J. Le Goff. *Les intellectuels au moyen âge*. - Paris: Editions du Seuil, 1960 esama įdomių interpretacijų, kuriomis naudojausi šioje esė, be to, knyga puikiai iliustruota.

M. Grabmann. *Die Geschichte der scholastichen Methode*. - Freiburg im Breisgau: Herder, 1909; Berlin: Academie-Verlag, 1957. - T. 1-2 yra klasikinė studija šios knygos tema. R. R. Bolgar. *The Classical Heritage and its Beneficiaries*: From the Carolingian Age to the End of the Renaissance. - New York: Harper Torchbooks, 1964 yra naudingas įvadas į Viduramžių laisvuosius menus. Yra vos keletas veikalų apie Viduramžių teisės studijas apskritai. H. Kantorowicz. *Studies in the Glossators of the Roman Law*. - Cambridge: Cambridge University Press, 1938 - specialusis tyrinėjimas, bet S. Kuttner yra apžvelgęs teisės specialistų pažiūras paskaitoje, paskelbtoje pavadinimu *Harmony from Dissonance:* An Interpretation of Medieval Canon Law. - Latrobe, Pennsylvania: Archabbey Press, 1961. G. LeBras, Ch. Lefebvre, J. Rambaud. *L'age classique, 1140-1378:* Sources et théorie du droit. - Paris: Sirey, 1965 yra šiuolaikiškiausia kanonų teisės apžvalga.

Nemaža knygų parašyta apie bendrąją Viduramžių minties istoriją. Viena pirmųjų - H. O. Taylor. *The Medieval Mind*. - Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1949. - T. 1-2; ji tebėra klasikinė, nes autorius nuodugniai išmano ir gerai suvokia nagrinėjamus raštus. Dauguma šių bendrųjų istorijų parašytos žvelgiant iš filosofijos taško. J. Pieper. *Scholasticism*. - New York: McGraw-Hill Book Co., 1964; D. Knowles. *The Evolution of Medieval Thought*. - New York: Vintage Books, 1962; G. Leff. *Medieval Thought: St. Augustine to Ockham*. - Baltimore: Penguin Books, 1958; P. Vignaux. *Philosophy in the Middle Ages*: An Introduction. - New York: Meridian Books, 1959 ir F. Copleston. *Medieval Phylosophy*. - Garden City, N. Y.: Doubleday Anchor Books, 1963. - T. 1-2 - naujausios apžvalgos. A. Forest, F. van Steenberghen, M. de Gandillac. *Le mouvement doctrinale du XIe au XIVe siècle*. - Paris: Bloud et Gay, 1956 yra išsami knyga su detaliomis biografijomis. Beveik viskas, ką šia tema yra parašęs E. Gilson, verta studentų. Ypač įdomios *The Spirit of Mediaeval Philosophy*. - New York: Charles Scribner's Sons, 1936; *History*

of Christian Philosophy in the Middle Ages. - New York: Random House, 1955 ir *Reason and Revelation in the Middle Ages.* - New York: Charles Scribner's Sons, 1938. J. Leclerog. *The Love of Learning and the Desire for God.* - New York: Mentor, 1962 yra klasikinis vienuoliškojo švietimo įvadas.

XII a. savo gyvybingumu ir originalumu yra patraukęs daugelio mokslininkų dėmesį. C. H. Haskins. *The Renaissance of the Twelfth Century.* - New York: Meridian Books, 1957 pradėjo diskusiją. R. W. Southern. *The Making of the Middle Ages.* - New Haven: Yale University Press, 1961 teikia įdomų XI ir XII a. visuomenės ir minties vaizdą. P. Wolff. *The Cultural Awakening.* - New York: Pantheon Books, 1968 ir C. Brooke. *The Twelfth Century Renaissance.* - New York: Harcourt, Brace and World, 1970 yra naujausia biografinė šio laikotarpio traktuotė. G. Pare, A. Bruner, P. Tremblay. *La renaissance du XIIe siècle; Les écoles et l'enseignement.* - Paris, Ottawa: Vrin, 1933 ir M.-D. Chenu. *Nature, Man and Society in the Twelfth Century*: Essays on New Theological Perspectives in the Latin West. - Chicago: University of Chicago Press, 1968 pasižymi skvarbiomis įžvalgomis. B. Smalley. *The Study of the Bible in the Middle Ages.* - Notre Dame, Ind.: University of Notre Dame Press, 1964 daugiausia koncentruojamasi ties XII a. R. W. Southern. *Saint Anselm and his Biographer.* - Cambridge: Cambridge University Press, 1966; J. G. Sikes. *Abailard.* - Cambridge: Cambridge University Press, 1932; New York: Russell and Russell Publishers, 1965; E. Gilson. *Héloise and Abelard.* - Ann Arbor: University of Michigan Paperbacks, 1960 ir J. W. Baldwin. *Masters, Princes and Merchants*: The Social Views of Peter the Chanter and his Circle. - Princeton: Princeton University Press, 1970. - T. 1-2 - tai studijos apie iškiliąsias XII a. figūras.

Yra keletas studijų, aptariančių XIII a. visumą. Kontroversiškas F. van Steenberghen. *Siger de Brabant.* - Louvain: Editions de l'Institut Supérieur de Philosophie, 1931 priartėja arčiausiai prie tikslo. Jo išvados susumuotos angliškai knygoje *Aristotle in the West.* - Louvain: E. Nauwelaerts, 1955. Daugelis mokslininkų linko susitelkti į pagrindines figūras. E. Gilson. *The Philosophy of Saint Bonaventure.* - Paterson, N. J.: St.

Anthony Guild Press, 1965 yra naujausia šio scholasto studija. Iš didelės gausybės mokslinės literatūros apie Tomą Akvinietį galima išrinkti nebent keletą veikalų: A. Walz, P. Novarina. *Saint Thomas d'Aquin.* - Louvain, Paris: Beatrice-Nauwelaerts, 1962 yra geriausia biografija. M.-D. Chenu. *Toward Understanding Saint Thomas.* - Chicago: Henry Regnery Co., 1964 vaizduoja Tomą universiteto kontekste. F. C. Copleston. *Aquinas.* - Baltimore: Penguin, 1955 ir J. Maritain. *Saint Thomas Aquinas.* - New York: Meridian Books, 1958 yra visai priimtinos jo minties interpretacijos.

Apie tai, kaip Viduramžių teisininkai ir teologai disputavo ir sukūrė praktiškai reikšmingą doktriną, žr. J. W. Baldwin. *The Medieval Theories of the Just Price*: Romanists, Canonists, and Theologians in the Twelfth and Thirteenth Centuries // Transactions of the American Philosophical Society. - Philadelphia, 1959. - Vol. 49.

H. Adams. *Mont-Saint-Michel and Chartres.* - Garden City, N. Y.: Doubleday Anchor Books, 1959; New York: Mentor Books, Collier Books; Boston: Houghton Mifflin Co. 1 - vienas pirmųjų veikalų, kuriame stengtasi literatūrą, meną ir istoriją laikyti visuma ir ši užduotis atlikta įspūdingai ir įkvepiančiai. O. Von Simson. *The Gothic Cathedral.* - New York: Harper Torchbooks mėginama aptarti intelektinį gotikos meno turinį, o E. Panofsky. *Gothic Architecture and Scholasticism.* - New York: Meridian Books, 1957 architektų mąstymo įpročiai siejami su scholastinio mąstymo maniera. Svarų ir trumpą Šartro, Reimso ir Amjeno katedrų apibūdinimą žr. H. Jantzen. *High Gothic.* - New York: Pantheon Books, 1962. E. Mâle. *The Gothic Image.* - New York: Harper Torchbooks, 1958 tebėra klasikinė XIII a. ikonografijos studija. A. Katzenellenbogen. *The Sculptural Programs of Chartres Cathedral.* - New York: W. W. Norton Co., 1964 ir *Allegories of the Virtues and Vices in Mediaeval Art.* - New York: W. W. Norton Co., 1964 - įžvalgios šių svarbių dalykų studijos. A. Temko. *Notre-Dame of Paris.* - New York: The Viking Press - apybraiža, parašyta šiek tiek adamsiška maniera. R. Branner. *St. Louis and the Court Style in Gothic Architecture.* - London: A. Zwemmer, 1965 apžvelgiama dvaro įtaka gotikos meno raidai ir plėtrai.

Rodyklė

John W. Baldwin
VIDURAMŽIŲ KULTŪRA

Dailininkas Audrius Klimas

Leidykla "Aidai" (SL 1728)
Universiteto g. 4, 2001 Vilnius
Tiražas 3 000 egz. Užsakymo Nr. 714
Spausdino Adomo Jakšto spaustuvė
Girelės g. 22, 4230 Kaišiadorys

Serija "Pažintis" leidžiama nuo 1992 m.

Jau išleista:

J. L. Ackrill	*Aristotelis*
Peter L. Berger	*Sociologija*
Georges Brabant	*Psichoanalizė*
Peter Burke	*Renesansas*
Randy Ch. Epping	*Pasaulio ekonomikos ABC*
John Gray	*Liberalizmas*
Nicholas de Lange	*Judaizmas*
Algis Mickūnas, David Stewart	*Fenomenologinė filosofija*
Robert Nisbet	*Konservatizmas*
George Steiner	*Heideggeris*

Rengiama spaudai:

Alfredo Jacopozzi	*Religijos filosofija*
Allan Williams	*Europos bendrija*

Serija PAŽINTIS

John W. Baldwin

VIDURAMŽIŲ KULTŪRA
1000-1300

"Kertinis žodis ir vyraujanti šios esės tema - *scholastika*. Kalbant specialiais terminais, scholastika yra tiesiog mąstymo, mokymo bei rašymo būdas [...].
Mėginau paaiškinti scholastinį metodą, tyrinėdamas vieną doktrininę teologijos ir filosofijos problemą - tikėjimo ir proto ryšį. Nors ir esmingas viduramžiškam mąstymui, šis klausimas nesusumuoja teologijos ir filosofijos problemų, bet pasitarnauja atskleisti metodui, grindžiančiam scholastinę Viduramžių kultūrą."

John W. Baldwin amerikiečių istorikas, dėstęs Michigano ir Johns Hopkins universitetuose.

PAŽINTIS - serija verstinių knygų, kurias leidžia įvairios leidyklos, remiamos Atviros Lietuvos fondo. Serijoje pristatomos humanitarinių ir socialinių mokslų kertinių temų šiuolaikinės sampratos.